

25869

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ORTA LİKYA'DAKİ ANTİK TÜSE YERLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İPEK AKYEL

90/6198

Danışman: Prof. Dr. HALUK ABBASOĞLU

İSTANBUL 1993

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

1- GİRİŞ	6
1.1 Tüse'nin Coğrafi Yapısı ve Topoğrafyası	11
1.2 Kaynaklarda Tüse	17
1.3 Tüse'nin Adı	19
1.4 Tüse'nin Yerleşim Tarihi	20
1.5 Tüse'nin Likya Tarihindeki Yeri	25
2- TÜSE YERLEŞMESİ	37
2.1 Şehircilik Açısından Tüse	37
2.2 Yapılar	41
2.2.1 Sivil Yapılar	41
2.2.1.1 Oda Grupları	41
2.2.1.2 Çiftlikler ve Derebeyi Yerleşmeleri	59
2.2.1.3 Kuyular ve Sarnıçlar	62
2.2.2 Savunma Yapıları	63
2.2.2.1 Kale	63
2.2.2.2 Akropol Duvarı	66
2.2.2.3 Yerleşme Duvarı	70
2.2.3 Dinsel Yapılar	72
2.2.3.1 Heroon ve Paye Mezar	73
2.2.3.2 Tümülüsler	76
2.2.3.3 Lahitler	78
2.2.3.4 Oda Mezarlar	80

2.2.3.5 Kaya Mezarları	82
2.2.3.6 Ev Mezarlar	84
2.2.3.7 Kutsal Alan	86
2.2.3.8 Nekropol	87
3- ÇEVREDEKİ BENZER YERLEŞİMLER	88
3.1 Kyaneai	89
3.2 Korba	90
3.3 Hoyran	90
3.4 Trysa	90
3.5 Tyberissos ve Teimiussa	91
3.6 Avşar Tepesi ve Büyük Avşar	92
4- SONUÇ	95
5- KAYNAKLAR	97
6- RESİM LİSTESİ	101

ÖNSÖZ

1990 yılında hocam Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun önerisiyle, Almanya'nın Tübingen Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bölüm Başkanı Prof. Dr. Frank Kolb başkanlığında bir önceki yıl başlatılmış olan, " Kyaneai Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması" na katıldım. Kyaneai antik kenti sınırları dahilinde bulunan ve 1989 yılında Prof. Kolb ve ekibi tarafından tespit edilmiş olan antik Tüse yerleşmesi, yüksek lisans tez konusu olarak tarafımıza Prof. Kolb tarafından önerilmiş ve hocam Prof. Abbasoğlu tarafından onaylanmıştır.

Tüse'deki çalışma, yerleşmedeki ve çevresindeki nekropol alanı, kutsal alan, kaya mezarları, tümülüsler, çiftlikler ve lahitler gibi buluntuların plan çizimi, tanımı ve konum belirleme çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Yerleşmedeki ayrıntılı çalışma, bütün ekibin katılımıyla 1991 sezonunda gerçekleştirilmiştir. 1992 ve 1993 kampanyaları sırasında da tarafımızdan kısa süreli incelemeler yapılmış, yine 1992'de İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Ahmet Atilla tarafından Tüse'nin balonla hava fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca, 1991 ve 1992 sezonlarında, Tübingen Üniversitesi'nden coğrafyacı Dr. Volker Höhfeld, Tüse ve çevresinde yörenin topoğrafyası ile ilgili çalışmalarını sürdürmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Tüse'nin Kyaneai ve Likya mozayigindeki yerini, eldeki kısıtlı ve yetersiz verilere

dayanarak belirlemeye çalışmak ve her geçen gün biraz daha yıpranarak yok olmaya yüz tutan buluntuları; tanımlar, resimler ve bazen de yorumlarla belgelemektir.

Çalışmamıza emeği geçen herkese burada teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle, tez çalışması öncesi seminerlerle bize yol gösteren hocalarım Prof. Dr. Halûk Abbasoğlu ile Doç. Dr. Elif Tül Tulunay'a; bilimsel ya da teknik her konuda yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Frank Kolb'e; dört çalışma sezonu boyunca ve Tübingen'da geçirdiğim süre içinde bana sonsuz yardımları olan çalışma arkadaşlarım; arkeolog Karin Geppert, Barbara Kupke, Martin Miller, Andreas Thomsen (Tübingen), ve Thomas Marksteiner'a (Viyana); eskiçağ tarihçisi Ralph Behrwald, Katja Sommer, ve Dr. Martin Zimmermann'a (Tübingen); mimar Cathrine Gerner Hansen (Danimarka) ile Bülent Canpolat'a (Karlsruhe); coğrafyacı Dr. Volker Höhfeld (Tübingen), haritacı Andreas Rieger ve ekibi (Karlsruhe) ile filolog Leif Berling'e (Halle); arkeolog Ahmet Atilla, Banu Yener, Hatice Pamir ve Aysun Şanlı'ya (İstanbul) Tüse'deki zorlukları benimle paylaştıkları için; kardeşim Oya Akyel'e de her konudaki yardımları için teşekkür ederim.

Aralık 1993

KISALTMALAR

Sürekli yayınlarla ilgili kısaltmalar, Archäologische Bibliographie 1992'de gösterildiği şekilde kullanılmıştır.

a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviren
çiz.	: çizim
res.	: resim
s.	: sayfa
TL	: Tituli Lyciae
vd.	: ve devamı

I- GİRİŞ

Antalya'nın Kaş ilçesini Demre'ye bağlayan karayolunun Üçağız ve Elmalı yönlerine uzanan yollarla kesiştiği kavşak geçilip, bir süre gidildikten sonra kuzeye doğru yaklaşık 90 derecelik bir açıyla bu yolu kesen bir toprak yol girilir. Burada yaklaşık 150 metre yol alındıktan sonra batıya dönülerek dağ yoluna ulaşılır. Tüse, yoldan geçerken bakıldığında sık makilerle örtülü sıradan bir tepe görünümüyle yakınlardaki diğer tepelerden pek farklı değildir. Oldukça virajlı ve engebeli dağ yolu ancak bugünkü mezraya kadar uzanmaktadır. Vasıta ile 20 dakikalık bir tırmanışın sonrasında, bir o kadar da yayan yürüyerek ulaşılabilen; 704 metre rakımlı tepe yerleşimi; yörede ilk kez 19. yüzyılda incelemeler yapmış olan gezginlerin söz ettiği şekilde Tüse olarak anılmaktadır. Oldukça geniş bir düzlükte başlayan tırmanış, gerek çalı ormanları, gerek kırmızı gövdeli yabani fıstık ağaçları ve gerekse, neden sonra dağılmış bir duvar parçası olduğunun ayırımına varabildiğiniz yıkıntılarla zenginleşerek en yüksek noktada - klasik kalede son bulur.

Antik yerleşimin üzerine kurulduğu tepe, bugün Düzkale Tepesi olarak adlandırılmaktaysa da, tepenin hemen eteğindeki düzlükte kurulmuş olan 640 metre rakımlı

mezranın bugün bir adı yoktur. Yöre halkı tarafından - civardaki diğer yerlerde de olduğu gibi- "asar" (hisar) olarak adlandırılan Düzkale Tepesi üzerindeki antik yerleşmeye bundan böyle Tüse olarak değineceğiz.

Bizlere Tüse adından ilk kez söz eden Spratt-Forbes (1) ve Ritter/Schönbörn'un (2) bu adı neye dayanarak verdiklerini bilememekteyiz. Yazılarından anlaşılabilirdiği kadarıyla, bu ad-Tussa- kendilerine rehberlik eden yöre halkı tarafından aktarılmıştır. Bugüne kadar korunagelmiş olan buluntuları, bu gezginlerin anlattıklarıyla kıyaslayınca, aradan geçen yaklaşık 150 yılın pek fazla bir tahribata yol açmadığını görmekteyiz. Bunu yörenin sarp coğrafi yapısına ve Tüse'nin pek fazla bilinmemesine borçluyuz. Antik kalıntılar; keçilerden başka, mezrada yaşayan tek hanenin insanları tarafından ziyaret edilmektedir.

Kalenin en iyi korunagelmiş köşelerinden biri olan büyük kulenin güney batı köşesini oluşturan kyklobik blokların üzerine oturarak yaklaşık 2500 yıllık geçmişe göz gezdirmek mümkündür. Buradan güneye doğru bakıldığında yeşil tepelerin arasından Uçağız görülebilmekte, biraz doğuya döndüğünde ise kuş uçuşu 7 kilometre uzaklıktaki, bölgenin hükümrân kenti Kyaneai'in düz akropolü seçilebilmektedir. Biraz daha kuzeye yönelindiğinde

(1) Spratt-Forbes, Travels in Lycia I, Londra 1847, s.89,92,109 vd.

(2) Carl Ritter, Kleinasien II, Berlin 1859, s.1147.

civardaki en yakın tepe olan Ayıbeleni tepesi tüm sarplığı ile uzanmaktadır. Kuzeybatıda ise, tüm gezginlerin anlatmadan geçemediği uçsuz bucaksız Kasaba Ovası gözler önündedir (Res. 1 ve 2). 704 metre yükseklikten ancak küçük toplar halinde seçilebilen ağaçları, tarlaları, bugünkü halkın yaşadığı gelişigüzel serpiştirilmiş yapıları ve küçükbaş hayvanların boynundaki çanların sesinin uzaktan yankılanmasıyla başlıbaşına bir doğa cenneti olan Kasaba'dan gözünü alabilenler, biraz yukarılarda, ama epeyce uzakta Akdağlar'ın ak doruklarını görebilme şansına sahiptirler.

Buradan yakın çevreye bakıldığında ise sık çalılıarın arasından yalnızca bazı yapıların bazı bölümleri seçilebilmektedir. Ancak bunlar yabancı bir göze, sıradan taşlardan başka bir izlenim vermeyecek kadar saklı ve yıpranmış durumdadır. Akropolden en net güney batıdaki tümölüsler zinciri, kuzey doğudaki nekropol alanı ve bugünkü mezranın bir kaç yapısı görülebilmektedir. Yörede doğa ve tarih, sık yeşil maki ve bölgesel gri kireçtaşının birbirine kaynaşmasıyla bütünleşmiştir. Elbette ki bitki örtüsünün bu kadar sık oluşu ve eserleri fazlasıyla sarmış olması, beraberinde çalışma zorlukları ve hatta bazen de imkansızlıkları getirmiştir.

İlk kez 1989 yazında Tübingen Üniversitesi'nden sekiz kişilik küçük bir ekip tarafından ön çalışma yapılmış

(3), izleyen yıllarda 15-20 kişilik gruplarla altışar haftalık çalışmalar yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. On yıl sürmesi planlanan araştırmanın amacı; orta Likya'da, Kyaneai antik kenti merkez alınarak, bu kentin teritoryumunun tarihsel, ekonomik ve politik yönlerden incelenmesidir. 1989, 1990, 1991 ve 1992 kampanyalarında çok sayıda kale, yerleşme, çiftlik, kuleli çiftlik, sarnıç ve kuyu, kaya oda, kaya mezar, lahit, pres, tümülüs, kilise, tapınak, teras duvarı ve fonksiyonu tam olarak belirlenemeyen yapı kalıntısı ele geçmiştir (4). Buluntuların çiftlik ve preslerde yoğunlaşması bölgede tarımın yaygınlığını göstermektedir.

Araştırma ekibi Almanya, Türkiye, Avusturya ve Danimarka'dan arkeolog, eskiçağ tarihçisi, klasik filolog, coğrafyacı/topograf, mimar ve haritacılarından (geodet) oluşmakta ve herkesin ortak çabasıyla detaylı ve sistemli bir çalışma yürütülebilmektedir.

İlk aşamada her kampanya için arazinin durumu göz önüne alınarak belli bir alan hedeflenmektedir. İyi arazi

=====

(3) Frank KOLB, "Bericht über Oberflächenuntersuchungen In Kyaneai und Umgebung im Sommer 1989", VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1990, s.355 vd.

(4) Frank KOLB, "Bericht über Feldforschungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1990", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale 1991, s.21 vd.; "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1991", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1992, s.395 vd.

şartlarında -örneğin 1991 sezonunda olduğu gibi- 12 km²'lik bir alan taranabilmektedir. On yıllık çalışma sonunda yaklaşık 120 km²'lik bir alanın araştırılması planlanmaktadır. Bugüne kadar ise, yaklaşık 42 km²'lik bir yüzeyin taranması tamamlanmıştır.

Çalışmalarımızı daha detaylı bir şekilde inceleyecek olursak:

Yaklaşık 12 saat süren bir çalışma günü sabah 6:30'da yola çıkılmasıyla başlar. Çalışılacak bölgeye jip ve minibüs ile varan ekip 5-6 kişilik gruplar halinde araziye dağılır. Her grubun sınırı bellidir ve bütün grupların alanı birleştirildiğinde bir bütün oluşmaktadır. Grup elemanları düz bir hat üzerinde 20 metre aralıklarla yanyana dizilip aynı yönde ilerleyerek alanı tararlar. Çalılışların ve ağaçların çok sık olduğu yerlerde görüş açısı daraldığından 20 metreden daha az bir mesafeye inilir. Ekibin her bir elemanı belirlenen doğrultuda, sağa ya da sola kaymaksızın taramada payına düşeni yapmak zorundadır. Kimi zaman geçilmez gibi görünen bir çalı ormanının ortasında bir sarnıca, ya da aşılmaz gibi görünen dik bir kayanın tepesinde kayaya oyulmuş preslere ve odalara rastlamak olasıdır. Bu durumda, hiç bir çetin doğa şartı, görevinin bilincinde olan grup elemanına zorluktan kaçma şansını tanımamaktadır. Böylece, arazi en güç ve sarp yerlerdeki buluntular dahi kaçırılmadan taranmış olmaktadır.

Kendi doğrultusunda buluntuya rastlayan araştırmacı diğer arkadaşlarına bulunduğu yeri ve ne bulduğunu bildirir

ve gerekiyorsa onlardan yardım ister. Bu arada grubun tüm üyeleri buluntuda çalışan kişiyi ya da kişileri iş bitene kadar bulunduğu noktada beklemek zorundadır. Çünkü taramaya kalındığı yerden devam edilecektir.

Buluntuya rastlayan araştırmacı önceden hazırlanmış olan buluntu bilgi kağıdını ayrıntılarıyla doldurur ve çizim için ayrılan yere buluntunun taslağını çizer, gerekli ölçümleri de yaparak bu taslak üzerinde gösterir. Tanım için ayrılan yere ise ayrıntılı bir şekilde bulunan şeyin tanımı yapılır. Varsa keramik toplanır, fotoğraf ve diğ çekilir, son olarak da daha sonra geodetlerce theodolit ile ölçüleceğinden buluntu üzerine renkli tebeşirle ölçülecek noktalar işaretlenir. Bu noktalar çizilen taslak üzerinde de belirtilir. Böylece ölçüm için tekrar gelindiğinde değişik kişilerin ölçülecek noktaları kolaylıkla görebilmeleri sağlanmış olur.

Buluntu yerinde gerekli çalışma yapıldıktan sonra taramaya kalındığı yerden devam edilir. Gün sonunda herkesten toplanan buluntu bilgi kağıtları, daha sonra Tübingen'de çizimler ve diğer çalışmalar yapılırken başvurulmak üzere dosyalanarak muhafaza edilir.

1.1 Tüse'nin Coğrafi Yapısı ve Topoğrafyası

Tüse, güneybatı Anadolu'da, 37 derece ila 35 derece 16' enlem; 28 derece 46' ila 30 derece 48' boylam çizgileri ortasında bulunan, bugünkü adıyla Teke yarımadası, antik çağdaki adıyla Likya bölgesinin orta Likya olarak tanımladığımız bölümünde denize yakın kesimde yer

almaktadır (5). Dağlık bir arazi olan Teke yarımadasının engebeli ve sarp jeolojik yapısı, Yavu dağlık arazisi (6) ve aynı zamanda Tüse için de söz konusudur. Bölgedeki sık makilerle kaplı çeşitli yükseklikte tepeler, bunlar arasına dağılmış küçük köyler ve mezralar ile, çeşitli genişlikteki ovalar genel karakteristiği oluşturur.

Orta Likya'nın en geniş düzlüğü olan kuzeydeki Elmalı Ovası'ndan sonra Yavu dağlık arazisini kuzeybatıda saran Kasaba Ovası gelmektedir. Ova güneybatıda bir tepeye kurulmuş klasik kale Korba ile güney ve güneydoğuda Tüse sıradağları ile çevrelenmektedir. Tüse'nin güneydoğusunda ise bölgedeki kaydadeğer son geniş düzlük olan Sarılar Ovası yer almaktadır (Res.3).

Kasaba Ovası bugün, küçükbaş hayvancılıkla geçimini sağlayan köylülerin yaşadığı, çoraklığı dolayısıyla tarıma pek de elverişli olmayan geniş bir düzlüktür. Antik çağlardan beri süregeldiği, bulunan kuyu ve sarnıçların bolluğundan anlaşılan su problemi bugün de aynı yöntemlerle halledilmeye çalışılmaktadır. Çevredeki çalılarla kaplı tepeler ise keçiler için ideal bir besin kaynağıdır.

=====

(5) Oktay Akşit, Likya Tarihi, İstanbul 1967, s.19.

(6) Yavu -ya da Yavı- bugün, Kyaneai antik kentinin üzerine kurulmuş olduğu tepenin yamacındaki, Kaş-Demre karayolunun hemen kenarında kuzeye doğru olan düzlükteki köydür. Yavu dağlık arazisi ile de, Kyaneai antik kenti teritoryumunun buradaki bölümünü içeren dağlar ve tepelerin bulunduğu arazi kastedilmektedir.

Tüse'nin güneydoğusunda başlayıp kuzeye doğru geniş bir şerit halinde Gölbaşı tepesine kadar uzanan Sarılar Ovası'nda yerleşim Kasaba'ya oranla daha yoğundur. Bir kaç haneden oluşan Güneyyaka, Kılacılar, Büyük Çerler, Gölbaşı, Belkonak, Gelemen gibi köyler, düzlüğün doğal uzantısına paralel olarak açılmış olan köy yolunun her iki yanına sıralanmış durumdadır. Buralarda da su, sarnıç ve kuyularda toplanan yağmur suyuyla sağlanmaktadır. Geçim kaynağı ise, yine küçükbaş hayvancılıktır.

Güneybatı-kuzeydoğu yönlerinde uzanan Tüse sıradağlarını, güneyden başlamak üzere Laleliçukur Tepesi (693 m.), Düzkale Tepesi (704 m.), Ayıbeleni Tepesi (756 m.), Harit Tepesi (673 m.), Galgir Tepesi (601 m.) ve Gölbaşı Tepesi (679 m.) oluşturmaktadır (7) (Res.4). Hepsi sık diken ve bitki örtüsüyle kaplı olan tepelerden yalnızca Düzkale tepesi tam anlamıyla iskan edilmiştir. Ayıbeleni Tepesi'nde ise bir kale bulunmaktadır. Ortalama yüksekliği 650 m. olan tepelerin Sarılar Ovası'ndan yüksekliği yaklaşık 250 metredir. Bu tepelerin eteklerinde ya da iki tepe arasındaki düzlüklerde kimi yerler yöre halkı tarafından bitki örtüsü temizlenerek tarıma açılmaya çalışılmıştır (8). Yamaçlarda sıkca rastlanan teraslama yöntemi ile de antik çağ tarımına olanak

=====

(7) Volker Höhfeld, "Der Höhenzug von Tüse", Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

(8) a.g.e.

sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine kuyu ve sarnıçların çokluğu, her ne kadar şu anda yapılmıyorsa da, buralarda olası üzüm, zeytin ve meyve tarımını akla getirmektedir.

Civardaki antik çiftlik yapıları, kayaya oyulmuş presler ve sarnıçlar, ilk anda tarıma dayalı bir ekonomiyi akla getirmektedir. Özellikle preslerin çokluğu zeytin ve üzüm yetiştiriciliğini göstermektedir. Yalnızca Tüse'de değil, yüzey araştırması kapsamında incelediğimiz diğer yerleşmelerde ve komplekslerde de çok sayıda ve her tür arazide preslere rastlanması antik çağlarda bölgenin ekonomik yapısının büyük ölçüde zeytinyağı ve şaraba dayandığının bir kanıtıdır. Her ne kadar bugünkü yöre sakinleri bu ürünlerin böylesi elverişsiz şartlarda üretilmeyeceğini söyleseler de biz, antik çağlarda durumun farklı olduğunu düşünmekteyiz.

Tüse'nin yakın çevresinde nehir ya da çay bulunmamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durum su problemini doğurmaktadır. Gerek antik çağda, gerekse bugün su, kuyu ve sarnıçlarda biriktirilen yağmur suyu ile temin edilmektedir.

Tüse'ye en yakın çay, Phellos'un kuzeyinde, batı-doğu doğrultusunda kıyıya paralel uzanan ve Kasaba Ovası'ndan geçerek Myra'da denize dökülen Myros-Demre çayın bir kolu olan Fellen çaydır (9) (Res.1). Birbirine paralel bir çok kolları olan Myros, Tüse'ye pratik yarar sağlamayacak kadar

=====

(9) Akşit, s.59.

uzakta bulunmaktadır. Ayrıca bir çok tepeleri ve antik kentleri aşarak ulaşılabilen deniz de Tüse'yi bir kara yerleşmesi konumuna oturtmuştur. Deniz ile direkt bir ilişkisi tespit edilemeyen Tüse tipik bir tepe yerleşimi görünümündedir.

Denizle olan bağlantısının, denize nispeten daha yakın olan Apollonia, Aperlai ya da Bayındır antik kentleri aracılığıyla sağlanmış olabileceği kanısındayız. Çünkü arkaik çağdan günümüze kadar ulaşan yerleşim sürekliliği, bu uzun tarihin herhangi bir evresinde denizle ilişkiyi zorunlu kılmış olsa gerek.

Tüse ve çevresinin karakteristik taşı gri kireçtaşıdır. Kayaya oyulmuş tüm buluntuların (pres, mezar, odalar, v.b.) ve taştan yapılmış diğer buluntuların (lahit, duvar v.b.) ana malzemesi bu yöresel taştır. Doğa şartlarından kolayca etkilenebilen bu yumuşak taşın hemen tüm buluntularda kullanılmış olması buluntuların oldukça deforme bir durumda zamanımıza ulaşmasında önemli bir etkidir. Örneğin; kayaya oyulmuş olan yapılardan ancak yapının zemin planını çıkartmaya yarayacak kadarı günümüze kalabilmiştir. Bu kireçtaşı düzlük yerlerde bile alçak tepeciklere, kireç çukurlarına ve yürümeyi son derece zorlaştıran sivri küçük taşlara dönüşmüştür (10).

Yukarıda da sözü edildiği gibi, araştırma yaptığımız arazinin tabanını-düzlükler dışında-kireçtaşı; bitki örtüsünü ise makiler, fundalıklar ve çalılıklar

=====

10- Höhfeld, a.g.e

oluşturmaktadır (Res.5). Hemen hemen tüm araziyi kaplamış olan bu bitki topluluklarının yanısıra Tüse'nin güneydoğusunda, Kaş-Demre karayolunun kuzeyinde Kyaneai ile Tüse arasındaki Çamlıboğaz mevkiinde adından da anlaşılacağı gibi bir çam ormanı bulunmaktadır.

Antik çağda Likya bölgesinin en önemli ağaçlarından olan sedir ağacına Tüse ve çevresinde rastlanmamaktadır. Belli bir biraradalık göstermeden araziye dağılmış olan meyve ve yemiş ağaçlarından en sık görüleni yabani fıstık ve meşedir. Bize büyük ölçüde çalışma zorluğu çıkaran bodur çalılar tepelerin büyük bir bölümünü kaplar ve kimi zaman son derece sıklaşarak geçilmez bir duvar halini alır.

Tüse'nin iklimi, bütün Likya'da olduğu gibi Akdeniz iklimidir (11). Yani yazın sıcak ve kurak, kışın ılık ve yağışlı bir iklim. Bu özellikler etkisini denizden 700 metre yüksekliğe kadar gösterdiğinden ve yükseklerde yağış daha bol olduğundan, daha yüksek dağlarda makilerin yerini ormanlar alır. Tüse 704 metre yüksekliği dolayısıyla makilerle kaplıdır (Res.6). Bu yalnızca Tüse için değil, tüm Kyaneai teritoryumu için geçerli bir özelliktir.

Tüse ve çevresindeki ısı, Ağustos ayında 30-40 derece arasında değişmektedir. Ancak sürekli esen sert rüzgar bu ısının şiddetle hissedilmesini önlemektedir.

=====

(11) Akşit, s.61.

1.2 Kaynaklarda Tüse

Düzkale tepesi üzerindeki yerleşmeyle ilgili en eski yazılı kaynak, Spratt ve Forbes'un 19. yüzyılın ortalarında Küçük Asya'ya yaptıkları seyahatlerin notlarıdır (bkz. dipnot 1). İki İngiliz araştırmacı Likya bölgesine yaptıkları gezinin 1847'de yayınlanmış olan notlarında, "Toosa" ya 17 Mart (1842) tarihinde ulaştıklarını ve ilk karşılaştıkları görüntünün duvarla çevrelenmiş bir şehir olduğunu yazarlar. Rehberleri olan Türk kendilerine buranın "Toosa" olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Gendevar (Candyba)' akropolündeyken kendilerine bir Türk genci burayı Tüse olarak göstermiştir. Burada, araştırmacıların bulmaya çalıştığı Tüse'yi rehberin hemen "burası" deyip teşhis etmesi o yeri bildiğini göstermektedir. Halbuki bugün "Tüse", ne mezrada oturan köylü ne civar sakinleri ve ne de nüfus dairesi ya da kaymakamlıkça bilinmektedir.

Görünen odur ki, 19. yüzyıldan sonra yöreye gezginler tarafından gösterilen ilgi azalınca Tüse, kaderi ile başbaşa bırakılmış ve zamanla nereden kaynaklandığı bilinmeyen adı da unutulmuştur.

Tüse'yi daha sonra 1849'da ziyaret eden Ch. Texier ise yalnızca bir dağın tepesine yerleşmiş olan Pınarbaşı'nın (Bounar-Bachi) iki saat güneydoğusundaki bu yerin "Teussa" ya da "Cyane" olduğunu yazar (12). Texier'den ismi kendisinin mi bilerek yazdığı yoksa yine rehber Türk'ten mi

=====

(12) Charles Texier, Description de L'Asie Mineure III, Paris 1849, s.202

öğrendiği konusunda bir referans alamıyoruz.

Spratt-Forbes ve Texier'de Tüse ile Kyaneai'in birbiriyle karıştırılması söz konusudur. Spratt-Forbes'un çizdikleri haritada üç ayrı Kyaneai mevcuttur. Bunlardan, kuzeydoğudaki Gavuristanlık, batıdaki Tüse, güneydoğudaki de Yavu alt isimleriyle gösterilmiştir. Bunun nedeni, gezdikleri bu yerlerde Kyaneai'den bahseden yazıtlar bulmuş olmalarıdır. Üç ayrı yerin aynı adla anılmasının mümkün olmadığını düşünerek, Yavu'nun yukarısındaki büyük kentin gerçek Kyaneai ve merkez, diğer iki yerin buraya bağlı daha küçük birimler olduğu sonucuna varmışlardır ki, bu bizim de bugün kabul ettiğimiz durumudur.

1859'da yöreyi ziyaret eden Karl Ritter de hemen aynı bilgileri verir ve Schönborn'un güncesinden bilgiler aktarır (Bkz. dipnot 2).

Çalışmaları Trysa civarında yoğunlaşmış olan Viyanalı profesör Otto Benndorf 1882'de yayınladığı makalesinde nekropoldeki kaya mezar II'nin savaşı kabartmasından bahsetmekle yetinmiştir (13). Petersen ve von Luschan da 1889 tarihli yayınlarında Tüse'de üzerinde Likçe yazıt olan bir lahitten söz ederler (14).

20. yüzyılda bölgeyi ziyaret edenlerin en başında İngiliz tarihçi George Bean gelmektedir (15). 1978'de yayınlanan kitabında Tüse'den kısaca bahsetmektedir.

=====

(13) Otto Benndorf, Mitt. aus Öster. 6, 1882, s.234-5

(14) Petersen/von Luschan, Reisen II, 1889, s.27

(15) George Bean, Lycian Turkey, London, 1989, s.105

Jan Zahle (16) ve Deltour-Levie (17) ise yalnızca paye mezarı, Bruns-Özgan (18) da yine yalnızca Benndorf'un da ilgilendiği nekropoldeki kaya mezardaki kabartmayı incelemişlerdir.

1.3 Tüse'nin Adı

Yukarıda da kısaca söz edildiği gibi, Tüse adının kökeni bilinmemektedir. Yani, Tüse/ Tussa olarak hiç bir yazıtta ya da sikkede bu ada rastlanmamıştır. 19. yüzyıl gezginlerinin bu adı neye dayanarak kullandığı ya da o zamanki yöre halkının nereden bildiği şu ana kadar açıklığa kavuşturulamamıştır.

Likya'daki şehir adlarına bakacak olursak, sonek açısından Tüse ile benzerlik gösteren isimlere rastlıyoruz. Örneğin; Tüse'nin yakın komşuları Trysa ile Teimiusa; kuzeybatısındaki Neisa; Likya'nın en batısındaki Lissa ve hatta Karya'daki Mylasa ve Nysa ile Ionia'daki Larisa.

Kiepert'e göre, yer adlarındaki bu takı, -assa, -essa, -ıssa, -ussa, ve -össa olarak çeşitlilik göstermektedir (19). Buradan da anlaşıyor ki "Tussa" yerleşmenin Grekçe adıdır. Likyalıların kendilerini Likçe'de Termilae olarak adlandırdıkları ve onlara Yunanlar tarafından verilen

=====

(16) Jan Zahle, Harpyiemonumentet, 1975, s.30.

(17) Claude Deltour-Levie, Pilliers, 1982, s.182.

(18) C.Bruns-R.Özgan, Grabreliefs, 1987, s.274.

(19) H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin, 1878, s.73.3.

Likyalı ismini ancak Yunan dilini kullanmaya başladıktan sonra kabullendikleri düşünülmektedir. Ayrıca, Yunanca adlı ya da Yunanca ögeler taşıyan Likya kent adları da Likyalılarca kullanılmamıştır (20).

Neumann ise Tüse yakınlarında bulunan M.Ö. 4. yüzyıla ait Likçe yazıtta geçen ...ddwezi sonekinin yer adlarını gösterdiği kanısındadır (21). Çift taraflı olan yazıtın Neumann'ın nitelendirdiği şekliyle b yüzünün üçüncü satırındaki "wezi" olasılıkla Tüse'nin Likçe adıyla ilintilidir. Bundan başka Isında'da bulunan yazıtta da bu eke rastlanmaktadır (22). Ayrıca, Sura'ya ait bir yazıtta da "Surezi" geçmektedir ki bu da tartışmamızın geçerliliğini arttıran bir kanıttır (23).

1.4 Tüse'nin Yerleşim Tarihi

Düzkale tepesindeki akropolden başlayarak tepenin yamaçlarına yayılan ve düzlükte Ayıbeleni Tepesi'ne doğru uzanan antik buluntular buradaki geniş yerleşim alanını göstermektedir. Tüse'deki yerleşim durumuna bakıldığında, erken çağlarda yukarılara yerleşildiği, günümüze yaklaşıldıkça aşağılara kayıldığı görülür.

=====

(20) A.H.M.Jones, Cities of the Eastern Roman Provinces,
Oxford 1937, s.96

(21) Günter Neumann, "Die zwei lykischen Inschriften von
Tüse", Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

(22) TL 65

(23) TL 84

Anahatlarıyla inceleyecek olursak; akropolün en yüksek noktasındaki kale ile başlayan klasik çağ buluntuları yerleşme (24) duvarına kadar olan alanı kaplar ve çok sayıda oda, kuyu ve pres içerir. Ancak burada, kalenin hemen güneydoğusundaki mezar yapısına (heroon) ait olduğunu düşündüğümüz aslan betimli kabartma parçası stil açısından arkaik devre tarihlenmektedir. Ayrıca arkaik keramik buluntuları da akropolde-çok yaygın olmamakla birlikte- arkaik çağ yerleşiminin varlığını ortaya koymaktadır. Akropol tepesinin güneybatı yamacındaki iki odada, güneydeki tümülüslerden birinde ve doğudaki 26 numaralı yerleşmede bulunan arkaik keramikler buraların erken iskanına işaret etmektedir. Bunlardan başka, akropoldeki mezar yapısının yakınındaki paye mezarlar da arkaik olsa gerek.

Hellenistik devir buluntuları ise, çoğunlukla yerleşme duvarı dışında tepenin eteklerine dağılmış durumdadır. Akropolde ele geçen keramiklerin azlığına dayanarak burada Hellenistik yerleşmenin seyrekleştğini ve tepenin eteklerine doğru inildiğini söylemek mümkündür.

Akropol alanı içinde Hellenistik tarih veren keramikler, akropol duvarının kuzeybatı bölümü yakınındaki 1 no.lu tümülüste, kalenin güneyinde ve 1 ve 2 no.lu oda

=====

24- Tüse'yi bir kentten çok yerleşim yeri olarak kabul ettiğimiz için, bundan böyle "yerleşme" sözcüğünü kullanacağız. Yerleşme duvarı ise şehir suru anlamındadır.

komplekslerinde ele geçmiştir (Res.7). Buralarda tarihlemeye yarayan başka bir kriter mevcut değildir.

Akropolden aşağıdaki Hellenistik keramikler ise güneybatıdaki kapıda ve 4 no.lu oda kompleksinde bulunmuştur. Bu komplekste ayrıca Hellenistik devre tarihlenebilen bir duvar parçası da mevcuttur.

Tepenin eteğinde, düzlüğün güneybatısındaki tümülüsler zincirindeki bir tümülüste de Hellenistik keramik bulunmuştur.

Bugünkü mezranın çevresindeki düzlüğe dağılmış olan çiftlik yapılarından biri de Hellenistik tarih vermektedir. Ayrıca, iki çiftlik kalıntısı da Hellenistik ve Roma devirlerine tarihlenebilmektedir. Daha kuzeyde ise geç Roma-Bizans tarihli iki ayrı yerleşmeyle bir Bizans kilisesi yer almaktadır.

Osmanlı devrine ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir mezarlık da mezranın güneybatısında yer almaktadır (Res.5). Toplam 31 adet mezar sayabildiğimiz mezarlıkta yalnızca iki mezara ait sarıklı başucu taşından biri bize ipucu vermektedir. Kırık olan taşın üzerinde Arapça olarak Sülüs karakterinde yazılmış Hilmi Sami adı, 94 sayısı ve okunamayan bir kelime daha bulunmaktadır. Türkolog Dr. Emel Aşa'nın belirttiğine göre, acemice yazılmış olan yazıt, taş yapıldıktan daha sonraki bir çağda buraya yazılmış olabilir. Ayrıca, taşta, Müslüman mezarlarında bulunan "Hüv'el Bakî" yazısı bulunmamaktadır. Bu da mezarlığın kimliği ile ilgili soruları cevapsız bırakmaktadır.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan mezarların kimisi, blok

taşlar dikine toprağa gömülerek, kimisi de duvar gibi örülerek yapılmıştır. Çoğunda mezar taşı olarak ince uzun bir blok ve yalnızca bir tanesinde de süsleme olarak baklava deseni kullanılmıştır. Ortalama ölçüleri 2,40 x 1,30 metre olan mezarların başları batıda yer almaktadır.

Benzer mezarlara antik Assos kentinin hemen yanıbaşında kurulu olan Behramkale köyünde de rastladık. Burada yalnızca üç-dört mezar bulunmakta ve bunlar yapılış açısından Tüse'dekilerle büyük benzerlik göstermektedir. Büyüklükleri yaklaşık 2,80 x 1,15 metre olan mezarları oluşturan taşlar Tüse'dekilerden daha enli ve büyüktür. Ayrıca bu mezarlar kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır.

Eğer Tüse'deki bu mezarlar tahmin ettiğimiz gibi Osmanlılara ait ise burada bir de yerleşme kalıntıları olması gerekir. Ancak araştırmalarımızda böyle bir ize rastlayamadık. Bu durumda, Osmanlı yerleşimi büyük olasılıkla bugünkü sakinlerin oturmakta olduğu yapıların altında yer almaktadır (25). Temeli hazır binaların üzerine inşaat çıkmak, yeniden temel kazmaktan daha ekonomik ve kolay olduğu için Anadolu'nun her yöresinde rastlanan bir durumdur. Osmanlı Tüse'lileri de bu yolla evlerini kurmuş olsalar gerek.

Denizden 640 metre, Kasaba Ovası'ndan 500 metre yükseklikteki bir düzlükte bulunan mevrada bugün anne, baba ve 1.5 yaşındaki kızlarından oluşan tek hane yaşamaktadır. Kışları Güneyyaka köyünde geçirmekte olan aile yazları

=====

(25) Höhfeld, a.g.e

buraya gelmekte ve keçilerini antik buluntuları saran dikenlerde otlatmaktadır. Çoğunlukla arpa yetiştiren hane sakinleri gübre ile diğer ürünleri de elde edebildiklerini söylemekte. Antik çağda da durum bugünkünden farklı olmasa gerek.

Hanenin hemen güneydoğusundaki Türk mezarlığında mezrada oturanların ebeveynleri yatmaktadır. Ayfer Hanımdan edindiğimiz bilgiye göre, anne ve babasını eskiden var olan mezarlığa gömüp etrafını çevirmişler. Tabii bu mezarların ne kadar "eskiden" var olduğunu şu anda bilememekteyiz. Tüse ve çevresinde yapılacak sondajlarla bunun gibi karanlık bir çok noktanın aydınlığa kavuşacağı kanısındayız.

Düzkale Tepesi'nde başlayan yerleşimlerin zamanla aşağılara kayması arazinin elverişsizliğinin yanı sıra ekonomik nedenlerle de açıklanabilir. Tepenin dik olması tarıma elverişli alanlara ulaşımı zorlaştırdığından yöre sakinleri zamanla kendilerine daha az zorluk çıkaracak olan düzlük yerleşmelerini tercih etmişlerdir. Böylece hem zamandan hem de iş gücünden tasarruf edebilmişlerdir. Tabii bu arada siyasal nedenleri de gözardı etmemek gerekir. Erken çağlarda tepe yerleşimi yalnızca savunma amacıyla kullanılıyorken; daha sonraki çağlarda Likya'daki siyasal değişmelere paralel olarak kalenin önemini ve fonksiyonunu kaybetmesi nedeniyle yavaş yavaş yerleşmenin kimliğinin değişmiş olabileceği kanısındayız. Kalenin asıl amacına uygun kullanımı sona erince burası yalnızca bir ev ya da - içinde oturanın statüsüne göre- saray olarak kullanılmış

olabilir. Zaten kaledeki daha sonraki çağlara ait eklemeler de bunu göstermektedir.

Tepeden aşağılara inildikçe zaman olarak gerçekleşen ve seyrekleşen buluntular bugünkü mezranın da ilerde terkedilmesiyle sonsuz bir sessizliğe kavuşacağı benzetilmektedir.

1.5 Tüse'nin Likya Tarihindeki Yeri

Tüse'nin tek başına Likya'daki yerini tespit etmeden önce, Likya'nın siyasal ve yönetsel geçmişine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Likya'da iskanın 3.binyıla kadar uzandığı bilinmektedir (26). Ancak konumuz bu kadar erken devirleri kapsamadığından, 6. yüzyıl ve sonrasına değinmekle yetineceğiz.

Coğrafi özellikleri ve konumu dolayısıyla dış dünyaya ve etkilerine kapalı bir bölge olduğu söylenegelen Likya, güçlü askeri birliklerine ve savaşçı ruhuna rağmen, Perslerin egemenliği altına girmekten kurtulamamıştır. Bu çetin halkı M.Ö. 540 yılındaki istilayla yönetimleri altına alan Persler, burada kendi otoritelerini kurmuşlarsa da, Likyalıları kendi içlerinde-bir anlamda- serbest bırakmışlardı ki bu durum Likya Birliği'nin kurulmasına kadar gitmiştir.

M.Ö. 540'ta Pers kumandanı Harpagos komutasında istilaya uğrayan Xanthos halkı, durumlarının ümitsiz

=====
(26) Akşit,s.66 vd.

olduğunu anlayınca, akropoldeki tüm yapıları yakıp yıkmış, çocuklarını, karılarını ve esirlerini öldürdükten sonra ölümü pahasına Perslere saldırmışlar ve böylece Xanthos halkı neredeyse tümüyle yok olmuştur. Kurtulanlar yalnızca o sırada kentte bulunmayan 80 aile idi (27). Xanthos'u ele geçirmek, Likya'yı ele geçirmek demek olduğundan böylece Likya mutlak Pers egemenliği altına girmiş oldu.

İstila sırasında Likya, merkez Xanthos olmak üzere Tlos ve Pinara'dan ibaretti (28).

Xanthos Vadisi dışında kalan yerleşmelerin buraya bağlı olup olmadığı henüz kesinliğe kavuşturulamamıştır. Ancak, Likya hanedanlıklarının iki merkezden bölgeyi kontrol altında tuttukları bilinmektedir. Bunlar, doğuda Limyra, batıda Xanthos'tur. Sikkelere bakılırsa Likya hanedanlıklarının kuruluşu 520 yıllarına rastlar. Doğu ve batı arasındaki sınır, çağlara ve politik duruma bağlı olarak farklılık göstermekteyse de, bizim konumuzu oluşturan Kyaneai bölgesi doğu ile batının tam sınırında yer almaktadır. Xanthos ve Limyra merkezlerinden idare edilen bölgede, daha küçük birimler merkeze hiyerarşik bir sırayla bağlıydı. Bizim amacımız, Tüse'nin bu piramitteki yerini tespit etmektir.

=====

(27) Herodotos I, 176.

(28) Trevor R. Bryce, The Lycians, Kopenhag 1886, s.100.

540'taki büyük istiladan sonra Likya'nın toparlanması yine Perslerin sayesinde olmuştur (29). 516/15 yıllarında Likya, birinci satraplık (nomos) devletleri arasında yer alıyordu ve Pers kralı I.Darius'a 400 gümüş talentlik vergi ödüyorlardı. Bu paranın toplanabilmesi bir iç birlik gerektirdiğinden, Likya'nın o sırada kendi birimleri içinde organize olduğu anlaşılmaktadır (30). Geç 6. yüzyılda başlayan gelişme, 5. yüzyılda da ilerleyerek bu yüzyıl sonunda bir organizasyon oluşturmuştur.

5. yüzyıl ortalarında Likya'nın Perslere olan bağlılığı, Likyalıların Atina Konfederasyonu'na üye olmalarıyla bozulmuştur. Bu yön değiştirmede Atina'lı kumandan Kimon'un rolü büyüktür. 475-70 yıllarında Xanthos'taki Likya akropolünün ikinci kez tahribi de bu kumandan tarafından olmuştur (31). Öte yandan Xanthos'ta oturan hanedan Kuprilli'nin 440'lara kadar gücünü sürdürdüğü, bastırdığı sikkelerden anlaşılmaktadır (32).

Atina Konfederasyonu'na 10 talent gibi çok cüz'i bir synteleis ödeyen Likya'dan Atina'nın kazancı para değil, kıyılarından ve limanlarından yararlanmaktı. Ancak bu Likya-Atina birlikteliği, bağlar çok köklü olmadığından en fazla Pelopones savaşı başlangıcına kadar sürmüştür

=====

(29) Bryce, s. 101.

(30) Bryce, s. 101.

(31) Akşit, s. 101.

(32) Bryce, s. 104.

olmalıdır(33). Bu kopuştan sonra Likya'nın yine hemen Perslere dönüp dönmediği tartışma konusudur. Ancak, Kherei'nin bastırıldığı sikkelerde görülen satrapvari başlardan ve satrap Tissaphernes'in Likya'da sikke bastırmış olmasından bunun hiç de imkansız olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu beraberliğin 5. yüzyılın son yıllarında yeniden başladığı Xanthos stel yazıtından anlaşılmaktadır (34).

Pers hakimiyetinde yerel yönetici kendi etki alanında belli bir otonomiye sahipti. Ayrıca, Pers vasalı olarak da politik otoritesini bir noktaya kadar garanti altına almış durumdaydı. Aşağıda daha detaylı değineceğimiz gibi, Tüse'de satrap olmasa da bir derebeyi ya da vasal hüküm sürmüştür.

Xanthos'taki merkezi hanedanlık yönetimi, otorite alanı dahilinde her ne kadar belli bir düzen sağlamışsa da bunun tam anlamıyla barış demek olmadığı Tlos ordusunun isyanından anlaşılmaktadır (35). 4. yüzyıl Likyasında bundan başka çatışmalar da görülmektedir. Bunlar olasılıkla merkezi otoriteyi devirmek ya da ondan kopmak için yapılan savaşlardı. Payawa lahtindeki yazıttan anlaşıldığına göre batı Likya'nın Perslere bağlılığı satrap isyanına kadar, ya da en azından 370'e kadar sürmüştür.

Ülkenin doğusunda ise durum farklıydı: Perikles

=====

(33) Bryce, s. 107.

(34) Bryce, s. 108 vd.

(35) Bryce, s. 109.

etkisini doğuda Phaselis'e, batıda Xanthos nehrinden öteye, Arttumpara'yı bozguna uğrattığı yere kadar yaymış ve Telmessos'u ele geçirmişti. Perikles Likya'nın satrap isyanına katılmasında şüphesiz ki önemli rol oynamıştır. Arttumpara'yı yenmekle bir anlamda Likya'yı Perslerin egemenliğinden kurtarmıştır. Ancak isyanla birlikte Perikles'in adı da eski önemini yitirmiş, Persler yeniden kontrolü ele geçirmiştir. Fakat bu kez Karya'lı Hekatomnid hanedanlarının buyruğu altına girmişlerdir (36).

Böylece önceki yerel hanedanlar ve bölgesel yöneticiler sistemi son bulmuş ve Likya Xanthos'ta oturan iki arksontes ve bir epimeletes başkanlığındaki sivil otorite tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu durumda ülke Perslerin kontrolüne, Hekatomnidler yoluyla isyan öncesinden çok daha fazla girmiştir (37).

Likya'daki Karya hakimiyetinin yoğunluğu ve süresi tartışmalara açık olmakla birlikte, İskender'in M.Ö. 334'teki gelişine kadar sürdüğü kesindir. Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçen İskender yalnızca Miletos ve Halikarnassos'ta direnişle karşılaşmıştır. Likya'lılar kendisine karşı koymamış, o da bu davranışı onları cezalandırmayarak karşılıksız bırakmamıştır. Ancak bu durum Likya'lıların bağımsızlıklarının sürdüğü anlamına gelmemektedir. İskender'den sonra Likya Hellenizmin etkisi altına girmekten kurtulamamış ve kendi öz benliğini yavaş

=====

(36) Bryce, s. 111 vd.

(37) Bryce, s. 114.

yavaş yitirmiştir.

İskender'in M.Ö. 333 yılında Pisidya'ya geçmesiyle Likya, satrap Nearkhos'un eline teslim edilmiştir. İskender'den sonra, Likya'da yönetim sık sık el değiştirmiş ve bu ülkedeki durumu gittikçe kötüleştirmiştir. 2.yüzyıl başlarına doğru ancak Likya Birliği'nin kurulması üzerine bir düzen sağlanabilmiştir (38).

Perikles ile sona eren hanedanlık yönetiminden sonra şehirler Yunan yasalarını benimsemişlerdir. İskender'in ölümünden sonra Likya İskender'in generali Ptolemaios tarafından yönetildi ve bu Ptolemaios yönetimi 100 yıl kadar sürdü. Bu sırada Likçe'nin yerini Grekçe aldı. M.Ö. 197'de ülke Suriye kralı III. Antiokhos tarafından Ptolemaioslar'dan alındı. Ancak Magnesia savaşında Romalılara yenilen Antiokhos, Roma'yı destekleyen Rodoslulara ülkeyi terketmek zorunda kaldı.

Yabancı yönetimden hiçbir zaman hoşlanmamış olan Likyalılar, Rodoslularla on yıl kadar savaştılar ve sonunda 177 yılında Rodos idaresini Roma'ya şikayet etmek üzere bir birlik oluşturdular. Bu sırada Rodos ile arası pek iyi olmayan Roma Senatosu, Likyalılara hoşnut edici bir cevap vererek Rodos ile yalnızca müttefik ve dost olduklarını bildirdi. Bundan cesaret alan Likyalılar yeniden silaha sarıldılar ve Rodoslularla aralarındaki düşmanlık altı yıl daha sürdü. Ancak 171 yılında Likyalılar zayıf düştüler. 167'de ise Senato, Karya ve Likya'daki Rodos hakimiyetini

=====

(38) Akşit, s.122 vd.

sona erdirdi ve bu ülkelere özgürlüklerini verdi.

Bundan sonra, birinci Mithridates Savaşı'na kadar Likyalılar sessizlik dönemine girdiler. 129 yılındaki Asya'nın Roma provinslerinin oluşumu Likya'nın bir anlamda rahat bırakılmasına yol açtı. 88'de Pontus kralı VI.Mithridates Küçük Asya'nın batısına saldırarak buralarda yayıldı. Roma yönetiminden hoşnut olmayan birçok yer, Mithridates'e kurtarıcı olarak sarıldı fakat Likya karşı koyan az sayıdaki birkaç ülkeden biriydi. Savaş 84'te kralın Sulla'ya yenilmesiyle sona erdi ve bunu izleyen yıllarda Romalılar, Likyalıların sadakatını onların özgürlüğünü teyit edip, teritoryumlarını genişleterek ödüllendirmişlerdir. Kuzeydeki Bubon, Balbura ve Oenoanda'nın Likya'ya katılması işte bu zamanda ve bu vesileyle olmuştur.

Roma iç savaşları sırasında Likya bu durumdan epeyce etkilenmiştir. Ancak İmparatorluk yönetimindeyken bile, Likya Birliği işlevini sürdürmüştür. Savaş ve barış meseleleri Romalılara bırakılmış; içişlerini ilgilendiren konular, adalet ve güvenlik ise Birlik memurları tarafından idare edilmiştir (39).

Burada Likya Birliği'nden kısaca söz etmek gerekmektedir.

2. yüzyıl başlarında Lysanias ve Eudemus adlı iki kişi Xanthos kentini kontrol altına alarak tiranlık kurma girişiminde bulundular. Ancak Likya Birliği buna izin

=====

(39) Bean,s. 28 vd.

vermedi. Kısa bir süre sonra Eudemus Tlos'ta bir kere daha aynı girişimde bulundu ancak yine Birlik devreye girerek bunu önledi. 167'den sonra Likya Birliği önem kazanmaya başladı. Ancak bu birlik ve dayanışma ruhu Likyalılar için yeni bir şey değildi. 4. yüzyıl hanedanları kontrolü altındayken bile " Termilae Federal Hazinesi" ne para cezası ödemeleri yaptıklarını Likya yazıtlarından öğrenmekteyiz (40).

Strabon'a göre "Likyalılar öyle uygar ve nazik bir şekilde yaşamlarını sürdürdüler ki şimdiye kadar hiç utanç verici kazanç istekleri olmadı ve atadan kalma Likya Birliği'nin nüfuz alanı içinde kaldılar. Oy hakkını paylaşan yirmi üç kent vardı. Hangi kenti uygun gördüklerini seçtikten sonra, her kentten temsilciler birleşerek orada genel bir kongrede toplanırlardı. Kentlerin en büyüklerinin üç, orta büyüklükte olanların iki, geriye kalanların da bir oy hakkı vardı. Keza bunlar aynı oranda yardımlaşmalar ve diğer komünyonlara (41) ödemeler yaparlardı. Artemidoros, en büyük altısının Xanthos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos olduğunu söyler. ... Kongrede, onlar önce bir "Lykiarkh" ve sonra birliğin diğer memurlarını seçerlerdi ve gene burada genel adalet kurulu oluşturulurdu. ... Yargıçlar ve yüksek memurlar kentler tarafından aynı oranda seçilirlerdi. Böyle

=====

(40) Bean,s.26 vd.

(41) Kişisel harcamalarla yapılan kamu hizmeti(Bkz.Strabon, notlar: 664).

iyi bir yönetimle yaşadıklarından, Romalılar egemenliğinde dahi bağımsız kalabilmişlerdir (42)."

Bean'e göre, Strabon'un sözünü ettiği 23 kent şaşırtıcı derecede yetersiz bir sayıdır. Strabon bu bilgiyi M.Ö 100 yıllarında yazmış olan Artemidoros'tan almıştır ve olasılıkla bu sayı o zamanki durumu ifade etmektedir. M.S. 1. yüzyılda yazan Plinius ise, Likya'da eskiden 70, kendi zamanında ise 36 kent olduğunu söylemektedir. Eğer, Strabon'un 23 kentinin tek tek kentleri değil de "kongre"de oy kullanan birimleri gösterdiğini farzederseniz Strabon ile Plinius arasında bir uzlaşma sağlanmış olur. Aperlai Akalissos ve Arneai gibi örneklerde, nispeten küçük kentlerin bir "sympolity" de birleştikleri ve bir tek oyu paylaştıkları görülmektedir. Artemidoros'a göre maksimum üç oya sahip olan altı kent vardı; bunların dördü, Xanthos, Patara, Pinara ve Tlos, Xanthos vadisinde bulunmaktaydı. Orta Likya Myra'dan,doğu Likya ise,Olympos'tan ibaretti (43).

Tüse bir hanedanlık yerleşimi olarak ele alındığında çevredeki diğer hanedanlıklarla karşılaştırılması ve genel bir statü değerlendirmesi zorunluluğu ortaya çıkar.

Eğer Orta Likya'nın denize yakın olan kesimindeki, yani, Demreçay'ın çizdiği yayın güneyinde kalan yerleşme birimlerini kabaca gruplayacak olursak; birinci gruba Kyaneai, Phellos, Antiphellos ve Myra; ikinci gruba Trysa,

=====

(42) Strabon, XIV, III, 2 ve 3.

(43) Bean,s.28 vd.

Tyberissos, Teimiusa, Apollonia ve Aperlai; üçüncü gruba ise, Tüse, Korba, Hoyran ve Avşar girmektedir. Bu gruplama, kentlerin ya da yerleşmelerin içerdiği çeşitliliği ve yapım özellikleri gözönüne alınarak çok kabaca bir fikir vermek amacıyla yapılmıştır ve grupların değişiklik göstermesi son derece olasıdır. Birinci gruptakiler, bölgede belli bir otoriter rol oynamış olan ve ikinci ve üçüncü gruptakilere oranla daha sofistike özellikler gösteren kentlerdir. İkinci gruptakiler, birinci gruba göre daha az komplike ve küçüktürler. Üçüncü gruptakiler ise, varlığı ancak bugüne ulaşan arkeolojik kalıntılardan anlaşılabilen, tarihte fazlaca önemi olmayan, sıradan ve küçük yerleşim birimleridir. Belki de, yukarıda da sözü edilen piramidin en alt sırasını bu önemsiz yerleşmeler oluşturmaktadır.

Üçüncü grupta yer alan Tüse, kyklobik taşlardan yapılmış kalesine bakılırsa önemli bir savunma noktası, çiftlik yapıları ve presleriyle bir tarım yerleşimi, akropolün eteklerine dağılmış, olasılıkla ev olarak kullanılmış oda grupları ve mezar yapılarıyla sıradan bir yerleşim birimidir. Buluntuların çoğunun ancak yapının fonksiyonu hakkında bilgi verecek kadar korunabilmiş olması, Tüse'yle ilgili karar vermemizi zorlaştırmaktadır.

Bir kaç istisna dışında, yapıların çoğunun son derece basit ve süslemesiz yapılmış olması, yaptıranın ekonomik durumunun kısıtlı olduğunu akla getirmektedir. Bu durum kıstas olarak alınır, Tüse halkını orta halli vatandaşların oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Belki de, kalede ikamet eden bey, tarımla uğraşan halkı yönetiyor, böylece

Tüse'de iki sınıf-yöneten ve yönetilen- aynı anda işlevini sürdürüyordu. Bu durumda, aslan kabartmalı paye mezarı, nekropoldeki savaşçı kabartmalı kaya mezarı ve Likçe yazıtlı lahti beye ve yakınlarına, diğer sıradan lahitleri ve mezarları da sade vatandaşa yakıştırmak pek de yersiz olmaz. Bugün dahi Anadolu köylerinde bu sistem, ağa-köylü ilişkisi çerçevesinde sürmektedir.

Buraya kadar Tüse'yi zaman sınırı koymaksızın, bir takım verilere dayanarak genelledik. Oysa, yukarıda da sözü edildiği gibi Tüse'de arkaik çağdan bugüne kadar uzanan bir yerleşim sürekliliği söz konusudur. Ancak, yapılar ya çok küçük detaylara dayanarak tarihlendiğinden, ya da hiç bir şekilde ipucu vermediği için, tarihlenmeleri mümkün olmadığından kabaca tarihsel bir çerçeveye oturtulabilmektedir.

Eğer, Childs'ın önerdiği gibi, Likya şehirleri birinci ve ikinci sınıf (Perioikoi) olarak ayrılıyor idiyse, Tüse bir perioikoi idi (44). Olasılıkla da, birinci sınıf şehirlerden biri olan Kyaneai'ye bağlıydı. Kyaneai'ye bağlılığı bir lahit üzerindeki Yunanca yazıta dayanarak onaylanmış oluyor. Yazı karakteri gözönüne alınarak M.S. 2. yüzyıla tarihlenen yazıtta, lahti yaptıranın bir Kyaneai vatandaşı olduğundan söz edilmektedir (45). En azından, bu tarihte Tüse'nin, doğu Likya'nın sınırında bulunan Kyaneai

=====

(44) William A.P. Childs, AS 31, 1981,s.57.

(45) Neumann-Martin Zimmermann, "Inscripten aus Kyaneai und Umgebung III", Lykische Studien, Bonn (Baskıda).

teritoryumu dahilinde yer aldığını kesin olarak söylemek olasıdır. Ancak, bu durum daha erken devirler için de geçerli miydi? Yoksa Tüse, daha batıdaki komşusu, Harpagos ve Mithrapata gibi hanedanları barındırmış olan Phellos'a mı bağlı idi? Bu durumda Phellos'un bir nomos (birinci satraplık) ve yakın çevresindeki birimlerin de ona bağlı olduğu düşünülebilir. Burada Kyaneai'in de Phellos'tan idare edilip edilmediği sorusu akla gelmektedir. Bir diğer olasılık da, Bean'in Artemidoros'a dayanarak sözünü ettiği Myra'nın Orta Likya'yı temsil eden kent olmasıdır (46). Eğer Myra Orta Likya'nın en büyük ve idari kenti ise, Phellos, Kyaneai ve tabi Tüse'nin onun alt birimleri olma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Böylece, konumuz olan bölgede üç adet dominant kent mevcuttur. Tüse'nin bağlı olduğu yönetim, uzun Likya tarihi içerisinde bunlardan hepsi olabilir.

Tüm bu olasılıkları, Strabon'un tanımladığı Likya Birliği'ne dahil kentler sistemine uygulayacak olursak; yukarıdaki birinci gruptaki kentler bir, ikincidekiler iki, üçüncüdekiler de üç oy hakkına sahiplerdi. Yani Tüse'nin yalnızca bir oy hakkı vardı.

Bunlardan başka Tüse'nin bir hanedanlık olma olasılığı da mevcuttur. Kjeldsen ve Zahle paye mezarların bir hanedanlık belirtisi olabileceğini önermekteler (47). Eğer

=====

(46) Bean, s.28.

(47) Kjeldsen-Zahle, " A Dynastic Tomb in Central Lycia" AcAr 47, 1976, s.45.

dedikleri gibi, Apollonia'daki heroon ile paye mezarlar hanedanlığın belirleyici öğeleri ise, Tüse de bir heroon ve en az iki paye mezarıyla bir hanedanlıktı. Bu noktada, Tüse'ye bağlı olan birimler konusu gündeme gelmektedir. Tüse'nin yakın çevresine bakıldığında, otorite alanına dahil olabilecek ancak-belki bugünkü mezralara karşılık gelebilecek olan- çok küçük yerleşim birimleri akla gelmektedir. Bunları belki de, çevreye dağılmış olan Ayıbeleni Tepesi, Cuma Tepesi gibi tek buluntu yerleri oluşturmaktadır.

Bütün bu olasılıkları kesin bir sonuca bağlamak eldeki verilerle -en azından şimdilik- mümkün değildir. Önümüzdeki yıllarda araştırma süresince elde edeceğimiz bulgularla belki bu soruları cevaplamak mümkün olacaktır.

2- TÜSE YERLEŞMESİ

2.1 Şehircilik Açısından Tüse

Likya şehirlerine bakıldığında ilk göze çarpan şey, şehri çevreleyen duvarlar ile Likya'ya özgü gömü tipleridir. Bir Yunan kentinin tipik özelliklerinden olan tapınaklar, agoralar, tiyatrolar ve benzeri yapılar Likya'da yerini paye mezarlara, kayaya oyulmuş mezarlara, semerdam biçimi kapaklı lahitlere ve şehir surlarına bırakır. Yunan kentinin ayrıntıya önem veren işçiliği Likya'da sade ve basit ancak amaca uygun bir biçimle karşılık bulmaktadır. Likya'daki yapıtlarda-Roma dönemi ve sonrasına ait olanlar hariç-gözle görülür bir sadelik ve sanki aynı elden çıkmışçasına bir teknik benzerlik göze

çarpmaktadır. Burada Yunan kentlerinde olduğu gibi pahalı ve güzel mermerler değil, yerel kalker taşı ana malzemedir. Bu taşı ocaktan çıkarmak mermeri çıkarmak kadar zahmetli ve para gerektiren bir iş değildir. Zaten doğal olarak Teke yarımadasının hemen her köşesini kaplayan bu malzeme, yöre halkı için ekonomik olduğu kadar, yerinde işlenerek kullanılabilir kadar avantajlıdır da. Prokonnesos'tan mermer getirecek ekonomik güce sahip olmayan Likya vatandaşı, elinin altındaki kireçtaşı amacına en uygun bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Bu durumda, hemen hemen tüm Likya kentleri ilk bakışta gri kireçtaşı ile sık makilerin bileşiminden oluşan bir görüntü ile karşımıza çıkar. Bazı kentler- Xanthos gibi başkent olanlar ve diğer büyük kentler, kendi çaplarında tiyatroya ya da anıtsal mezar yapılarına sahiptir.

Hemen tüm kentlerin biçimsel olarak birliktelik göstermesinin yukarıda da sözü edildiği gibi, Likyalıların politik çalkantılardan dolayı fazla ekonomik refaha erememiş olduklarından kaynaklandığı kanısındayız. Ancak Hellenleşmeye başladıktan sonra ve Roma idaresi altındaki Likya'da Yunan özellikleri göze çarpmaktadır. Aynı kaderi paylaşan irili ufaklı bir çok kent belli normlara sadık kalarak, Likya'ya özgü görüntüler oluşturmuştur. Çoğu tepelere ve araziye hakim noktalara kurulmuş olan kentler, genellikle bir şehir suruyla çevrelenmekte; bu surun içinde ya da dışında, çoğunluğu lahitler olmak üzere mezar yapıları görülmektedir. Likya'da çok sayıda lahit ve mezar yapısına rastlanması, Likyalıların ölü kültürüne verdikleri

verdikleri önemi vurgulamaktadır. Bir Yunan kentinde dinsel yapılar-çoğunlukla-bir nekropol alanıyla sınırlanıyorken, Likya kentinin herhangi bir köşesinde tek başına bir mezar yapısına rastlamak olağandır.

Xanthos, Olympos, Patara, Limyra, Phaselis, Letoon, Antiphellos gibi önemli ölçüde Hellenleşme görülen büyük kentler dışındaki; Phellos, Trysa, Korba, Tüse, Arneai, Kandyba, gibi nispeten daha küçük yerleşimler, saf Likya karakterini yansıtır. Yani; gösterişsiz, basit, abartıdan uzak fakat amaca uygun olarak inşa edilmiş.

Tüse'nin yakın komşuları Kyaneai ve Antiphellos'u daha yakından incelediğimizde, Tüse'den daha komplike kentler oldukları görülür. En azından, Yunan kentine biçim açısından daha çok benzemektedirler. Antiphellos, her ne kadar bugünkü Kaş'ın yoğun ortamında kaybolmuş gibi görünse de, küçük tiyatrosu, kayaya oyulmuş mezarları, Likçe yazıtlı lahti, ev-mezar biçimindeki mezarı ve tapınağı ile zamanında oldukça büyük önem taşıdığını kanıtlamaktadır.

Kyaneai ise, bölgenin hükümleri kenti olarak, Arkaik çağdan Bizans'a kadar uzanan yerleşim sürekliliğiyle Roma devrine ait bir çok yapıyı barındıran bir kenttir. Roma çağına ait tiyatrosu, geniş nekropoller, kaya mezarları, bazilikası, hamamı ve kitaplığıyla hiç de küçümsenmeyecek derecede kentleşmiş bir yerleşmedir.

Tüse'ye bakıldığında ise, yukarıda sözü edilen kentsel unsurları görmek zordur. Klasik kale, akropolün eteğine yayılmış olan yapı grupları ve bol sayıdaki mezarlardan başka kimliğini belirleyici öge yok denecek kadar azdır.

Ancak, kesin olarak söylenebilecek tek şey, Tüse'nin Kyaneai ve Kyaneai ile aynı seviyede yer alan kentlerden daha az önemli ve küçük bir yerleşme olduğudur.

2.2 YAPILAR

Tüse'deki yapıları; sivil yapılar, savunma yapıları ve dinsel yapılar olarak üç ana grupta toplamayı uygun gördük. Sivil yapıları; konut olduğunu düşündüğümüz oda grupları, çiftlik yapıları ve daha geniş amaçlı konutlar olan derebeyi yerleşmeleri ile sarnıçlar ve kuyular oluşturmaktadır. Savunma yapıları; kale, akropol ve yerleşme duvarından meydana gelmekte; dinsel yapıları ise, kutsal alan ile nekropol dışında altı alt grupta topladığımız mezar yapıları oluşturmaktadır.

Yapıların çoğunun zamanımıza son derece yıpranmış olarak ulaşması, yapılar hakkında kesin hükümlere varmayı olanaksızlaştırmaktadır. Yapıların tümünde yöresel gri kalker taşı ana malzeme olarak kullanılmıştır.

2.2.1 Sivil Yapılar

Tüse'deki sivil yapıları, oda grupları, çiftlik yapıları ve sarnıçlar ile kuyular olarak üç grupta toplamayı uygun gördük.

2.2.1.1 Oda Grupları

Yerleşmeyi kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde çevreleyen yerleşme duvarı içinde dokuz adet oda grubu bulunmaktadır (Res.7). Gruplama, birbiriyle ilişkisi olduğunu düşündüğümüz, birarada bulunan mekanların

kuzeydoğudakilerden başlanmak üzere numaralandırılmasıyla yapılmıştır. Bu odalar aslında, fonksiyonları net olarak anlaşılamayan mekanlardır. Belki de, bizim düşündüğümüzün tersine, birbirleriyle direkt bir bağlantıları yoktu. Ancak, mekanları tanımlarken kolaylık sağlanması açısından böyle bir gruplamayı uygun gördük.

1 No.lu Oda Grubu

Yerleşme duvarının kuzeydoğuda korunmuş olan bölümüne, bu duvardan daha geç bir tarihte eklenmiş olan beş adet oda bu grubu oluşturur (Res.7). Odalar, duvarı kuzey duvarları olarak kullanacak şekilde duvarın iç tarafında yanyana dizilmiştir. Girişleri güney duvarlarında bulunan odaların duvarları ancak bir kaç sıra korunagelmiş, bunların üzerindeki sıralar yıkılarak mekanların içinde taş yığınları oluşturmuştur. Duvarlar orta büyüklükte gayrimuntazam taşlardan yapılmıştır ve harç kullanılmamıştır. Odalar hafif eğimli bir araziye inşa edilmiş olduğundan aynı seviyede değildirler. Biz en yüksekte olandan başlamak üzere odaları numaralandırdık.

1. Oda: Bu odanın korunma durumu çok kötü olduğundan ancak kabaca bir fikir edinebiliyoruz. 1,10 m.lik girişin bulunduğu güney duvarından iki sıra izlenebilmektedir. Olasılıkla taş yığınının altında kalmış olan batı duvarına ait hiç bir iz rastlanmamıştır. Korunan duvarlar 50 x 40 cm boyutlarında taşlardan yapılmıştır. İki no.lu oda ile aralarındaki duvarın kalınlığı 60 cm.dir. Bu duvar ile güney duvarı küçük taşlardan yapılmıştır. Odanın boyutları

ise 5 x 5 m.dir.

2. Oda: Çok fazla tahrip olduğundan bu odayı da net olarak tanımlamak olanaksızdır. Ancak bazı taş bloklar yardımıyla yan duvarlar seçilebilmektedir. Bu odada kapı mevcut değildir. 1-1,5 metre güneyindeki sarnıç güney duvarında tahribata neden olmuştur. Sarnıç yaklaşık 2 m. çapındadır ve duvarları küçük taşlarla örülüp harçla sıvanmıştır. Bazı yerlerde onarım izleri seçilebilmektedir. Sarnıcın içi yuvarlanmış taşlarla dolu olduğundan kesin bir ölçüm yapmak olanaksızdır.

3. Oda: Diğer iki odaya oranla daha düzensiz bir plan gösterir. 6 x 6 m. ölçülerindeki odanın duvarları nispeten büyük fakat düzgün olmayan taşlardan yapılmıştır. 4. oda ile arasındaki duvar 65 cm. kalınlığındadır. Bu duvar 90 x 60 cm, 70 x 40 cm büyüklüklerinde taşlarla örülmüştür.

4. ve 5. Odalar: Yerleşme duvarının bu odalara rastlayan bölümü her yerde olduğundan çok daha kalındır ve yaklaşık 2,5 m.dir. Genelde oldukça büyük bloklardan yapılmış olan duvar burada kyklobik özellikler gösterir.

İlk üç oda düzensiz bir plan gösterirken, bu iki oda her biri 5 x 6 m. ölçülerinde olmak üzere tam dikdörtgendir. İki oda arasındaki duvar ancak zemin düzeyinde korunmuş, 60 cm. kalınlığında moloz dolgulu bir duvardır. 4. odanın güney duvarında küçük taşlar kullanılmıştır. 5. odanın ise tüm duvarları 75 x 40 cm ölçülerinde büyük dikdörtgen taşlardan yapılmış, kesme taş duvardır ve güneydeki kapının bir sövesi in situ olarak durmaktadır. Yüksekliği 2,14 m., genişliği yukarıda 0,66 m.

aşağıda 0,75 m. olan sövenin üzerinde kilit mekanizmasının izleri görülebilmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, kapı içeriye doğru açılmaktadır. Kapının lentosu ise odanın içine yuvarlanmış şekilde bulunmaktadır.

3. ve 4. odaların arasındaki duvarın bir uzantısıymış izlenimini veren bir teras duvarı yaklaşık on metre güneye doğru uzanmaktadır. Bu, olasılıkla eğimli araziye düzeltmek amacıyla yapılmıştır.

5. odadan sonra yerleşim duvarı yaklaşık 25 m. kadar doğuya uzanır. Bu noktada yine odalarla paralel, tek yüzü seçilebilen bir duvar 5 m. kadar güneye doğru devam eder. Yerleşme duvarı buradan sonra 20 m. kadar daha güçlkle izlenebilmektedir. Yamacın aşağısına doğru uzanan duvar bittikten sonra, güney duvarı yerleşme duvarıyla hemen hemen aynı hat üzerinde bulunan ve yerleşme duvarından kuzeye doğru çıkıntı oluşturan yan yana iki mekan yer alır. Doğudaki oda kare planlıdır ve 10 x 10 m. boyutlarındadır. Girişi yine diğer odalar gibi güneydedir. Kapı açıklığı 1.7 m.dir ve her iki söve de in situ olarak durmaktadır. Bunların üzerinde kilit mekanizması görülebilmektedir. Söve genişliği 78 cm.dir. Odanın duvarları oldukça iri dikdörtgen taşlarla örülmüştür. Batı duvarı 80 cm. kalınlığında büyük dikdörtgen taşlardan, iki yüzlü ve arası doldurularak yapılmışken, doğu duvarında en alt sırayı yatay olarak duran büyük dikdörtgen bir blok oluşturmaktadır. Bunun üzerine çeşitli büyüklükte dikdörtgen taşlar harç kullanılmaksızın yerleştirilmiştir. Köşe bloklarından birinde bosaj mevcuttur. Bu duvarda ve

kapının bulunduğu güney duvarında atkı taşları kullanılmıştır. Kuzey duvarı ise iri dikdörtgen ve kare bloklarla örülmüştür. Kuzeybatı köşeye kadar duvar bu şekilde devam eder ve buradan sonra batı odanın kuzey duvarı da aynı özellikleri gösterir. Odadan sonra ise duvar yukarı, akropol duvarına doğru daha büyük bloklar halinde uzanır. Batı oda diğerine oranla daha fazla tahrip olduğundan yalnızca duvarların izlediği hatlar seçilebilmektedir. En iyi korunmuş olan kuzey duvarı yukarıda da sözü edildiği gibi iri bloklardan yapılmış olduğundan diğer duvarlar kadar yıkılmamıştır. Batı duvarının güney köşesindeki büyük blok, odanın sınırlarını çizmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu iki odanın diğer beş odayla bağlantılı bir işlevi vardı ya da savunma amacıyla kullanılan kule yapılarıydı. İkinci seçenek, arazinin eğimi ve akropolün hemen bitim noktası olması nedeniyle daha olasıdır. Tepenin eteklerinden gelebilecek olan herhangi bir tehlike bu noktada hemen tespit edilip yukarıya bildirilebilir. Bu mekanların duvar yapım tekniği yerleşme duvarıyla benzeşmektedir. Olasılıkla duvar ve bu iki oda eş zamanlıdır ve diğer odalar duvara sonradan eklenmiştir.

2 No.lu Oda Grubu

1 no.lu oda grubunun 10 m. kadar güneyinde bulunan bu grupta 6 mekan yer alır (Res.7). Bunlar pozisyonları itibarıyla bir evi anımsatmaktadır. Burada duvarlar moloz taş dolguludur.

1. Oda: İçi tamamen çalı ve yıkılan duvarların taşlarıyla dolmuş olan mekanın duvarları ancak tek sıra taşlar halinde izlenebilmektedir. Doğu duvarında 1,20 m. genişliğinde bir kapı açıklığı mevcuttur. Oda, güney duvarını 2. odayla paylaşır. Bu duvarın kalınlığı 80 cm.dir ve iki cepheli, arası küçük taşlarla doldurularak yapılmıştır.

2. Oda: Bu odanın, 1. odayla paylaştığı kuzey duvarından başka kuzeydoğu köşesi ile doğu duvarı korunagelmıştır ve bu köşe Hellenistik özellikler gösterir (Res. 8). Orta büyüklükte bosajlı dikdörtgen bloklarla örölmüş olan duvar 70 cm. kalınlığındadır ve 1,20 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Taşların ortalama boyutları 70 x 45 cm.dir.Doğu duvarında in situ olarak eşik ve kapı pervazı durmaktadır. Kapı açıklığı 1,15 m, pervazın korunan yüksekliği 90 cm. eni 70 cm.dir. Korunan duvarlar iki cepheli olarak yapılmıştır ancak, 1. oda grubundaki gibi araları doldurulmamış, her iki yüzün blokları birbirine harçsız olarak bitiştirilmiştir. Odanın bu köşe ve uzantıları dışında izlenebilen duvarı mevcut değildir. Eşikin hemen önünde, muhtemelen kapı pervazının üst parçasına ait olan blok yatmaktadır. Bloğun uzunluğu 1,45 m, genişliği 65 cm. ve kalınlığı 20 cm.dir. Eğimli araziye inşa edilmiş olduğundan, yukarıdan yuvarlanan toprak ve taşlar odanın diğer bölümlerini doldurmuş ve dolayısıyla duvarları tahrip etmiştir.

3. Oda: Bu odanın içi de tamamen yuvarlanmış taşlarla dolu durumdadır. Duvarları nispeten küçük dikdörtgen

taşlardan yapılmıştır. Kuzeyde bir kapının varolduğu ayakta duran tek söveden anlaşılmaktadır, 4. oda ile paylaştığı güney duvarındaki blokların Ritzmuster'inden bu odanın 4. yüzyıldan daha sonra yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu duvarın kalınlığı 65 cm.dir. Kuzeydeki duvar ise 50 cm. kalınlığında olup iki cephelidir, arası doldurulmuştur. Burada kullanılan taşlar güney duvarındakilerden daha küçüktür. Ortalama taş boyutu 60 x 40 cm.dir. Duvarın odanın içine bakan cephesindeki bazı taşlarda bosaj mevcuttur. Bu da odanın bazı duvarlar sonradan eklenerek ikinci kez kullanım olasılığını akla getirmektedir.

4. ve 5. Odalar: Diğerlerine oranla daha geniş olan 4. odanın doğu ve güneyde olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Bunlardan doğu duvarında olan 5. odaya, güney duvarındaki ise 6. odaya açılmaktadır. 5. odaya açılan kapının genişliği 90 cm.dir ve yan pervazları, 50-60 cm. yüksekliğe kadar korunmuştur. 55 cm. kalınlığındaki duvar ise iki cepheli ve arası doldurularak yapılmıştır. 6. odaya açılan kapının eşiği ile yan pervazlardan biri korunmuştur. Buradaki duvar 70 cm. kalınlığında olup yine iki yüzlü olarak örülmüştür. Güçlkle görülebilen batı duvarı teknik açıdan diğer duvarlarla benzeşmektedir.

5. odadan ise ancak kuzeydoğu köşesi ve kuzey duvarının çok az bir parçası ayakta kalabilmiştir. Bunlar da çok tahribata uğramış olduğundan tanımlamak olası değildir.

3 No.lu Oda Grubu

Bu gruptaki odaları bir arada düşünmek, pratikte pek mümkün değildir; ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, mekanlar gelişigüzel bir şekilde araziye dağılmış olduğundan akropol yamacının bu kesimindeki mekanları da bir grupta toplamış bulunuyoruz. Ancak burada arazinin eğimi epeyce dik olduğundan, yukarıdan kayan toprak ve taşlar mekanları büyük ölçüde tahrip etmiştir. Bu yüzden ayrıntılı bir bilgi edinmek güç olmasına rağmen görebildiğimiz kadarıyla tespit etmeye çalıştık.

2 no.lu oda grubu ile Heroon arasında uzanan bu mekanların 7 veya 8 adet olduğu kanısındayız (Res.7). Güçlkle izlenebilen duvarlar mekanların tam şeklini ve adedini göstermemektedir. Bu durumda, odaların birbiriyle olan ilişkisi de tam olarak anlaşılamamaktadır.

1. ve 2. Odalar: Bunlar Heroon'u çevreleyen temenos duvarının hattında ve duvarın kuzeydoğu uzantısında yer alan dikdörtgen planlı iki mekandır. 1 m. kalınlıktaki duvarlarda kapı tespit edilmemiştir ve iki odanın duvarları birbirinden bağımsız olarak inşa edildiğinden eş zamanlı olmamaları söz konusudur. Her ikisinin de ölçüleri 2 x 3 m. olan odaların içine yığılmış taşlar arasından ancak zemin planları seçilebilmekte, duvar teknikleri hakkında bilgi edinilememektedir.

3. Oda: 13 x 5 m. boyutlarındaki bu mekanın kuzeybatı tarafındaki hariç diğer üç duvarı mevcuttur. kuzeydoğudaki uzun tarafta 4. odaya açılan kapısı buranın 2. ve 4. odalar arasında bir avlu olabileceğini akla getirmektedir. Kapının

bulunduğu duvar 50 x 30 cm. ölçülerinde düzgün bosaılı bloklardan yapılmıştır ve kalınlığı 65 cm.dir. Diğer duvarlar ise ancak bir hat şeklinde izlenebilmektedir.

4. Oda: Bu mekanın gerçekten bir oda olup olmadığı şüphelidir. 12 x 2-5 m. boyutları ve düzensiz şekli yoruma açıktır. Korunma durumunun da iyi olmaması işimizi zorlaştırmaktadır. Yukarıda da sözü geçen güneybatı duvarındaki kapıdan başka bununla hemen hemen aynı hizada kuzeydoğuda da bir kapı olduğu ayakta kalan tek kapı ortostatından anlaşılabilmektedir. 1 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan batı duvarı 90 x 40 cm., 65 x 40 cm. boyutlarında taşlarla örülmüştür.

5. Oda: Yine çok tahribata uğramış olan bu mekan 4. odanın bir kaç m. güneydoğusundadır. Yalnızca güneybatıda bir duvar izi ve bunun doğuya uzanan duvarla yaptığı köşe çok az günümüze ulaşmıştır. Buradaki duvar kalınlığı 90 cm.dir.

6. Oda: Gruptaki en büyük odadır, ancak kuzeybatı ile güneydoğu köşeleri korunmuştur. Buralardaki duvarlar oldukça büyük bloklarla iki cepheli olarak örülmüş, araları küçük kireçtaşlarıyla doldurulmuştur.

7. Oda: 5. odanın aşağısında arazinin daha eğimli olduğu yerde yer alan bu mekanın doğu duvarı 5. odanın güneybatı duvarının bir uzantısı olarak aynı hat üzerinde uzanmaktadır. Bu duvarla kesiştiği noktadan yaklaşık 3 m. kadar sonra duvar hattı üzerinde bir eşik yer almaktadır. 0,70 x 1,45 m. ölçülerindeki eşiğin in situ olup olmadığını söylemek olası değildir. Bu duvar büyük gayrimuntazam

taşlarla örülmüştür. Doğu duvar çeşitli büyüklükte kare ve dikdörtgen taşlardan harç kullanılmadan inşa edilmiştir. Bazı yerlerde temel olarak ana kayadan yararlanılmıştır. Güney duvarı 60-70 cm. kalınlığında olup, orta büyüklükte ve iri taşlardan harçsız olarak yapılmıştır. İki cepheli olan duvarda atkı taşları kullanılmıştır.

Bu odanın güneyindeki bazı duvar kalıntılarından bir başka mekan daha olduğu seçilebilmekte, ancak tahribat nedeniyle tam olarak anlaşılamamaktadır. Doğudaki izlerden bunun bazı yerlerde ana kaya kullanılarak çok büyük kaba taşlarla örülmüş bir duvar olduğu söylenebilir.

4 No.lu Oda Grubu

Bu grup 7 no.lu gruptan sonra en büyük olanıdır ve 7 oda ile bir kuyudan oluşur. Burada mekanların planları alışılmışın son derece dışındadır (Res 7.). Odalar yerleşme duvarının güneydoğu kesiminde duvar hattına paralel olarak yer alır. Yalnızca 7. oda duvarın dışındadır. Arazinin dik eğimi nedeniyle burada da duvarlar son derece yıkık durumdadır. Keramik tarihlemesine göre odalar Hellenistik ya da Roma devirlerine aittir ve daha önceden burada bulunan yerleşme duvarı artık kullanılmadığından tahrip edilerek bu oda inşa edilmiştir.

Odaların duvarları orta büyüklükte düzgün olmayan dikdörtgen, kare ve çokgen taşlardan iki yüzlü olarak harçsız ve atkı taşı kullanılarak yapılmıştır. Arası yine küçük taşlarla doldurulmuştur. Ortalama taş ölçüleri 60 x40 cm.; 40 x 30 cm.dir.

En doğudaki 1. odanın hemen yanındaki kuyuda bugün de su bulunmaktadır. 1,15 m. çapındaki kuyu kayaya oyulmuş ve bunun üzerine ağız kısmında 60-70 cm.ye kadar güzel bir taş işçiliği ile 3-4 sıra örülerek yükseltilmiştir. Kuyunun kuzeyine düşen 1. odanın doğu duvarında kayaya bir kanal oyulmuştur. Bu, olasılıkla yukarıdan kuyuya su taşımakta kullanılmıştır.

Odaların hepsi aynı duvar tekniğiyle inşa edilmiş olduğundan tek tek değinilmesi yersizdir. Plan açısından da tariftten çok çizimle anlatımın daha aydınlatıcı olacağı kanısındayız (Res.7)

5 No.lu Oda Grubu

4 odadan oluşan bu grup Heroon'un hemen aşağısında, 4 no.lu oda grubunun birkaç m. kuzeybatısında bulunmaktadır (Res.7). Burada da tahribat çok olduğundan mekanları ancak yüzeydeki duvar kalıntılarından tespit edebilmiş durumdayız. Etrafa dağılmış parçalardan anlaşıldığına göre duvarlar çeşitli büyüklükte gayrimuntazam taşlarla, atkı taşı kullanılarak örülmüştür. Bazı yerlerde bosajlı bloklar seçilebilmektedir. Kimi duvarlarda ana kaya temel olarak kullanılıp duvar bunun üzerine örülmüştür.

En yukarıda yer alan 1. odanın güneybatı duvarı 1,20 m. kalınlıkta olup büyük poligonal bloklardan yapılmıştır. Batı duvarının kalınlığı ise 65 cm.dir. 4. oda nispeten iyi korunmuştur. 70-80 cm kalınlığındaki kuzeybatı duvarlarda bosajlı bloklar görülebilmektedir. Duvarlar 1,50 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Ortalama taş büyüklüğü ise

1,40 x 35, 65 x 35 cm.dir. Bazı taşlar oblik derz ile birleşir. Burada çok sayıda çatı kiremiti parçası bulunmuştur. Olasılıkla 4 ve 5 no.lu oda grupları birbirleriyle bağlantılı oturma mahalleleriydi. Sakinleri de akropolde ikamet etmekte olan beyin ya da tiranın hizmetindeki halk idi.

6 No.lu Oda Grubu

Bu grupta 4 oda, bir sarnıç ve kayadan oyulmuş bir tekne yer alır.

1. ve 2. odalar: Güneybatı duvarı diğerlerine oranla iyi korunmuştur. Oblik derzler bu duvarda ve bunun ikinci odadaki uzantısında da görülmektedir. 80 cm. kalınlığındaki bu duvar harç kullanılmaksızın düzgün dikdörtgen bloklardan, atkı taşlarıyla örülmüştür. Ortalama taş büyüklüğü 85 x 92 cm, 80 x 43 cm.dir.

3. Oda: Yerleşmede en iyi korunmuş odalardan biridir (Res.9). Güneybatıda 1 m. genişliğinde bir kapısı mevcuttur. 80 cm. kalınlığındaki duvarlar 1,70 m. yüksekliğe kadar korunmuş ve çeşitli büyüklükte ve şekilde taşlardan yapılmıştır. Sıva izleri duvarlarda halen görülebilmektedir. Önce sarnıç olarak yapılmış sonradan kapı eklenerek başka bir amaçla kullanılmış olabilir.

4. Oda: 2. odanın doğusunda ve hemen yanında yer alır. Çok tahrip olmuş ve çalı ile örtülü olduğundan kesin sınırları görülememektedir. Yalnızca 2. odanın güneydoğu duvarının uzantısı olarak görülebilen duvarı ile bunun kuzeye doğru uzanan duvarla yaptığı köşe izlenebilmektedir.

Etrafa dağılmış olan parçalardan 1. ve 2. odaların duvarları ile aynı teknikte yapılmış olduğu söylenebilir.

1. odanın 7 m. kadar kuzeybatısında 2,20 m. çapında bir sarnıç yer almaktadır. Sarnıcın 1,45 m. kalınlığındaki duvarları orta büyüklükte taşlardan yapılmıştır. Sarnıcın içi taşlarla doludur. 1. ve 2. odaların güneybatı duvarları sarnıca kadar uzanmaktadır. Belki burada da bugüne ulaşmayan mekanlar mevcuttur.

2. odanın 5 m. kadar batısında kayadan oyularak yapılmış, 1,55 m. çapında ve 0,45 m. derinliğinde bir tekne yer almaktadır. Bunun in situ olup olmadığı toprağa gömülü olması nedeniyle anlaşılamamaktadır (Res.10).

7 No.lu Oda Grubu

Akropolün güneybatı yamacında, 8 no.lu oda grubundaki kulenin hemen 10 m. aşağısında yer alır (Res.7). Yerleşmedeki en büyük grubu oluşturan mekanların sayısı 10 tane olarak belirlenmiştir.

1. Oda: En kuzeyde yer alır. 2. oda ile paylaştığı doğu duvarı 1,30 m. kalınlığındadır ve çok güzel bir işçiliğin ürünüdür. Duvarın iki cephesi birbirinden farklı teknikle yapılmıştır. 1. odaya bakan yüzde ortalama 1,35 x 1 m. boyutlarında çok büyük bloklar kullanılmış; en alt sıra küçük dikdörtgen, ikinci sıra ince uzun dikdörtgen, üçüncü sıra büyük poligonal bloklarla yapılmıştır (Res.11). Burada derzler obliktir. Atkı taşı da bu duvarda kullanılmıştır. Bu odanın güney duvarı ise 1,80 m. kalınlığındadır ve bunu 4. oda ile paylaşır. Odalar

arazinin eğiminden dolayı aynı seviyede değildir.

2. Oda: 1. odanın doğusunda yer alır. Ortadaki duvarın bu odadaki cephesi daha küçük ve pek düzgün olmayan taşlarla yapılmıştır (Res.12). İki yüzün arası her zaman olduğu gibi küçük taşlarla doldurulmuştur. Bu duvarda harç izine rastlanmamıştır. Odanın güney duvarı 70 cm. kalınlıkta olup, orta boy taşlardan harçsız olarak örülmüştür. 3. oda ile paylaştığı doğu duvarı 80 cm. kalınlıktadır ve iki yüzlü arası doldurularak inşa edilmiştir.

3. Oda: 2. odanın doğusunda yer alır. Bu odayla paylaştığı batı duvarından başka güney duvarı ile doğu duvarının dış yüzü korunmuş durumdadır. 70 cm. kalınlıktaki güney duvarında kapı mevcuttur. 1,73 x 0,70 m. boyutlarındaki lento kapının önünde uzanmaktadır. Sövelerden yalnızca biri korunmuştur. Güneydoğu köşedeki bir taşta bosaj mevcuttur (Res.13). Yine bu köşede 1,50 x 40 m. ölçülerinde dikdörtgen bir blok yer almaktadır.

4. Oda: 1. odanın güneyindedir ve dört duvarı da korunmuş durumdadır. Bunlar iki cepheli ve arası doldurularak orta boy ve iri poligonal taşlardan yapılmıştır. Güney ve batı duvarların da atkı taşı kullanılmıştır; güneybatı köşedeki köşe bloğu ince ve uzun bir bloktur.

5. ve 6. Odalar: 4. odanın güneyinde yer alan bu iki mekana ait ancak birkaç metre izlenebilen, kısmen ana kayayı kullanan ve son derece tahrip olmuş iki duvar kalıntısı mevcuttur. Bunlar birbirine paralel olarak

uzandığından ve diğ er odalarla olan b t n l ğ  bozmadığından numaralandırılarak gruba dahil edilmiştir. Arazi burada diğ er odalara oranla daha dik ve kayalık olduğundan tahribatın fazla olduğu kanısındayız. 5. odanın duvarı büyük poligonal taşlardan yapılmıştır, 1 m. kalınlıktadır ve 3 m. kadar korunmuştur. 6. odanın duvarı ise orta büyüklükte işlenmemiş taşlardan iki cepheli olarak yapılmıştır

7. Oda: 5. ve 6. odaların doğusunda yer alan bu oda, 5 x 7 m. boyutlarında büyük bir mekandır. Kuzeydoğu duvarında 1,30 m.lik bir girişi bulunan odanın duvarları iki yüzlü olarak büyük dikdörtgen bloklardan atkı taşları kullanılarak yapılmıştır.

8. Oda: 7. odanın güneyindeki bu oda 5 x 5 ölçülerinde olup doğu duvarında 1,20 m.lik bir girişi bulunmaktadır. S velerin biri in situ diğ eri ise yana doğru devrilmiş durumdadır.

9. Oda: 3. odanın güneydoğusunda yer alan 10 x 6 m.lik bir mekandır. Güneybatı duvarında 1 m. genişliğinde bir girişi mevcuttur. Batı ve kuzey duvarları dikdörtgen, güney duvarı ise poligonal bloklarla yapılmıştır. 55 cm. kalınlığındaki doğu duvarı da poligonal taşlardan atkı taşı kullanılarak örülmüştür. Bu duvar doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvarla kesilmekte ve odanın kuzeyinde bu duvardan sonra izlenememektedir.

10. Oda: 9. odanın güneyindeki bu oda eğimli arazinin en aşağı kısmında yer alır ve kuzeybatı duvarını 9. oda ile paylaşır. Doğu ve güneydoğu duvarları atkı taşı

kullanılarak ve iki yüzlü olarak poligonal bloklardan yapılmıştır. Kullanılan taşların ortalama büyüklüğü 68 x 40 cm., atkı taşlarının ise 1 x 0,45 m.dir. Odanın girişi olasılıkla tahrip olmuş olan batı duvarındadır. 7. 8. 9. ve 10. odaların arasında kalan ve güney bölümü bir duvarla kapatılmış olan mekanın da bir tür avlu olduğu kanısındayız. Bu grupta Roma İmparatorluk çağına ait bir doğu sigillata keramik parçası ele geçmiştir.

8 No.lu Oda grubu

Kalenin güneybatısında akropol duvarına bitişik 6 oda bu grubu oluşturmaktadır (Res.7). Bunlardan ilk dört oda kuzeyden güneye, diğer iki oda da batıdan doğuya doğru yanyana sıralanmış durumdadır. Bunlar adeta akropol duvarının bir uzantısı gibidir.

1. Oda: En kuzeyde yer alır ve akropol duvarının bitiminde duvardan batıya doğru çıkıntı oluşturacak bir şekilde inşa edilmiştir. Plan ve yapım tekniği açısından kule özellikleri gösteren bu mekanın ancak kuzey, kısmen kuzeybatı ve kısmen güney duvarları korunmuştur. Doğuda ise 2. odanın batı duvarını paylaşmaktadır. Bu duvar ayrıca akropol duvarının güneye doğru bir uzantısı da olabilir. Burada bir oda olduğunu düşünmemizin sebebi güneyde bu duvarı diklemesine başka bir duvarın kesiyor olmasıdır. Bu da ince, uzun ve dikdörtgen bir mekanı akla getirmektedir. Güneydeki bu duvar 60 cm. kalınlıktadır ve dikdörtgen bloklardan atkı taşı kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca devşirme taşlar da kullanılmıştır.

3. Oda: 1. ve 2. odaların güneyinde ve bunlardan bağımsız olarak yer alır. 7 x 3 m. boyutlarındaki odanın doğu duvarında bir giriş mevcuttur.

4. Oda: Buradaki mekanların en büyüğü ve olasılıkla kule ya da bastiyondur. Kuzey, doğu duvarları ve güney duvarın doğu köşesi korunmuş durumdadır. Duvarlar iki cepheli, arası moloztaşla doldurularak poligonal ve bosajlı bloklardan yapılmıştır. Bu odada Hellenistik, Roma İmparatorluk ve Bizans devirlerine ait keramikler ele geçmiştir.

5. Oda: Diğer odalarla aynı hat üzerinde olmayıp daha doğuya kayarak bir köşe oluşturmuş durumdadır. Batı ve kuzey duvarlarının bir bölümü ile 6. odayla paylaştığı doğu duvarı korunmuştur. Batı duvarı küçük işlenmiş taşlardan yapılmıştır ve olasılıkla doğu duvarına sonradan eklenmiştir.

6. Oda: Olasılıkla klasik kalenin kulesi olan bu oda 5. odanın hemen doğusunda yer alır. Doğu ve batı duvarları ile güney duvarının doğu köşesi korunmuştur. Burası 4 m. yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir (Res.14). 6 x 6 m. boyutlarındaki kule duvarları, bazen bosaj özelliği gösteren poligonal taşlardan yapılmıştır.

9 No.lu Oda Grubu

Akropolün batı yamacında, nispeten daha az iskan edilmiş bölümde beş adet oda bulunmaktadır (Res.7). Bunlardan güneydoğusundaki iki mekanın mezar yapısı olabileceği kanısındayız.

1. Oda: Grubun kuzeybatısındaki dikdörtgen oda duvarları batı duvarı dışında tahrip olmuştur. Bu duvar 80 cm. kalınlığında iri bloklarla örülmüştür. Odanın ölçüleri 7 x 6 m.dir.

2. Oda: 1. odanın hemen güneyindedir. Güney duvarı 80 cm., kuzey ve doğu duvarlarının her biri 90 cm. kalınlığındaki duvarlarda çeşitli teknikler kullanılmıştır. Alt sıralar üstlere oranla daha küçük taşlardan yapılmış. Küçük taşlar işlenmemiş, köşeleri yuvarlanmış karemsi;büyükler ise yatay olarak konulmuş dikdörtgen yassı bloklardır. Duvarlar iki yüzlü ancak dış yüz çok yıprandığı için görülememektedir. Odanın ölçüleri 5 x 3,75 m.dir.

3. Oda: 2. odanın birkaç metre doğusundadır. Kareye yakın planlı bu odanın duvarlarında atkı taşları kullanılmıştır. Bu da diğer iki odadan daha geç bir tarihe ait olabileceğini akla getirmektedir. Burada da kare bloklar iki cepheli olarak örülmüş ve yine arası küçük taşlarla doldurulmuştur. Burada bosajlı bloklar da çok sayıda mevcuttur. Ölçüleri 8 x 6,25 m. olan odanın kuzey duvarında girişi görülebilmektedir.

Bu üç odada kırmızı kilden yapılmış çok sayıda keramik parçaları ele geçmiştir.

4. ve 5. Odalar: Diğer odaların güneydoğusundaki bu iki mekan kuzey doğu doğrultusunda yan yana yer alır. Kuzeydeki 4. oda 2,20 x 2,25 m. boyutlarında, doğu duvarında 0,78 m.lik bir girişi bulunan kare planlı bir mekandır (Res.15). Eğimli arazinin yukarısından kayan toprak odanın etrafını doldurduğundan, duvarları ancak iç

cepheden görmek mümkündür (Res.16). Burada, üç çeşit taş işçiliği göze çarpmaktadır: orta büyüklükte kabaca işlenmiş taşlar, 10 cm. yükseklik, 30 cm. uzunluktaki yassı bloklar, ve büyük blok taşlar. Zeminden 75 cm. yüksekliğe kadar orta büyüklükteki taşlar, bunun üzerinde ise yatay olarak yerleştirilmiş yassı bloklar kullanılmıştır. Büyük bloklar ise yalnızca girişin bulunduğu kuzeydoğu duvarında kullanılmıştır. Odanın güneybatı köşesinde ikinci bir yuvarlak duvar ilkinin üzerine örülmüştür. Bunun üst sınırından aşağı ve yukarı doğru duvar işçiliği değişiklik göstermektedir. Bu da duvarın temel duvar olduğunu akla getirmektedir. Ancak taşlar temel için biraz küçüktür. Odada yapılan kaçak kazılar daha fazla fikir edinmemizi engellemektedir. Duvarlarda sıva görülmektedir.

5. oda ise hemen hemen tümüyle toprak altında kaldığından yalnızca zemin planı izlenebilmektedir. Ölçülebilen tek duvar kuzey güney doğrultusunda uzanan 2,20 m.lik batı duvarıdır. Odaların bu kadar küçük olması bunların mezar odaları olduğu fikrini akla getirmektedir.

Bu iki odada M.Ö. 5. yüzyıla ait siyah figür keramik parçaları ele geçmiştir.

2.2.1.2 Çiftlik Yapıları (48) ve Derebeyi Yerleşmeleri (49)

Yüzey araştırmasında en sık rastlanan buluntulardan biri

=====

(48) Ayrıntılı bilgi için bkz. Banu Yener, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

(49) Ayrıntılı bilgi için bkz. Andreas Thomsen, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

çiftlik yapılarıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi yörenin tarıma bağlı ekonomisini bu yapılar en iyi şekilde açıklamaktadır. Tüse ve çevresinde de bu yapılara rastlanmıştır. Bunlar arazinin düzlük kesimlerine dağılmış durumdadır. Yılların tahribatı sonucu yapıların ancak zemin planlarını çıkarmak mümkün olmuştur.

Toplam 7 adet çiftlik yapısı ve üç adet derebeyi yerleşmesi akropolün güney doğu ve kuzey taraflarındaki düzlükte yer almaktadır.

Akropolün güney eteğindeki yapı 14 x 12 m. boyutlarında dört odadan oluşan bir komplekstir. Ortadaki ana mekanın çevresinde diğer odalar yer almaktadır. 1,20 m. kalınlığındaki duvarlar büyük kare ve dikdörtgen bloklardan yapılmıştır ve birkaç sıra yüksekliğe kadar korunmuştur. Prof. Kolb'un tanımladığı şekliyle yapı bir kuleli çiftliktir ve Hellenistik çağa özgü olan bu yapıda aristokratlar ikamet etmekteydi.

İkinci bir çiftlik yapısı ilkinden yaklaşık 70 m. kuzeydoğuda yer almaktadır. 26 x 22 m. boyutlarındaki yapı dikdörtgen bir mekanı iki yanda çevreleyen daha geniş avlu benzeri bir mekan ile bir dikdörtgen ve ayrıca iki metre kalınlığındaki duvarları kısmen korunmuş başka bir mekandan oluşur. 80 cm. kalınlığındaki duvarlar işlenmemiş taşlardan yapılmıştır.

Akropolün doğusunda düzlükten sonra yer alan eğimdeki bu çiftlik yapısı güneybatıda girişi bulunan kare bağımsız bir mekan, bir sarnıç ve güçlkle izlenebilen birkaç duvardan oluşmaktadır (Res.17).

Bu yapının kuzeyinde, bugünkü mezranın 200 m. kadar doğusunda ise bir başka çiftlik yer almaktadır (Res.18).

Burada üç mekandan başka bunları kısmen ana kayayı kullanarak çevreleyen bir duvar, bir pres, bir sarnıç ve bir lahit (50) bulunmaktadır.

Diğer bir yapı da akropolün kuzeybatısında yine düzlükte yer almaktadır. Burada iki duvar ile bunlardan güneydekinin hemen önünde yanyana iki mekan bulunmaktadır.

Bu yapının doğusunda, mezranın kuzeyinde kalan bir diğer çiftlikte iki oda, bir pres, bir değirmen taşı ile lahitler yer almaktadır (Res.19).

Bunun kuzeybatısında da üç mekandan oluşan son çiftlik yapısı bulunmaktadır (Res.20).

Çeşitli büyüklükteki ve şekildeki yapıların fonksiyonunu tarımsal olarak belirlemekteki çıkış noktamız, yapıların konumları ve içerdikleri öğeler olmuştur. Tarıma uygun düzlük alanlarda, etrafında kuyu, pres gibi tarımsal faaliyetlerde kullanılan yapılar olan bu mekanlar, antik çağın çiftçilerinin ve önde gelen eşrafının ikamet yerleri olsa gerektir.

Araştırmamız sırasında bunlardan başka, daha komplike özellikler gösteren daha büyük yapılara da rastladık. Bunları ise Derebeyi Yerleşmesi olarak adlandırmayı uygun gördük. Başlıbaşına yerleşme olabilmesi için fazla küçük,

=====

(50) Thomsen, a.g.e.

sıradan bir konut içinse biraz fazla büyük olan bu yapılarda yine aristokratlar ya da derebeylerin oturmuş olduğu kanısındayız.

Toplam üç tane olan bu yerleşmelerin ilki akropolün güneydoğusunda, yukarıda sözü edilen 2. ve 3. çiftlik yapılarının arasında bulunmaktadır. Toplam 25 mekan, iki kuyu ve bir mezardan oluşan yerleşme oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Res.21).

İkinci yerleşme akropolün kuzeydoğusundadır ve hemen kuzeyinde bir kilise yer almaktadır.

Üçüncü ise bunun kuzeydoğusunda yer alan yine oldukça geniş bir alana yayılmış, 14 mekan, 4 kuyu, pres, 1 lahit, 1 kayaya oyulmuş oda ile kilise olduğunu sandığımız apsisli bir mekandan oluşmaktadır (Res.22).

Bu yerleşmelerde de olasılıkla derebeyi ile onun hizmetindekiler yaşamaktaydı. Presler yörede zeytin ya da üzüm tarımına işaret etmektedir.

Yapılarda ele geçen keramik parçalarından bunların Hellenistik ve Roma çağlarına ait oldukları sonucu çıkmaktadır.

2.2.1.3. Kuyular ve Sarnıçlar

Tüse'de yerleşme duvarı sınırları içinde 3, çevrede ise 7 adet kuyu ve sarnıç tespit edilmiştir. Bunlar çeşitli büyüklükte olup ana kayaya oyulmuş ya da duvar örülmek suretiyle inşa edilmiştir. Anlaşılacağı üzere yörede su bir sorun teşkil etmekteydi ve çözüm olarak kuyular ve sarnıçlar düşünülmüştü.

2.2.2. Savunma Yapıları

Bu yapıları kale, akropol duvarı ve yerleşme duvarı olarak üç grupta toplamayı uygun gördük.

2.2.2.1. Kale (51)

Akropolün en yüksek noktasında bulunan klasik kale; iki kule, avlu, iki oda ve bastiyondan oluşmaktadır (Res.7). Kale, bazı yerlerde bir kaç metre yüksekliğe kadar ayakta kalmış duvarlarıyla nispeten iyi korunmuştur. Yapıda ilk dikkat çeken nokta, bütün odaların köşelerinin 90 derecelik açılarla inşa edilmiş olmasıdır (Res.23). Malzeme olarak yöresel kireçtaşı kullanılmış olan duvarlarda Likya duvarı işçiliğinin 4. yüzyıl özelliği olan oblik derzler görülmektedir (Res.24).

Kaledeki mekanlardan güneybatıda olanı, 15,50 x 8 m. ölçülerindeki Büyük Kule'dir (Res.25). Kuzeybatı köşesi ile batı duvarının hemen hemen yarısı yıkılmış durumdadır. Ancak güneybatı köşe 4,50 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Duvarların kalınlığı ise kuzey ve güneyde 1,50 m., batıda 1,70 m., doğuda ise 1,10 m. olmak üzere farklılık göstermektedir. Güneybatı köşede 2,40 m. yüksekliğindeki köşe ortostatı kullanılmıştır (Res.26 ve 27)

Bunun yanı sıra, güney duvarı çeşitli büyüklükte bosajlı kare, dikdörtgen ve yassı bloklarla yapılmıştır. Bu duvarın doğuya doğru olan bölümünde nispeten daha küçük taşlar

=====

(51) Ayrıntılı bilgi için bkz. Thomas Marksteiner, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

kullanılmış, ayrıca örgü tekniğindeki değişiklik de buranın sonradan bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Güneydoğu köşede de köşe ortostatı kullanılmıştır (Res.28).

Batı duvarının korunmuş bölümünde uzun yassı bloklar ile bosajlı büyük bloklar kullanılmıştır. Kuzeyde ise bosajlı kare ve kareye yakın bloklar görülmektedir (Res.29 ve 30.). Ayrıca oblik ve dirsekli derzler bu duvardaki en belirgin özelliklerdir. Kuzeydoğu köşede yine yüksek bosajlı bir ortostat kullanılmıştır.

Kulenin doğu duvarı ise nispeten küçük taşlarla örülmüştür ve olasılıkla geç döneme ait bir onarım belirtisidir. Bu duvar kısmen Oda I ile Avlu tarafından da kullanılmaktadır.

Kulenin hemen bitişiğinde, doğusunda I. Oda yer almaktadır (Res.25). 7 x 5,30 m. boyutlarındaki bu mekan batıda Büyük Kule'nin doğu duvarını kullanır. 1 m. kalınlığındaki kuzey duvarını avluyla; yine 1 m. kalınlığındaki doğu duvarını da II. Oda ile paylaşan odanın güney duvarı güneybatıda kısmen korunmuştur ve 0.90 m. kalınlıkta, dış yüzde bosajlı bloklardan yapılmıştır. Odanın 3,50 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan duvarları, kuzey ve doğuda iç tarafta 25 cm. kalınlığında çakıltaşı, beyaz harç ve kiremit kırıkları karışımından oluşan bir sıva ile kaplanmıştır. Bu da buranın sarnıç olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

II. Oda I.'nin doğusundadır ve batı ile kuzey duvarı dışında tümüyle tahrip olmuştur. Birer metre kalınlığındaki duvarlar iki yüzlü olarak orta büyüklükte taşlardan

yapılmıştır. Batı duvarı 5,50 m., kuzey duvarı ise 3 m. kadar korunmuştur.

Bu odanın kuzeydoğusunda ise Küçük Kule yer almaktadır (Res.25). Yalnızca kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu köşelerde korunmuş olan duvarlar oldukça büyük bloklardan yapılmıştır. Kuzeydeki duvar 3,50 m. yüksekliğe kadar korunmuş olup, bosajlı yassı ve kareye yakın dikdörtgen ve trapezoidal bloklardan yapılmıştır (Res.31). Eğik ek yerleri burada da göze çarpmaktadır. Doğuda da duvar aynı özellikleri gösterir. Burada ise korunan yükseklik 2-3 m.dir. Kulenin dıştan (kuzey duvarının) uzunluğu 5,50 m.dir.

Buraya kadar sözü geçen dört mekanın kuzeyinde ise 17,50 x 9 m. ölçülerinde avlu yer almaktadır (Res.25). Duvarın dış yüzü içe oranla daha iyi korunmuş; olasılıkla girişin bulunduğu güneydoğu tarafta ise tamamen tahrip olmuştur. Batı duvarında iç yüzün de korunduğu bir kesimden duvarın kalınlığının 1,50 m. olduğu anlaşılmaktadır. Orta büyüklükteki bloklardan yapılmış olan duvarda daha küçük taşların kullanıldığı onarım izleri göze çarpmaktadır.

5 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan kuzey duvarı bosajlı büyük kare, dikdörtgen ve yassı bloklardan yapılmıştır (Res.32-33). Taşların birleşme yerleri yine eğiktir. Doğu duvarı ise dış cephede 7 m. kadar korunmuştur ve nispeten küçük bloklardan yapılmıştır (Res.34).

Kaleye ait bir başka mekan ise avlunun batısına inşa edilmiş olan ve olasılıkla sonradan eklenmiş olan bastiyondur (Res.25). 6,50 x 4,50 m. boyutlarındaki mekanın

en iyi korunmuş olan kuzey duvarının kalınlığı 1 m.dir ve iki yüzlü olarak yapıp, arası küçük taşlarla doldurulmuştur. Burada kullanılan bloklar diğer odadakilere oranla daha küçüktür. Batı ve güney duvarları yalnızca dış yüzlerde korunmuştur. Batıdaki duvar kare ve dikdörtgen orta büyüklükte bloklardan yapılmıştır (Res.35). Doğuda ise avlunun batı duvarını kullanmaktadır.

Burada göze çarpan en belirgin özellik, kaledeki diğer mekanlardan farklı bir duvar işçiliğidir. Öncelikle pseudo-isodom tekniğindeki batı duvarı Hellenistik tarih vermektedir. Ayrıca diğerlerinden daha küçük taşların kullanılmış olması da geç dönem özelliğidir. Buradan da anlaşılabacağı gibi kale yalnızca klasik çağda değil, daha geç dönemlerde de işlevini sürdürmüştür.

Kalede ayrıca bastiyonun kuzey ve KB taraflarına eklenmiş iki mekan daha yer almaktadır. Bunlar aynı zamanda akropol duvarının kaleye doğru olan uzantısını oluşturmaktadır. Olasılıkla iki oda kuzeyde duvarı kullanarak inşa edilmiştir.

Odalardan doğudaki 3,75 x 3 m.; batıdaki 3,75 x 3,75 m. boyutlarındadır. Duvarlar iki yüzlü ve arası küçük taşlarla doldurularak, yaklaşık 65 cm. kalınlığında, işlenmemiş taşlardan yapılmıştır.

2.2.2.2 Akropol Duvarı

Akropol duvarı her ne kadar akropolün yalnızca kuzey ve batı yönlerinde izlenebilmekte ise de; Prof. Kolb'un de önerdiği gibi, güney ve doğu taraflarda da, heroon ve paye

mezarları içine alacak şekilde akropolü çevrelediği kanısındayız.

Güneybatı tarafta duvara ait mekanların doğuya doğru yönelmiş olması, duvarın paye mezarları da içine alacak şekilde güney ve doğuda devam ederek kaleye bağlanmış olmasını akla getirmektedir. Ayrıca kuzey tarafta da duvar kaleyle bağlantılı olsa gerek. Yukarıda sözü edilen bastiyonun yanına sonradan eklenmiş olan iki mekan olasılıkla duvarı tahrip etmiştir. Bu odaların kuzey duvarı ile akropol duvarı aynı hat üzerinde olduğundan bu sonuca varmış bulunuyoruz (Res.7).

Likya şehir kabartmalarında paye mezarlar akropol sınırları içerisinde gösterilmiştir. Pinara'daki kabartma buna güzel bir örnektir (52). Bu durum Tüse için de söz konusu olabilir. Duvarın güney ve doğu taraflarda görülmemesinin nedeni, arazinin eğiminden dolayı yukarıdan kayan toprağın tahribatı ile buraya sonradan inşa edilen yapıların yol açtığı tahribat olabilir.

Akropolün kuzey köşesine inşa edilmiş olan kalenin doğu tarafında arazi dik eğimli olduğundan, akropol duvarına burada gerek görülmemiş olabilir. Ayrıca yerleşme duvarı da büyük olasılıkla avlunun KD köşesine kadar uzanmaktaydı. Bu durumda kalenin KD'su yerleşme ve/veya akropol duvarıyla korunmaktaydı. Kalenin akropolün herhangi bir köşesine yerleştirilmiş olması, yöredeki diğer

=====

(52) W.A.P. Childs, The City Reliefs of Lycia, Princeton 1978, Şekil 22-24; Levha 22-23.

yerleşmelerde de görülen bir özelliktir. Burada Tüse'nin de buna uyduğu görülmektedir (53).

Akropol duvarı iki cepheli olarak harç kullanılmaksızın yapılmıştır. Kalınlığı 0,80 m. ile 1,85 m. arasında değişen duvarda orta büyüklükte bloklar kullanılmıştır. Ancak 1,45 x 0,63 m. ya da 2,70 x 0,40 m. ölçülerinde taşlar da görülmektedir. Duvarın batı tarafında korunan yükseklik 2,20 m.dir. Kulelerde ise bu yükseklik 4-5 m.'ye ulaşmaktadır. Duvar düz bir hat izlemeyip, girintili çıkıntılı bir biçimde bir yay çizmektedir. Büyük bir bölümünde ise duvara çeşitli mekanlar eklenmiştir (Res.27). Kuzeyden başlamak üzere bunlardan ilk ikisi, yukarıda bahsedilen bastiyonun hemen yanında sonradan eklenmiş olan iki mekandır (Bkz. yukarıda s.54 ve 55).

Bunların yaklaşık 15 m. batısında duvarın güneye doğru birkaç metre gerilediği noktada yaklaşık 10 x 4 m. boyutlarında bir yapı yer almaktadır. Uzun taraflardaki duvarların güney uçlarında anteler yer almakta; buradan sonra duvar yine aynı doğrultuda yaklaşık 4 m. kadar devam etmektedir. Bu 4 m.lik uzantı yalnızca batı duvarında korunmuş ve toprak kayması sonucu yapının içine doğru yön değiştirmiştir (Res.36). Doğu duvarında ise ancak birkaç taş duvar çizgisini belirlemektedir. Bu dört metrelik duvarın bitiminde yine bir ante yer almaktadır (Res.37).

(53) Marksteiner, Öjh 59, 1989, Beibl. s. 42 vd.

1,55 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan bu taşın eni 70 cm. boyu ise 95 cm.dir. Batı duvarındaki diğer antenin yüksekliği 1,15 m., boyu 55 cm., eni 1 m.; doğu duvarındakinin ise yüksekliği 1,50 m., boyu 55 cm., eni 85 cm.dir. İçteki bu iki antenin genişliği doğu ve batı duvarlarının genişliğiyle aynıdır. Yani batı duvarının kalınlığı 1 m., doğununki ise 85 cm.dir. Antelerin arasında, ana mekanda 1 x 0,45 m. ölçülerinde bir eşik ya da lento bulunmaktadır. Ayrıca ön cephede de batı duvarındaki antenin hemen yanında da in situ olduğunu düşündüğümüz 1,25 x 0,70 m. boyutlarında bir eşik ya da lento yer almaktadır.

Mekanın duvarları iki yüzlü ve arası küçük taşlarla doldurularak büyük poligonal ve karemsi bloklardan yapılmıştır (Res.38).

Megaron şeklindeki bu yapının akropolün kaleden sonra en hakim noktasında bulunması ve ölçüleri bir tapınım yeri olduğunu akla getirmektedir. Prof. Kolb yapıyı, duvar tekniğinden yola çıkarak ve Apollonia'daki Heroon ile Xanthos'taki bazı yapıların duvarlarıyla kıyaslayarak erken klasik ve hatta geç arkaik çağa tarihlemektedir. Bu durumda yapı Tüse'deki - paye mezarlardan başka - en erken buluntudur.

Bu yapıdan sonra akropol duvarı güneybatıya doğru devam ederek kule olduğunu düşündüğümüz kare planlı yapıya ulaşır. Bu kesimde duvar çok fazla tahribata uğradığından yalnızca dış yüzü seçilebilmektedir. Burada büyük poligonal bloklar kullanılmıştır. Kulenin doğu duvarı akropol duvarı

hattından kuzeye doğru 9 m. kadar bir çıkıntı teşkil etmektedir. Kulenin duvarları 1,35 m. kalınlığındadır ve büyük poligonal bloklardan yapılmıştır. Kuzey duvarının orta kesimi yıkılmış olan kulenin içi, duvarlardan yuvarlanan taşlarla dolmuş durumdadır.

Kuleden sonra duvar yine güneybatıya doğru bir eğim yaparak 10 m. kadar devam eder. Bu kesimde ise duvar 80 cm. kalınlığındadır ve oldukça küçük, işlenmemiş taşlardan arasına büyük bloklar eklenmek suretiyle yapılmıştır.

Burada duvarın bağlandığı yapı oldukça değişik bir plan özelliği göstermektedir (Res.7). Duvarın iki noktasından güneydoğuya doğru uzanan iki duvar 5-6 m. kadar sonra birleşerek garip bir üçgen mekan oluşturmaktadır. Odanın içi tümüyle duvarlardan yıkılan taşlarla dolu olduğundan kapı tespit edilememiştir. Duvarlar çeşitli büyüklükte poligonal taşlardan iki yüzlü olarak yapılmıştır.

Bu üçgen mekandan sonra akropol duvarı 6-7 m. kadar güneybatıya doğru uzanır ve dik bir açıyla güneye inerek yukarıda bahsedilen 8 No.lu Oda Grubu'na ulaşır.

2.2.2.3 Yerleşme Duvarı

Yerleşme duvarı Tüse'yi kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bir oval çizecek şekilde çevreler ve yaklaşık 4.375 hektarlık bir alanı içine alır (Res.7). Toplam 580 m. uzunluğundaki duvar bazı bölümlerde tümüyle tahrip olmuş olsa da ana hatlarıyla izlemek olasıdır.

Duvar kuzey kesiminde yerini akropol duvarına bırakmış

izlenimi vermektedir. Çünkü burada, yani kalede başlayıp yukarıda bahsedilen 8 No.lu Oda Grubuna ulaşana dek yalnızca akropol duvarı izlenebilmektedir.

Kuzeyde duvar yukarıda bahsedilen 1 No.lu Oda grubunun bulunduğu yerde korunagelmıştır. Burası ayrıca duvarın en kalın olduğu bölümdür (2,50 m.). Burada duvar dış yüzde kyklobik özellikler göstermektedir. 1. odanın kuzey duvarından sonra devam eden duvar büyük olasılıkla kalenin avlusunun kuzeydoğu köşesine bağlanmaktaydı.

Duvarın akropol ile güneybatıdaki bağlantı yerinin ise akropol duvarındaki kuzey kulenin kuzeybatı köşesi olduğu kanısındayız. Buradan 40 m. kadar batıda duvar net olarak görülmekte ve çeşitli yerlerde dirsekler yaparak önce güneybatıya sonra da güneye doğru uzanmaktadır. Burada duvar arazinin eğimine paralel bir çizgi izlemektedir. güneybatıda çizdiği yaydan sonra kuzeydoğuya doğru uzanmakta ve olasılıkla en kuzeyde 1 No.lu Oda Grubunun doğusunda yer alan ve kule olduğunu düşündüğümüz iki mekanla birleşmektedir. Ayrıca bu mekanların doğusunda rastladığımız duvar kalıntıları ile eşik de burada bir kapı olduğunu akla getirmektedir. Ancak bunun gerçekten yerleşmeye giriş için mi kullanıldığını yoksa herhangi bir mekanın kapısı mı olduğunu kesin olarak söylemek buluntuların çok kötü korunmuş olması nedeniyle mümkün değildir.

Yerleşmenin görünüşteki tek kapısı güneybatıda tepenin eteğindedir. 2 m. genişliğindeki kapının yalnızca batı tarafındaki geniş monolitik pervaz korunmuştur (Res.39).

Doğuda ise pervaz yerine duvar devam etmektedir (54).

Yerleşme duvarı genelde iki yüzlü olarak ve arası küçük taşlarla doldurularak çeşitli biçimde ve büyüklükte taşlardan harçsız olarak yapılmıştır (Res.40-41). Kalınlığı ise 1,50 m. ile 2,50 m. arasında değişmektedir. Korunan yükseklik ise bazı yerlerde 2 metreye ulaşmaktadır.

Yerleşme duvarının güneyinde, yukarıda bahsedilen kapının 20 m. kadar aşağısında güneye ve sonra da doğuya doğru bir başka duvar uzanmaktadır. Kalınlığı 0,80 ile 1 m. arasında değişen duvar küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. İşlevini tam olarak belirleyemediğimiz duvar bir anlamda teras duvarı olabilir.

2.2.3 Dinsel Yapılar

Tüse'deki dinsel yapılar tipik Likya özellikleri taşıyan mezarlardır. Akropol tepesine, bu tepenin eteklerine ve düzlük araziye dağılmış olan yapılar; Heroon, paye mezarlar, tümülüsler, lahitler, oda mezarlar ve kaya mezarlardan oluşmaktadır. Yukarıda bahsedilen akropol duvarının hemen içine inşa edilmiş olan dikdörtgen yapının bir tapınak olup olmadığından kesin emin olmadığımız için onu bu gruba dahil etmemeyi uygun gördük. Ayrıca nekropol ve kutsal alan olarak tanımladığımız iki yerin de bu

=====

(54) Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Miller, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

amaçlarla kullanıldığı şüphelidir. Ancak buralarda gömütlerin sayıca fazla olması ve birarada bulunması tanımlamamızı desteklemektedir. Tüse'de mezar yapıları belli bir bütünlük göstermeksizin çeşitli yerlere tek tek dağılmış durumdadır. Örneğin birkaç lahite aynı ya da yakın yerlerde rastlamak yerine bunları değişik yerlerde tek başlarına buluyoruz. Komşu kent Kyaneai'deki gibi bir güney nekropolünde onlarca lahti bir arada görmek ya da yine Kyaneai'de olduğu gibi bir yamaçta kaya mezarlar grubunu topluca görmek Tüse'de mümkün değildir.

Mezarlar genelde son derece sade ve gösterişsiz yapılmıştır. Yalnızca birkaçında yazıt ve kabartma görülmektedir. Kullanılan malzeme yöresel gri kireçtaşıdır.

2.2.3.1 Heroon ve Paye Mezarlar

Akropoldeki kalenin 20 m. kadar güneyinde ve aşağısında Heroon olarak tanımladığımız yapı yer almaktadır. 6,30 x 3,50 m. boyutlarında bir podyum üzerinde yükselen mezar odası ile bunun üzerindeki paye, bu yapının ana hatlarını oluşturmaktadır.

Yaklaşık 2 m. yüksekliğindeki podyumun, Mimar Cathrine Hansen'a göre, önce dış duvarları örülüp içine diğer bloklar düzgün bir şekilde yerleştirilmiş. Ancak bugün kaçak kazılar sonucu podyumun güney tarafı tahrip olmuş durumdadır (Res.42-43). Podyumun dış cephesini oluşturan duvarlarda değişik taş işçiliği göze çarpmaktadır. Genelde pseudo-isodom özelliği gösteren duvarlarda üst sıralardaki taşlar daha özenle işlenmiştir. En üstün bir altındaki

sırada 2.20 m. uzunluğunda monoblok bir parça kullanılmıştır. Bazı bloklarda ise bosaj mevcuttur. Derzler oblik olup, birbirine iyi oturması için positif ve negatif olacak şekilde traşlanmıştır. Duvarlara bakarak yapı M.Ö. 5 yüzyıla tarihlenebilmektedir. Podyumun hemen üzerinde olasılıkla kare oluşturacak şekilde yanyana konmuş dört bloktan oluşan yüksek bir kaide bulunmaktaydı. Tepenin aşağısına yuvarlanmış olan blokları Mimar Hansen bu şekilde yerleştirmektedir. Bunun üzerinde ise Likya'da birçok mezar yapısında görülen, cephesi sürgülü kapı şeklinde olan mezar odası bulunmaktaydı. Buraya ait parçaları da heroon'dan aşağı doğru yuvarlanmış ve kırılmış bir şekilde bulduk. Benzeri mezarlara en yakın örnekler Patara'daki lahit (Res.44) ile Xanthos'ta Harpiller Anıtı'nın yanındaki mezardır (Res.45). Bu örneklerle bakarak Tüse'deki yapıda da benzeri bir mezar odasının olduğu söylenebilir.

Bu odanın üzerinde olasılıkla yine bir kaide ve sonra 3 bloktan oluşan paye mezar bulunmaktadır. Payenin üst kısmında aslanlı bir kabartma ve bunun üzerinde kademeli bir kapak mevcuttur (51). Kabartmada dişi bir aslan ile antilop benzeri bir hayvan betimlenmiştir (Res.46). Stil açısından M.Ö. 6 yüzyılın üçüncü yarısına tarihlenen (bkz.dipnot 51) kabartmanın ancak köşe parçası ele geçmiştir. Ancak diğer köşede betimin devam edip etmediği taştaki aşınma nedeniyle anlaşılamamaktadır. Olasılıkla kabartmanın diğer yüzlerinden birine ait olan bir parça daha bulunmuştur. Burada da yine aslan benzeri bir hayvanın gövdesi boynu, ön ayakları ile arkadan beri gövdesine

kıvrılmış olan kuyruğu görülmektedir (55).

Bu yapının benzerlerini Apollonia'da (Res.47) ve Seyret'te (Res.48) (Gökçeören) görmek mümkündür. Akropolün eteklerine dağılmış olan parçaları bu örneklerle dayanarak tümlemek mümkün olmuştur.

Heroon'u kuzey ve batı yönlerde, temenos duvarı olduğunu düşündüğümüz bir duvar çevrelemektedir (Res.49). Duvarın kalınlığı 1 m.dir ve güneye doğru olan bölümün batısında yine bir oda mevcuttur.

Diğer paye mezar ise bu duvarın kuzeyinde, kaleye doğru yer almaktadır (Res.50). Kaidesinin in situ olduğunu düşündüğümüz mezar üç parçadan oluşur: monolitik gövde ile basamaklı kapak. Gövde ile kapak, kaidenin hemen yanına yuvarlanmış durumda bulunmuştur. 1,52 x 1,55 m. ölçülerindeki kaidenin yüksekliği 1.10 m.dir ve merkezinde kare bir dişi yuva mevcuttur. Bunun üzerinde yükselen paye ise 2,85 m. uzunluktadır. Genişliği alt tarafta 83 x 70 cm, üst tarafta 80 x 80 cm.dir. Payenin alt yüzeyinde kare bir erkek yuva yer alır. Kapak ise 1,30 x 1,23 ölçülerindedir ve üst kısmında kademeler mevcuttur. Bu kapak ile Heroon'un kapağı şekil açısından benzeşmekteyse de Heroon'daki daha oranlı olarak yapılmıştır. Bu paye mezarın benzeri ise Xanthos'taki Harpiller Anıtı'dır

=====

(55) Ayrıntılı bilgi için bkz. Karin Geppert, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

(Res.45).

Bunlardan başka, bugünkü mezranın yakınında da bir paye mezara ait blok ele geçmiştir. 98 cm. uzunluğunda 68 x 78 cm. boyutlarındaki bu monolit blok diğer bir paye mezarın varlığını göstermekteyse de, başka herhangi bir parça ele geçmemiştir.

2.2.3.2 Tümülüsler

Tüse akropolünde ve çevresinde en az 10 adet tümülüse rastlanmıştır. Kesin bir rakam veremememizin nedeni bazılarının gerçekten tümülüs olup olmadığını tahribat nedeniyle anlayamamamızdır. Bu yüzden yalnızca somut veriler sunan tümülüsleri incelemeyi uygun gördük.

1. Tümülüs kalenin 50 m. kadar güneybatısında akropol duvarının güneye doğru kıvrıldığı noktadan 15-20 metre içerisinde bulunmaktadır. Tahribat nedeniyle çapı ölçülemeyen yapıda iki oda mevcuttur. Kuzeydeki, karemsi bir plan göstermekteyken güneydeki yuvarlak planlıdır. Kuzey odanın duvarları dış taraftan tümüyle yıkıntı taşlarla örtülü olduğundan yalnızca içten görülebilmektedir. Dikdörtgen bloklardan yapılmış olan duvarlardan kuzeydekinde bir kapı mevcuttur. Burada 60 cm. uzunluğunda, 71 cm. çapında silindirik bir taş ele geçmiştir.

Güneydeki oda işlenmemiş taşlardan yapılmıştır ve içi tümüyle yıkıntı taşla dolu olduğundan daha fazla incelemek mümkün olmamaktadır. Bu odalarda çok sayıda bezemesiz keramik parçası bulunmuştur. Bunlardan bazıları Hellenistik, Roma ve Bizans tarihleri vermektedir.

2. Tümölüs akropolün güneybatı eteğinde, yerleşme duvarından 7 m. kadar içerde yer almaktadır. Yaklaşık 8 m. çapındaki yapının doğu tarafında ortostat krepisler görülebilmektedir. Diğer taraflarda da olasılıkla krepise ait olan bloklar yerlerinden oynamış olarak durmaktadır. Bir bölümü korunmuş olan mezar odası ise kısmen kayaya oyulmuş, kısmen duvar örülerek yapılmıştır. Olasılıkla tavana ait yassı bloklardan odanın içinde ve etrafında bulunmaktadır. Burada çatı kiremiti ile Bizans keramik parçaları ele geçmiştir.

Yerleşme duvarı sınırları içindeki bu iki tümölüs yerleşmeden önce buraya inşa edilmiş olabilir. Şehir sınırları içinde tümölüse bir de Limyra'da rastlanmaktadır.

3. Tümölüs akropolün doğu eteğinde yer almaktadır. Yaklaşık 20 m. çapındaki yapıda iki oda mevcuttur (Res.51). Doğudaki 4,10 x 3 m. ölçülerinde olup duvarları diklemesine yerleştirilmiş, geniş yassı plakalardan yapılmıştır (Res.52). Olasılıkla tavana ait bloklar odanın içindedir. Odanın doğusunda 54 cm. genişliğinde bir kapı bulunmaktadır. Her iki söve de in situ olarak korunmuştur.

İkinci oda 3,20 x 2,60 m. ölçülerindedir ve yalnızca kuzeybatı duvarı görülebilmektedir.

Prof. Kolb'a göre tümölüste, içte ve dışta olmak üzere iki krepis bulunmaktadır. Dıştaki güneybatı tarafta görülebilmekte ve çeşitli büyüklükte işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. İçteki ise, diğerinden 3,50 m. kadar uzaklıktadır ve oldukça büyük ortostatlarla inşa edilmiştir.

Tümülüsün 5 m. kadar kuzeydoğusunda bir de pres yer almaktadır (Res.53-54).

4. Tümülüs kutsal alanın kuzeydoğusundadır (Res.55). Kabaca yarım daire şeklinde olup güney tarafında düz bir hat şeklinde ana kayaya dayanmaktadır. Kuzeydeki yuvarlak taraf ise büyük bloklardan yapılmıştır (Res.56). Tümülüsün güney-kuzey doğrultusundaki yarıçapı 9,30 m, doğu-batı doğrultusundaki düz tarafı ise 12 m. uzunluktadır.

Akropolün güneydoğu eteğinde ise çok tahrip olmuş en az 5 adet tümülüs olduğunu sandığımız taş kümeleri mevcuttur.

2.2.3.3 Lahitler

Tüse'de, diğer Likya kentlerinin aksine çok az sayıda lahite rastlanmıştır. Bunlar da yerleşmenin değişik yerlerine dağılmış durumdadır. Toplam olarak 8 tane saydığımız lahitlerden yalnızca 5 tanesini burada incelemeye değer bulduk, çünkü diğerleri bitirilememiş ya da çok aşınmıştır.

1. Lahit, yerleşme duvarı içinde yer alan tek lahittir ve duvarın kuzeydoğuda korunmuş bulunan kesiminin hemen içindedir (Res.7). Lahitin, 2 x 1 m.lik teknesi 4 x 2-3 m. büyüklüğündeki bir podyum üzerinde yükselir (Res.57). Tekne ile podyum arasında da her biri 52 cm. yüksekliğinde iki plinthos bulunmaktadır. 1 m. yüksekliğindeki teknenin güney cephesinde 1,87 x 0,24 m. ölçülerinde bir panelde Likçe bir

yazıt yer almaktadır (56). Yazıtta lahti Kuprija'nın kendisi için yaptırdığı ve kendinden sonra gelenlere verdiği anlatılmaktadır (Res.58)

Diğer cephede de boş bir panel yer almaktadır. Kapak ise lahtin 1 m. kadar uzağında başaşağı durmaktadır ve tipik Likya lahit kapağı özellikleri taşımaktadır. Semerdam biçimli kapağın alınlıkları dikey bir çizgi ile ikiye bölünmüştür. Yazıttan yola çıkarak lahit M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

2. Lahit yukarıda bahsedilen, mezranın doğusundaki çiftlik yapısının yanında yer almaktadır (Res.18). 3 x 1 m.lik teknesi kayaya oyulmuş bir hyposorion üzerinde yükselmektedir (Res.59). Güneydoğudaki uzun tarafında Yunanca bir yazıt yer almaktadır ve yazıtta lahtin sahibinin bir Kyaneai vatandaşı olduğu anlatılmaktadır (57).

Semerdam biçimli kapağın alınlıklarından biri korunmuş, diğeri ise kırılarak lahtin yanına yuvarlanmıştır. Korunan tarafta alınlık yaklaşık 10 cm. eninde defne dalı işlenmiş dikey bir çizgi ile ortadan ikiye bölünmüştür. Bunun hemen bitiminde başlayan kaldırma çıkıntısında ise Helios başı resmedilmiştir (Res.60). Yazıta dayanarak lahit M.S. 2 yüzyıla tarihlenmektedir.

=====

(56) TL 78

(57) Spratt/ Forbes I, s.110;II,s.272 ve Neumann, Zimmermann, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

3. Lahit, nekropol alanının 15 m. kadar güneybatısında bulunmaktadır. Teknesi 2 x 1 m. boyutlarındadır ve batıdaki uzun tarafta çok silik bir şekilde - o - harfi seçilebilmektedir. Kapağı ise olasılıkla 30 m. kadar kuzeyde yuvarlanmış olarak duran kapaktır.

4. Lahit yine nekropolün kuzey ucunda bulunmaktadır. Ana kayaya oyulmuştur ve teknesi 2 x 1 m.dir. Epeyce hasara uğramış olan kapağının düz olduğu anlaşılabilmektedir.

5. Lahit akropol ile nekropol arasındaki düzlükte yer alır (Res.61). Teknesi 4,80 x 3,60 m.lik bir podyum üzerinde yükselir ve 2,45 x 1,50 m. ölçülerindedir. Kapağı düz ve üç kademelidir. Stil açısından lahit Prof. Kolb tarafından Roma İmparatorluk çağına tarihlenmektedir.

2.2.3.4 Oda Mezarlar

Tüse'de 8 adet oda şeklinde inşa edilmiş mezar yapısı bulunmuştur. Genellikle kare ya da dikdörtgen planlı olan yapılarda örme duvarlar ile büyük tek parça bloklardan oluşan tavan görülmektedir.

1. Oda Mezar, yerleşme duvarı içinde, akropolün güneybatı yamacında, duvarın 20-25 m. uzağındadır. Tahribat nedeniyle odanın tam ölçüleri alınamamıştır. Güneybatıdaki duvarı 2 m. kadar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmakta ve bunun hemen kuzeybatı tarafında olasılıkla tavana ait olan büyük bir blok taş durmaktadır. Odanın 2 m. doğusunda bir başka duvar da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Burada ele geçen keramik

parçaları Roma İmparatorluk ve Bizans çağlarına aittir.

2. Oda Mezar, yine yerleşme duvarı içinde, güney yamaçta ve duvardan 25-30 m. uzaklıktadır. 1,70 x 2,20 m. boyutlarında bir dikdörtgen plan gösteren odanın güneydoğu tarafı tahrip olmuştur. Duvarlar yatay olarak yerleştirilmiş yassı bloklarla yapılmış, blokların arası ise küçük taşlarla desteklenmiştir. Güney duvarı ise 1 m. yüksekliğinde 26 cm. kalınlığında monolitik bir levhadan oluşmaktadır. Tavana ait bloklar kuzey tarafta in situ olarak korunmuştur.

3. Oda Mezar da yerleşme duvarı sınırları içinde, yukarıda bahsedilen 9 No.lu Oda grubu dahilindedir (bkz. s.57 ve Res.15-16).

4. Oda Mezar, ise yerleşme duvarının batı kesiminde duvarın birkaç metre dışında yer alır. Duvardan sonra arazi burada dik bir şekilde aşağı inmeye başlar. Mezar bu dik eğime inşa edilmiştir. Burada bir de aşağıda kaya mezarlar bölümünde incelenecek olan kaya mezar bulunmaktadır. Odanın arka duvarı ana kayaya işlenmiş, yanlarda ise ortalama 1,20 m. genişliğinde, 37 cm. kalınlığında bloklar duvarı oluşturmaktadır (Res.62). Genişliği 1.20 m., uzunluğu 2,10 m. olan odanın içi yıkılan ve yuvarlanan taşlarla dolu olduğundan yükseklik ölçülememiştir. Yan duvarların kırılan parçaları odanın etrafına dağılmış durumdadır. Tavanı ise 35 cm. kalınlığında tek parça bir yassı blok oluşturmaktadır.

5. Oda Mezar, yukarıda incelenen 3. tümülüsün 20 m. kuzeyinde yer almaktadır. 4,50 x 1,50 m. boyutlarındaki

dikdörtgen odanın doğu duvarında girişi mevcuttur (Res.63-64). Duvarlar yatay olarak yerleştirilmiş yassı bloklardan yapılmıştır (Res.65).

6. Oda Mezar, akropol tepesinin güneybatı yamacında yer alır ve 3,70 x 1,30 m. boyutlarında ovale yakın bir plan göstermektedir. Girişi güneyde olan odanın duvarları 1,10 m. yüksekliğe kadar korunmuştur ve işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Bir diğer duvar odayı kuzey tarafta 5,50 m. ve batı tarafta 6,60 m. uzunlukta çevrelemektedir.

7. Oda Mezar, 6.'nın 20 m. güneyindedir. Odanın içi yığılma taşlarla dolu olduğundan ancak kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları ile bunların birleştiği köşe görülebilmektedir. Bu duvarlar işlenmemiş küçük taşlardan yapılmıştır. Odada bulunan keramikler klasik çağa tarihlenmektedir. Ayrıca her iki odada çok sayıda kemik ele geçmiştir.

8. Oda Mezar, yukarıda değinilmiş olan, akropolün güneydoğusundaki derebeyi yerleşmesinin yakınında yer almaktadır (Res.21). Odanın boyutları 3,50 m. x 1,50 m. olup duvarları küçük kabaca düzeltilmiş taşlardan yapılmıştır. Güneybatı ve kuzeydoğuda korunan duvarların kalınlığı 1,60 m.dir. Diğer duvarlar ise tümüyle tahrip olmuştur. Burada bulunan keramikler arkaik/klasik(?), Roma ve Bizans tarihlerini vermektedir.

2.2.3.5 Kaya Mezarlar

Sekiz adet kayaya oyulmuş mezar Tüse ve çevresine dağılmış durumdadır. Bunlar Likya'nın hemen her kentinde

sıkça görülen basit odalardır.

1. Kaya Mezar, yukarıda geçen 4. Oda mezarın üzerine kayaya oyulmuştur (Res.66). Tabanı 1,90 x 1 m. ölçülerindeki odanın ön cephedeki açık kısmının yüksekliği 80 cm., genişliği 70 cm.dir.

2. Kaya Mezar, nekropolün güneydoğu tarafında kayaya oyulmuş olan yapıdır. Odanın içi 2,80 x 2,90 m. boyutlarında olup giriş hariç diğer üç duvarda seki bulunmaktadır. Mezarın ön cephesinin iki yanında birer payenin izleri görülebilmektedir (Res.67). Kapının üzerinde 3 fascialı bir arşitrav ve bunun da üzerinde 10 cm. çapında yuvarlak dentiller yer almaktadır. Girişin batı yanında alçak kabartma olarak bir savaş sahnesi resmedilmiştir (Res.68). Burada iki savaşçı karşı karşıyadır. Benzeri bir kabartma Myra'da, deniz nekropolü batı grubundaki bir kaya mezarda daha görülmektedir (58).

3. Kaya Mezar, yine nekropol alanında, ikincinin 30 m. kadar batısında bulunmaktadır. Bu yapı da benzeri özellikler gösterir ancak kabartma mevcut değildir (Res.70-71). Burada mezarın ön cephesinden başka, güneydoğu tarafta da giriş bulunmaktadır (Res.72). Ancak burada bir başka kapının olması alışılmamış bir durumdur. Ayrıca yalnızca kapı değil, anlam veremediğimiz birtakım şekiller kayaya oyulmuştur (Res.73). Odanın büyüklüğü 2,10 x 2,05 m.dir ve yine duvarlarda seki mevcuttur. Ön cephede ise tipik Likya ahşap mimari taklidi özelliklere sahiptir.

=====

(58) Bkz. dipnot 15 ve 20; TL 79.

4. Kaya Mezar, nekropolün kuzeyinde ana kayaya oyulmuş dikdörtgen biçimli, sade bir mekandır. 2,40 x 1,20 m. boyutlarındaki odanın girişi kuzeydoğudadır ve 1,10 x 0,80 m.lik bir açıklığa sahiptir.

5. ve 6. Kaya Mezarlar, mezarın batısında düzlük arazinin bittiği yerde yanyana kayaya oyulmuş çok basit iki odadır (Res.74). Kabaca ölçüleri 1,90 x 0,70-1,40 m. olan odalardan 5.'nin girişinin üzerine kayaya nişler oyulmuştur.

7. ve 8. Kaya Mezarlar, kutsal alanda bulunmaktadır.

7. Alanın kuzeybatı tarafındaki yamaçta kayaya oyulmuş dikdörtgen bir odadır. Kare kapı açıklığı -karşıdan- sağ duvarla aynı hizada başlamakta, oda sola doğru devam etmektedir. Kapının üzerinde kemer şeklinde bir yiv çok silik bir şekilde görülebilmektedir. Benzeri bir duruma Gökçeören (Seyret) köyü yakınındaki bir kaya mezarda da rastlamış bulunuyoruz.

8. Mezar, alanın kuzeydoğusunda yükselen ana kayaya oyulmuş 1 x 0,90 m. ölçülerinde kare, basit bir odadır. Cepheden bakıldığında kapı açıklığı karo şeklindedir. Odanın derinliği 85 cm.dir. Bu kadar küçük olması urne gömüyü akla getirmektedir, ya da bir bebek mezarıdır.

2.2.3.6 Ev Mezarlar

Ev mezarlar olarak adlandırdığımız mezar tipi, tüm cepheleri ile ana kaya ve benzerleri yerlerden bağımsız, lahitler gibi tek başına duran, yapı itibarıyla evi andıran mezar odalarıdır. Tüse'de bunlardan iki adet bulunmaktadır.

1. Ev Mezar, yerleşme duvarının güneybatısındaki kapının birkaç m. güneyinde, duvarın dışındadır (Res.75). Dış çizgileri itibarıyla 3,70 x 2,75 m. boyutlarındaki mezar, bir podyum üzerinde yükselmektedir (Res.76). Ön cephesi, Tyrsa Heroon'undaki mezar ile Apollonia'daki bir paye mezarın karışımı özellikler taşımaktadır (Res.77-78) (59).

2. Ev Mezar, birinciden 170 m. kadar güneydoğuda, yamacın aşağısındadır. Yapı, sanki bir patlamaya maruz kalmışcasına etrafa saçılmış parçalar halindedir (Res.79). Bu parçalar biraraya getirildiğinde 1. Ev Mezar tipinde bir yapı meydana gelmektedir. Zemini doğrudan ana kayaya oyulmuş olan yapının ölçüleri yaklaşık 3,40 x 1,80 m.dir. Eğer toprak altında kalmış değilse, bu yapıda diğeri gibi podyum bulunmamakta, doğrudan zemine oturmaktaydı. Diğetine oranla daha sade olan bu mezar belki da öbürü kopya edilerek yapılmıştı.

Bu yapıların benzerine Xanthos'taki Agora yakınında rastlanmaktadır. Burada mezar odası, yüksek bir podyum üzerindeki iki basamaktan sonra yer almaktadır.

Bir diğer örnek de Korba'da karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada yapı neredeyse tümüyle toprağa gömülü durumdadır (Res.80).

=====

(59) Ayrıntılı bilgi için bkz. Kjeldsen-Zahle, "Lykische Gräber", AA 1975, s.321-2; Miller, "Das Kammergrab am Südtor von Tüse " Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

2.2.3.7 Kutsal Alan

Mezranın 100 metre kadar kuzeyinde, alçak bir kayalık tepenin yamacına oyulmuş, kabaca 35 x 25 m.lik bir alanı kaplayan, duvarlarla çevrelenmiş kapalı bir alan bulunmaktadır (Res.55). Burada alanın hemen hemen ortası denebilecek bir noktada, ana kayaya işlenmiş olan sunaktan ve alanın genel yapısından yola çıkarak burayı kutsal alan olarak adlandırmayı uygun gördük.

Alan kuzeyde ve kuzeydoğuda kayalarla çevrelenmiş, diğer yönlerde ise düzlüğe bakmaktadır. Ortalama kalınlığı 80-90 cm. olan duvarlarda genellikle ana kayadan yararlanılmış, örgülü yerlerde ise büyük karemsi işlenmemiş blok taşlar kullanılmıştır.

Kutsal alanda yukarıda bahsedilen iki adet kayaya oyulmuş mezar (2. ve 3. Kaya Mezarlar), bir tümülüs (4. tümülüs), bir sunak ve bir eşik bulunmaktadır.

Alana giriş güneybatı taraftandır. Burada ana kayaya açılmış olan kapı pervazları 1 m. yüksekliğe kadar ayaktaadır.

Girişin karşısında bulunan sunak, 1,07 m. yükseklikte düzensiz dikdörtgendir (Res.81): kısa kenarlar 1 m. ve 0,93 m., uzun kenarlar 1,35 ve 1,16 m. uzunluktadır. Üst yüzeyde 20 cm. derinliğinde hazne bulunmaktadır (Res. 82). Güneybatı köşesinde 33 cm. çapında, 11 cm. derinliğinde bir oyuk yer almaktadır. Bu, küçük bir kanalla sunağın güneybatı tarafı boyunca devam etmektedir. Anlaşıldığı üzere buradan sıvı akıtılmakta idi.

Sunağın 6 m. kuzeyinde eşik olduğunun düşündüğümüz,

1,75 x 0,70 m. boyutlarında dikdörtgen bir blok bulunmaktadır. Bloğun üzerinde, ikisi kare ikisi oval olmak üzere dört adet oyuk yer almaktadır. Blok eğer eşik değilse, herhangi bir ahşap mekanizmanın zemini olduğu kanısındayız.

2.2.3.8 Nekropol

Mezranın 150 m. batısında, 3 kaya mezar, 3 lahit, 3 pres, en az 2 kaya oda, 1 sunak ve 1 yuvarlak yapının bulunduğu kayalık bir alan mevcuttur (Res.83). Bu yapıların hepsini bir arada bünyesinde bulunduran bu yerin nekropol alanı olduğu kanısındayız.

Yukarıda incelenen kaya mezarlar (2.,3. ve 4.) ile lahitler'den (3. ve 4.) başka, alanda kayaya oyulmuş odalar ve presler bulunmaktadır. Nekropol alanında pres bulunması her ne kadar alışılmamış olsa da, biz bunun kült gereği mümkün olabileceği kanısındayız. Eğer ölü kültü- örneğin şarap gibi- sıvı sunuları gerektiriyor idiyse, üzümler preslerde ezilip, odalarda diğer işlemlere tabi tutularak üretilmiş olabilir. Belki bütün bunlar aynı mekanda törensel bir şekilde yapılıyor ve ölümlere sunuluyordu. Bundan başka, presler ile mezarların eş zamanlı olmaması da söz konusudur. Preslerde ve odalarda tarih veren hiç bir buluntuya rastlanmadığından bu konu şimdilik belirsiz kalmaktadır.

Alanın 20 m. kadar güneybatısındaki kayaya işlenmiş basamaklı sunak ilk düşünceyi desteklemektedir. Birkaç kademedan oluşan sunağın biçimi tam olarak

anlaşılamamaktadır (Res. 84-85). Ancak kenarlarındaki kanallar, sıvı akıtmak için kullanıldığını; çeşitli delikler ise üzerinde ahşap bir mekanizma taşımış olduğunu göstermektedir. Benzeri bir yapıya Gökçeören (Seyret) köyü yakınında da rastladık. Ancak buradaki yapı Tüse'dekine oranla çok daha basit olup, dikdörtgen ana mekanın arkasındaki geniş bir oluktan oluşmaktadır (Res.86).

Nekropolün 40-45 metre güneyinde 3,70 m. çapında, duvarların bir ya da iki sırası korunagelmış yuvarlak bir yapı yer almaktadır. Duvarlar 1 m. kalınlıktadır ve iri işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Güney tarafında arazinin eğimine oturtmak amacıyla taşlarla teraslama yapılarak desteklenmiş. Burada kaba, yayvan bir kaba ait ağız parçası ele geçmiştir. Yapı tahribat nedeniyle daha fazla bilgi vermemektedir.

3. Çevredeki Benzer Yerleşimler

Tüse'nin yakın çevresinde -bölgenin hükümrani kenti dışında- büyüklük ve nitelik açısından Tüse ile benzerlikler gösteren yerleşmeler bulunmaktadır. Bunlar; Tüse'nin kuzeydoğusundaki Korba, doğusundaki Tyrsa ve Hoyran ile güneydoğusundaki Tyberissos ve Teimiusa'dır (Res.87). Bunların dışında, henüz haritalarda yer almayan ancak bizim araştırma sınırlarımız içinde bulunan ve 1993 sezonunda araştırdığımız Büyük Avşar ve Avşar Tepesi de burada incelenecektir.

3.1 Kyaneai (60)

Tüse'nin en yakın önemli komşusu olan Kyaneai kuş uçuşu 6 km. doğuda bulunmaktadır. En erken buluntunun M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğu kent, Hellenistik ve Roma çağlarında bir poleis idi. Buraya bağlı olan kentler isr Tyrsa, Tüse, Korba, Hoyran ve Avşar Tepesi idi; Teimiusa ise Kyaneai'in limanı durumundaydı.

Kyaneai'in geniş akropolünde ve eteklerinde yoğun bir yapılaşma görülmektedir (Res.88). Bugün en iyi korunmuş olan yapıların çoğu Roma ve Bizans çağlarına aittir. Klasik, Hellenistik ve belki de daha erken çağlara ait yapılar üstüste yapılaşmanın bir sonucu olarak bugün görülememektedir. Kentin güneybatısındaki Hellenistik kapı ile bunun batısındaki duvar (Res.89-90) en iyi korunmuş yapılardandır.

3.2 Korba

Kyaneai'in yaklaşık 5 km. kuzeyinde, bugünkü Körüsten köyünün yakınındaki Korba'da M.Ö. 5. yüzyıldan Bizans'a kadar kesintisiz yerleşilmiştir.

Kyaneai'ye bağlı bir Likya hanedanlık yerleşimi olan Korba, sarp bir tepenin en yüksek noktasına kurulmuş kale

=====

(60) Ayrıntılı bilgi için bkz.Barbara Kupke,"Arbeiten im Stadtgebiet von Kyaneai",Lykische Studien 1 Die Siedlungskammer von Kyaneai, Bonn, 1993, s.9-25.

ile yamaçlarda ve düzlükte yer alan geç yapılardan oluşmaktadır. Bu bakımdan Tüse ile benzemekte ise de, kalesi Tüse'deki klasik kaleden daha erkene tarihlenmektedir (61) (Res.91).

3.2 Hoyran

Antik çağdaki adı bilinmeyen Hoyran, Kyaneai'in 8 km. doğusunda, kıyıdan 4 km. içerde bulunmaktadır. Akropol çok dik bir tepenin üzerine kurulmuş ve hemen hiç boşluk kalmaksızın iskan edilmiştir (Res.92). Akropolün en yüksek noktasında yine kale yer almaktadır. Thomas Marksteiner'e göre yerleşme en erken M.Ö. 4. yüzyıl tarihini vermektedir. Hoyran'da tipik Likya kaya ve paye mezarları görülmektedir (Res.93). Burada, Tüse'nin aksine akropolde mezara rastlanmamaktadır. Şehir; akropol ve nekropol olarak birbirinden kesin bir çizgiyle, şehir suruyla ayrılmaktadır. Yerleşme tepenin üzerinde, nekropol ise yamaçlarda başlayıp düzlüğe kadar inmektedir.

3.4 Trysa

Tüse'nin doğusunda, denizden yaklaşık 5 km. içerde olan Trysa bugünkü Gölbaşı köyü yakınındadır. Yine Kyaneai'ye bağlı birimlerden biri olan yerleşmenin tarihi

=====

(61) Ayrıntılı bilgi için bkz. Marksteiner, "Lykische Herrensitze in Klassischer Zeit", Lykische Studien 1, Bm 1993, s.97-138.

M.Ö. 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır (62). 4. yüzyıl başlarında yerleşmede yeniden yapılanma olmuş ve eski yapılar yeniler için bir zemin oluşturmuştur.

Oldukça keskin bir şekilde yükselen akropol tepesinin kuzey tarafında kale yer almaktadır (Res.94). Kaledeki duvarlar Tüse kalesindekilerle büyük benzerlik göstermektedir (Res.95). Buradan aşağılarda ise çok iyi bir işçilik ürünü olan yamaç evleri bulunmaktadır. Buralarda olasılıkla, kalede ikamet etmekte olan hanedana en yakın kimseler oturmaktaydı.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan akropolün kuzeydoğu ucunda heroon yer almaktadır. Buradaki -şu anda Viyana Kunsthistorisches Museum'da bulunan- frizlere göre yapı M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir (63). Bu yapının kıyaslanabildiği diğer yapılar Xanthos ve Limyra gibi önemli kentlerde bulunmaktadır. Bu durumda Trysa'nın da önemi küçümsenmeyecek kadar fazladır.

3.5 Tyberissos ve Teimiussa

Kyaneai'in güneydoğusunda denize doğru, Tirmısın ovasının yakınında yükselen bir tepeye kurulmuş olan Tyberissos, antik çağlarda Kyaneai ile limanı Teimiussa arasındaki yolu kontrol altında tutan bir yerleşmeydi (64). Burada yerleşme klasik çağdan Bizans'a kadar sürmüştür.

(62) a.g.e.

(63) a.g.e, s.117-118

(64) a.g.e, s.129-136

Çevredeki diğer yerleşmelere oranla daha küçük olan Tyberissos'ta da Trysa'da olduğu gibi bir yeniden yapılanma söz konusudur (Res.96).

Akropoldeki klasik kale tepenin en yüksek noktasındadır ve oldukça basit bir plana sahiptir (Res.97).

Teimiussa -bugünkü adıyla Üçağыз-, denize çok yakın bir kayalık tepe üzerindeki kalesi ile dikkat çeken küçük bir yerdir (Res.98). Kaleden başka kayaya oyulmuş mezarları ile aristokratik bir yerleşme olduğu söylenebilir (65).

3.6 Avşar Tepesi ve Büyük Avşar

Apollonia'nın kuzeyine, Teimiussa'nın batısına düşen ve birbirine çok yakın olan bu iki tepe yerleşiminde yalnızca 1993 sezonunda çalışıldığı için elimizde henüz fazla bilgi bulunmamaktadır. Büyük Avşar'da çalışan İstanbul'dan Aysun Şanlı, Avşar Tepesinde çalışmakta olan Tübingen'den Andread Thomsen ile her iki yerleşimin kalelerini incelemekte olan Viyana'dan Thomas Marksteiner adlı arkeologlar, çalışmalarını önümüzdeki yıl içinde Lykische Studien'da yayınlayacaklardır.

Biz ise, yerleşimlerde yaptığımız kısa incelemeleri buraya aktarmakla yetineceğiz.

Avşar Tepesi, geç arkaik ve klasik tarihler veren yapıların bulunduğu bir yerleşimdir. Bütün diğer yerlerde

(65) a.g.e, s.136-138

olduğu gibi kale akropol tepesinin en yüksek noktasında yer alır. 150 x 50 m. boyutlarındaki akropolü, büyük ve çeşitli biçimdeki taşlardan çoğu yerde ana kaya kullanılarak yapılmış olan akropol duvarı çevrelemektedir (Res.99).

Yerleşmenin girişleri ise güney ve güneybatıdaki kapılardandı. Yamaçta ise, şimdiye kadar hiçbir Likya kentinde olmadığı kadar yoğun bir yerleşme görülmekte. Duvar tekniği açısından klasik çağa tarihlenen bu yamaç evlerinin en önemli özelliği ise, önlerinde veranda ya da balkon benzeri bir mekanın olmasıdır. Yapıların ön cephesindeki duvara paralel ve ana mekanın duvarından daha uzun olarak yer alan duvarlar yapıların önünde dar dikdörtgen mekanlar meydana getirmektedir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmaların, bu mekanların esas işlevini ortaya çıkartacağı kanısındayız.

Avşar Tepesinde 2 adet paye mezar ile en az 3 adet kaya mezara rastlanmıştır. Paye mezarların kaideleri in situ olarak durmakta, payeler yıkılmış bir şekilde yakında bulunmaktadır. Kaya mezarlarda ise tipik Likya kaya mezarı özellikleri mevcuttur: Öncephe ahşap mimari taklididir (Res.100).

Büyük Avşar ise, Avşar Tepesinin güneydoğusunda, nispeten daha alçak ve küçük bir tepe üzerinde kurulmuş, olasılıkla daha geç bir yerleşimdir. Buluntuların çoğu Hellenistik çağa tarihlenmekteyse de akropoldeki kale yine klasik çağa aittir. Tüse'deki kaleden daha küçük olan bu yapının duvarları Tüse'dekinden daha devasa ve daha bosajlı bloklardan yapılmıştır; ayrıca daha kalındır. Kalede

bastiyon ile en az bir kule mevcuttur. Büyük kulede son derece özenli bir işçiliğin ürünü duvarlar kısmen ayaktaadır (Res.101). Akropol duvarı ise kısmen korunmuş durumdadır.

Kaleden başka, klasik çağa tarihlenen bir mezar tepenin eteğindeki düzlükte yer almaktadır (Res.102). İki kademeli podyum üzerine iki sıra duvar örülerek mezar odası oluşturulmuştur. Duvarlar oblik derzlerle birleştirilmiş büyük bloklardan yapılmıştır (Res.103). Bunun birkaç metre uzağında benzeri bir mezar daha mevcuttur. Ancak burada iki kademeli podyumun üzerinde lahit teknesine benzeyen yekpare bir blok yükselmektedir. Bu yapının hemen yanında yuvarlanmış bir lahit kapağı durmaktadır. Olasılıkla bu mezar yapısının çatısını bu kapak oluşturmaktaydı.

Bu mezarlardan başka yamaçta 10-12 adet lahit ile iki adet Bizans kilisesi bulunmaktadır.

Avşar Tepesi ile Büyük Avşar'ı kronolojik olarak birbirini izleyen bir sıraya koymak şimdilik pek yanlış görülmemektedir. Bölgede klasik çağda meydana gelmiş olan siyasi değişiklikler, kentlerde de bir takım yapısal değişimlere neden olduğundan, bazı kentler terkedilip başka bir yere yerleşilmekte idi. Belki de Avşar Tepesi sakinleri henüz bilemediğimiz nedenlerden dolayı Büyük Avşar'a taşınmışlardı.

Prof. Kolb'e göre, olasılıkla 4. yüzyılda Avşar Tepesi yıkılmış ve yeni merkez Kyaneai olmuştur. Arkaik ve klasik çağlarda Kyaneai fazla önemli olmayan bir kentti. Ancak Hellenistik ve Roma çağlarında hükümrân olmuştur.

4- SONUÇ

Likya'daki antik kentlere bakıldığında, çoğunda en yoğun biçimde görünen özellik, mezar yapılarının bolluğudur. Lahitler , kaya mezarlar ve paye mezarlar başta olmak üzere bir çok Likya kenti, hemen her köşede rastlanabilen, mezar yapılarıyla bezenmiş durumdadır. mezarların çokluğu- her ne kadar bir kıstas olarak alınmasa da- bir kentin nüfus yoğunluğu ile ilgili ipuçları vermektedir. Xanthos'a bakıldığında; kentin her yanına dağılmış olan mezarlardan, buranın hiç de küçümsenmeyecek sayıda insanı barındırmış olduğu anlaşılmaktadır. Patara, Limyra, Phellos gibi kentlerde de aynı şey söz konusudur.

Orta Likya'daki Kyaneai, Apollonia gibi daha küçük kentlerde de aynı durumla karşılaşılmaktayken, Tüse'de durum farklıdır. Arkaik çağdan günümüze değin her çağa ait buluntu veren bu yerleşmede toplam mezar sayısının 35'i geçmemesi ilginç bir durumdur. Oysa ki yakın komşuları Trysa ve Hoyran'a bakıldığında, en az 50-60 mezar görülmektedir.

Buradan, Tüse'de bazı dönemlerde çok az yerleşilmiş olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. En önemli yapılardan biri olan kalenin klasik tarih vermesi, yerleşimin en parlak döneminin klasik çağ olduğunu göstermektedir. Klasik çağda akropolde oturmakta olan halk, -her ne kadar bir belirtisine rastlanmamış olsa da- belki doğal bir felaket, belki de siyasal bir değişimden sonra kenti terk edip başka bir yere göçmüştü. Kalede oturmakta olan hanedan, siyasi

gücünü kaybedince, onun hizmetindeki halkta başının çaresine bakmak zorunda kalmıştı.

Bu göçü siyasal nedenler kadar, ekonomi ile de açıklamak mümkündür. Akropol ve tepenin yamacında, arazi kayalık ve engebeli olduğundan dolayı tarıma elverişli değildir. Bu nedenle, daha rahat ve bereketli olan civardaki düzlükler halka daha cazip gelmiş olabilir. Mezranın çevresinde Hellenistik ve Roma tarihi veren çiftlik yapıları bu fikri desteklemektedir.

Doğu ile batı Likya arasında, çok kritik bir noktada yer alan Tüse, Xanthos'a mı yoksa Limyra'ya mı bağlı idi? Yoksa, hiç birine bağlı olmayıp özerk bir hanedanlık mıydı? Şimdilik, veri yetersizliği nedeniyle cevapsız kalan bu soruların, önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalar sonucunda aydınlığa kavuşacağı umundayız.

5- KAYNAKLAR

- AKARCA, Aşkıldil, Şehir ve Savunması, Ankara 1987.
- AKŞİT, Oktay, Likya Tarihi, İstanbul, 1967.
- BEAN, George, Lycian Turkey, Londra 1989.
- BENNDORF, Otto, Mitteilungen aus Österreich 6, 1882.
- BRUNS C.-ÖZGAN Ramazan, Lykische Grabreliefs des 5. und 5. Jahrhunderts v. Chr., 1987.
- BRYCE, Trevor, The Lycians I, Kopenhag 1986.
- CHILDS, William.A.P., The City Reliefs of Lycia, Princeton 1978.
- CHILDS, William.A.P., "Lycian Relationships with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-examined", AS 31, 1981, s.55 vd.
- DELTOUR-LEVIE, Claude, Les Pilliers Funeraires de Lycie, 1982.
- HERODOTOS, Herodot Tarihi, (Çev.Müntekim Ökmen), İstanbul 1973.
- HÖHFELD, Volker, "Der Hohenzug von Tüse", Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

- İDİL, Vedat, Likya Lahitleri, Ankara 1985.
- JONES, A.H.M., Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford 1937.
- KIEPERT, H., Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1978.
- KJELDSSEN, Kjeld-ZAHLE, Jan, "A Dynastic Tomb in Central Lycia", AcAr 47, 1976, s.29 vd.
- KJELDSSEN, Kjeld-ZAHLE, Jan, "Lykische Graber", AA 1975, Cilt 90, s.312 vd.
- KOLB, Frank, "Bericht über Oberflächenuntersuchungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1989", VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1990, s.355 vd.
- KOLB, Frank, "Bericht über Feldforschungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1990", IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale, 1991, s.21 vd.; X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 1992, s.395 vd.
- KOLB, Frank-KUPKE, Barbara, Lykien, Antike Welt, Sondernummer 1989.
- KUPKE, Barbara, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).
- MARKSTEINER, Thomas, "Das Südtor von Limyra mit Berücksichtigung von Toranlagen und Wehrarkitektur in Lykien" Öjh 59, 1989, Beiblatt, s. 41 vd.

- MARKSTEINER, Thomas, "Lykische Herrensitze in Klassischer Zeit",
Lykische Studien 1, Bonn 1993, s.97 vd.
- MILLER, Martin, "Das Kammergrab am Südtor von Tüse", Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).
- NEUMANN, Günter, "Die zwei lykischen Inscripten von Tüse",
Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).
- NEUMANN, G.-ZIMMERMANN, M., "Inscripten aus Kyaneai und Umgebung
III", Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).
- PETERSEN, Eugen/von LUSCHAN, Reisen im südwestlichen Kleinasien,
Cilt 2, 1889.
- RITTER, Carl, Kleinasien II, 1859.
- SPRATT, T.A.B.-FORBES, Edward, Travels in Lycia I ve II, Londra
1847.
- STRABON, Coğrafya, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 1987.
- TEXIER, Charles, Description de L'asie Mineure III, Paris 1849.
- THOMSEN, Andreas, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).
- YENER, Banu, Lykische Studien 2, Bonn (Baskıda).

ZAHLE, Jan, Harpyiemonumentet i Xanthos, Kopenhag 1975.

6- RESİM LİSTESİ

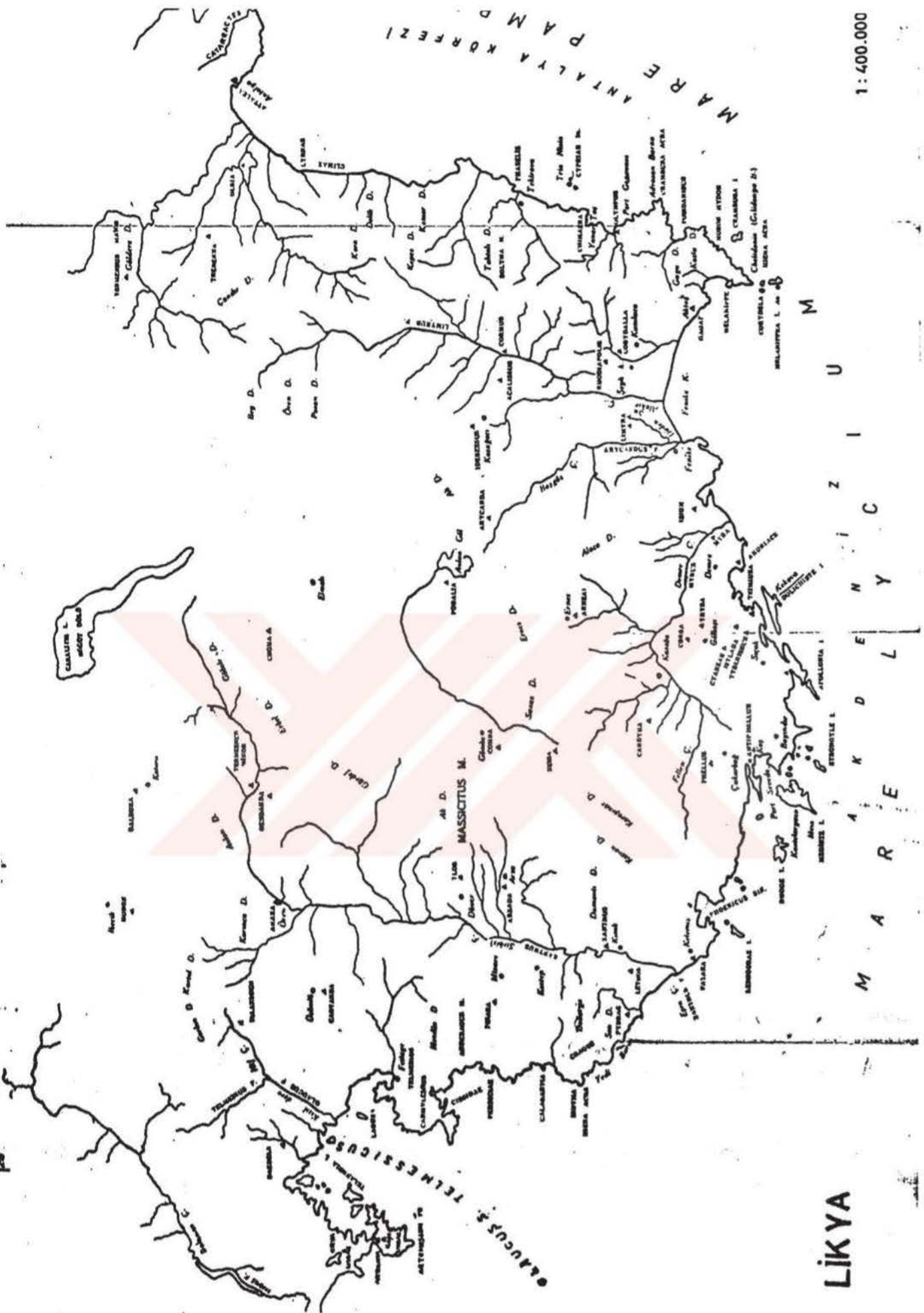
1. Likya Haritası (Likya Tarihi)
2. Tüse Kalker Platosunun Genel Görünümü (Çiz. Höhfeld)
3. Orta Likya Haritası (Lycian Turkey)
4. Tüse Sıradağları (Çiz. Höhfeld)
5. Tüse ve Çevresi (Çiz. Höhfeld)
6. Tüse Sıradağlarının Profili (Çiz. Akyel)
7. Tüse Yerleşimi Genel Planı
8. 2 No.lu Oda Grubu, 2. Odadaki Hellenistik köşe
9. 6 No.lu Oda Grubu, 3. Oda.
10. 6 No.lu Oda Grubu yakınındaki taş tekne.
11. 7 No.lu Oda Grubu, 1. Oda
12. 7 No.lu Oda Grubu, 2. Oda
13. 7 No.lu Oda Grubu, 3. Oda
14. 8 No.lu Oda Grubu, 6. Oda
15. 9 No.lu Oda Grubu, 4. Oda
16. 9 No.lu Oda Grubu, 4. Oda
17. 3. çiftlik yapısı zemin planı (Çiz. Kupke)
18. 4. çiftlik yapısı zemin planı (Çiz. Akyel)
19. 5. çiftlik yapısı zemin planı (Çiz. Miller)
20. 6. çiftlik yapısı zemin planı (Çiz. Akyel)
21. 1. Derebeyi Yerleşmesi zemin planı (Çiz. Thomsen)
22. 2. Derebeyi Yerleşmesi zemin planı (Çiz. Thomsen)
23. Kalenin hava fotoğrafı
24. Kale, Küçük Kulenin kuzey tarafı (Çiz. Marksteiner)
25. Kale, zemin planı (Çiz. Marksteiner)
26. Kale, Büyük Kulenin güneybatı köşesi çizimi (Çiz.

Marksteiner)

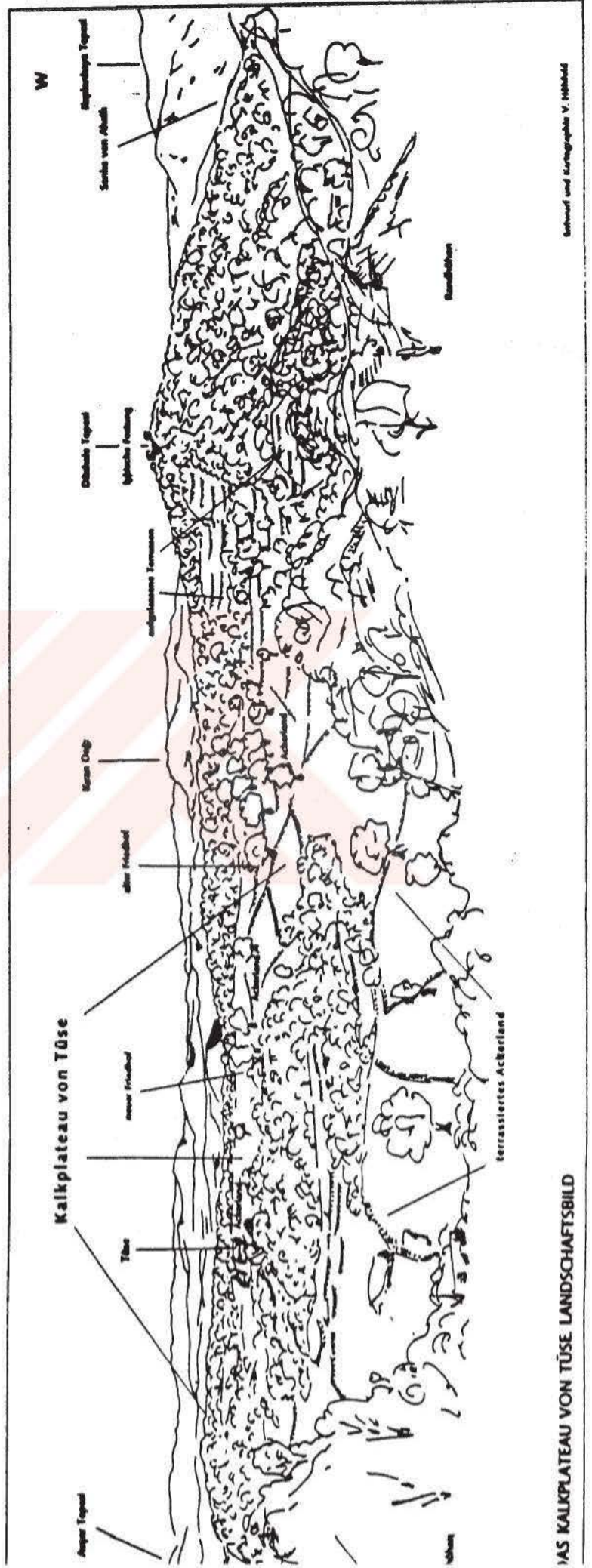
27. Kale, Büyük Kulenin güneybatı köşesi
28. Kale, Büyük Kulenin güneydoğu köşesi
29. Kale, Büyük Kulenin kuzey tarafı çizimi
30. Kale, Büyük Kulenin kuzey tarafı çizimi
31. Kale, Küçük Kule kuzey duvarı
32. Kale, Avlunun kuzey duvarı
33. Kale, Avlunun kuzey duvarı
34. Kale, Avlu, doğu duvarı
35. Kale, Bastiyon, batı duvarı
36. Akropol Duvarındaki dikdörtgen yapının zemin planı (Çiz. Hansen)
37. Akropol Duvarındaki dikdörtgen yapının anteleri
38. Akropol Duvarındaki dikdörtgen yapının batı duvarı
39. Yerleşme duvarında güneydeki kapı
40. Yerleşme duvarı güney bölüm
41. Yerleşme duvarı kuzey bölüm
42. Heroon, podyum
43. Heroon, podyum zemin planı ve kesit (Çiz. Hansen)
44. Patara, lahit
45. Xanthos, Harpiller anıtı ve mezar
46. Heroona ait kabartma parçası
47. Apollonia, paye mezar
48. Gökçeören, paye mezar
49. Heroonu çevreleyen temenos duvarı
50. Paye mezar 2'nin hava fotoğrafı
51. 3. Tümülüsün zemin planı ve kesit (Çiz. Akyel)
52. 3. Tümülüs, doğu oda

53. 3. Tümülüs yakınındaki presin zemin planı (Çiz. Hansen)
54. 3. Tümülüs yakınındaki pres
55. 4. Tümülüsün zemin planı
56. 4. Tümülüs kuzey duvarı
57. 1. Lahit
58. 1. Lahit, Likçe yazıtlı teknesi
59. 2. Lahit
60. 2. Lahit kapaktaki defne dalı ve Helios başı tasviri
61. 3. Lahit
62. 4. Oda Mezar
63. 5. Oda Mezar, zemin planı ve kesiti (Çiz. Hansen)
64. 5. Oda Mezar kapı
65. 5. Oda Mezar arka duvar
66. 1. Kaya mezar
67. 2. Kaya mezar
68. 2. Kaya mezardaki savaşçı kabartması
69. Myra deniz nekropolündeki savaşçı kabartması
70. 3. Kaya mezar cephe çizimi (Çiz. Hansen)
71. 3. Kaya mezar
72. 3. Kaya mezar güneydoğudaki ikinci giriş
73. 4. Kaya mezar
74. 5. Kaya mezar
75. 1. Ev mezar
76. 1. Ev mezar podyum
77. 1. Ev mezar cephe
78. 1. Ev mezar cephe çizimi (Çiz. Miller)
79. 2. Ev mezar
80. Korba, ev mezar

81. Kutsal Alan, sunak
82. Kutsal Alan, sunak
83. Nekropol alanı, zemin planı
84. Nekropol alanı sunak
85. Nekropol alanı sunak
86. Gökçeören sunak
87. Orta Likya'nın kıyı bölümü haritası (Çiz. Lykien Project, Tübingen)
88. Kyaneai şehir planı (Çiz. Kupke)
89. Kyaneai şehir duvarındaki güneybatı kapı
90. Kyaneai şehir duvarından bölüm
91. Korba, kale planı (Çiz. Marksteiner)
92. Hoyran, kent planı (Çiz. Marksteiner)
93. Hoyran, kaya ve paye mezar
94. Trysa, kent planı (Çiz. Marksteiner)
95. Trysa, kaleden duvar örneği (Çiz. Marksteiner)
96. Tyberissos, kent planı (Çiz. Marksteiner)
97. Tyberissos, kale planı (Çiz. Marksteiner)
98. Teimiusa, kale planı (Çiz. Marksteiner)
99. Avşar Tepesi, yerleşme duvarındaki kapı
100. Avşar Tepesi, kaya mezar
101. Büyük Avşar, Büyük Kuleden ayrıntı
102. Büyük Avşar, klasik mezar yapısı
103. Büyük Avşar, klasik mezar yapısı ayrıntı.

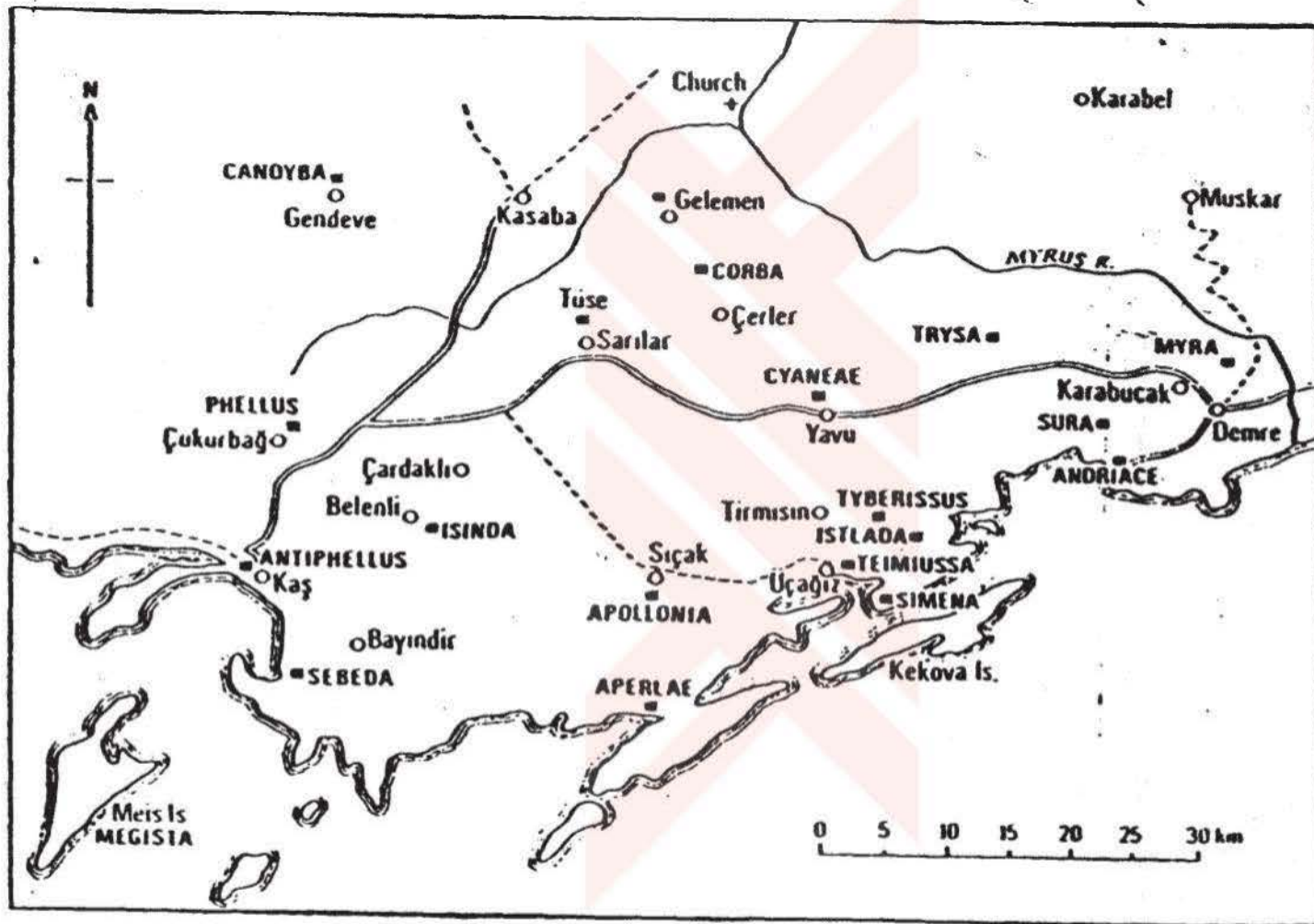

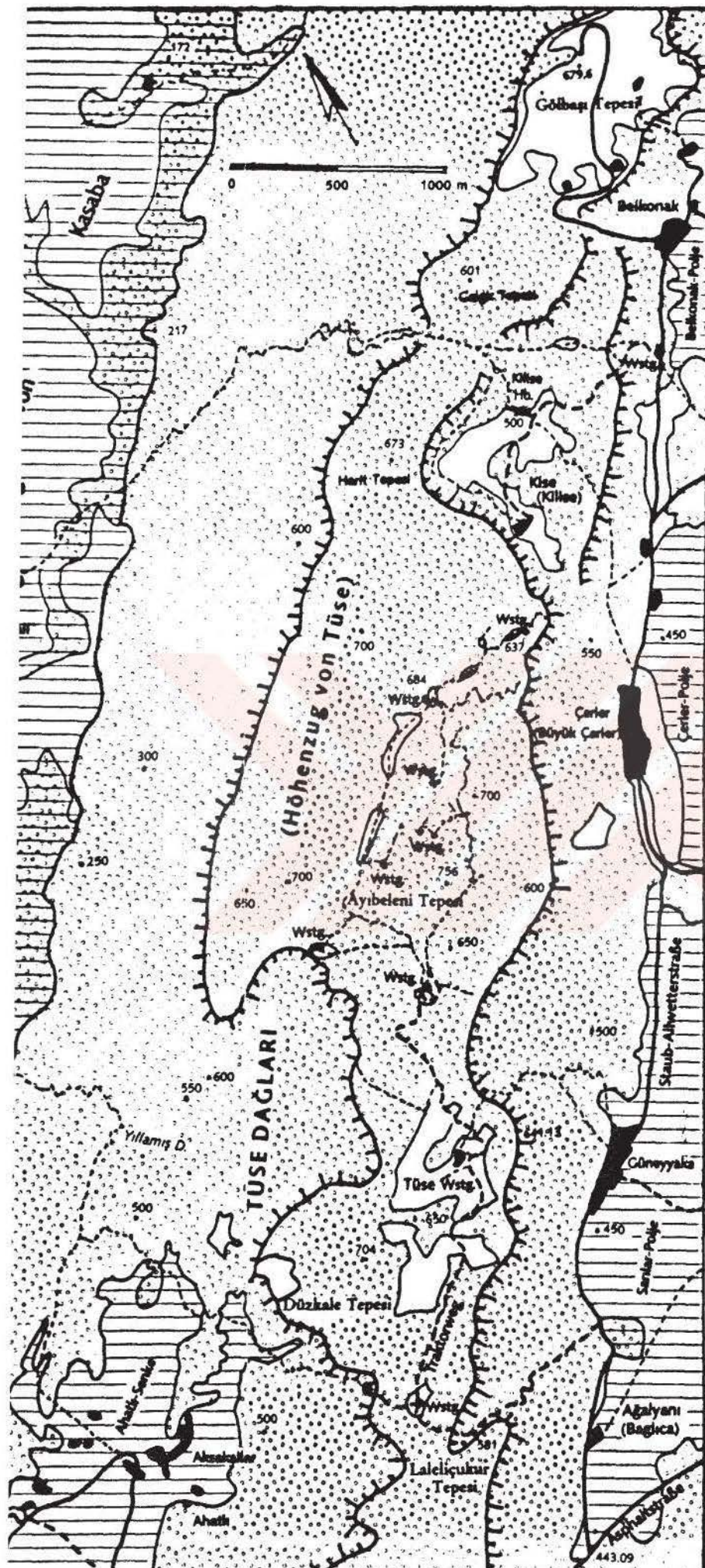
LIKYA

1/AS KALKPLATEAU VON TÜSE. LANDSCHAFTSBILD

Schulz und Kuntze, 1974, V. 11/11/11

- Buschwald, Macchie
- Becken u. Senken
- Rodunginsel
- Wüstg./Hb. Wüstung
- Allwetterstraße
- Traktorweg
- Pfad, Weg
- Siedlung (auch wüst)
- Steilkarte

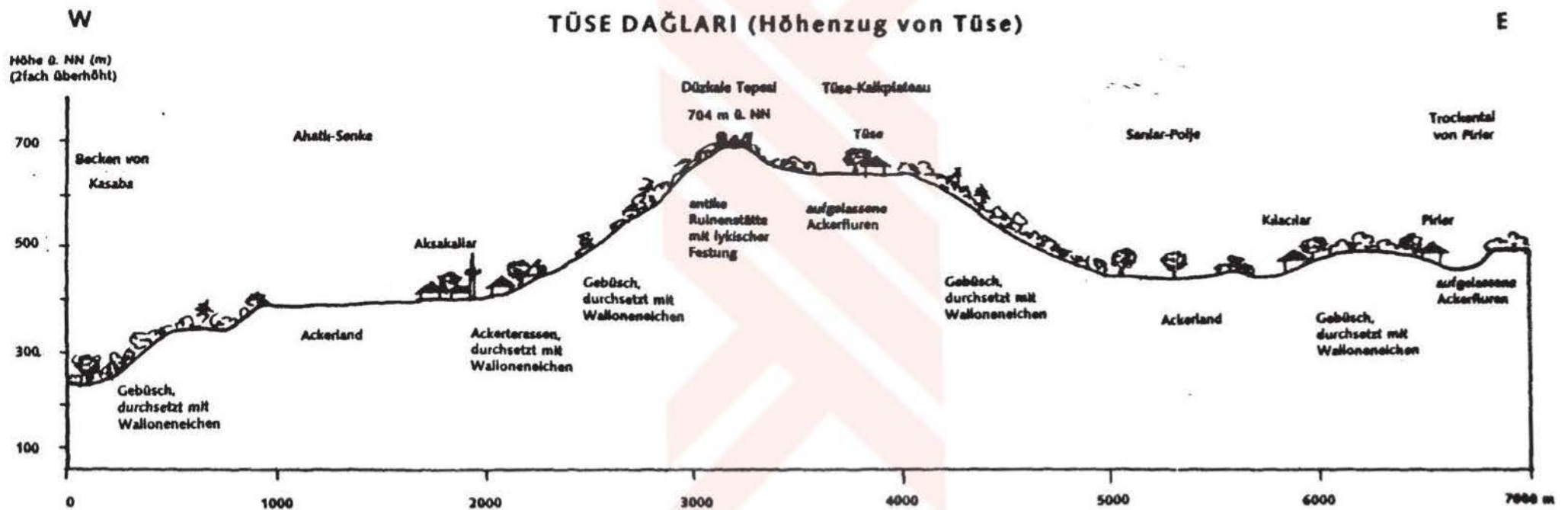
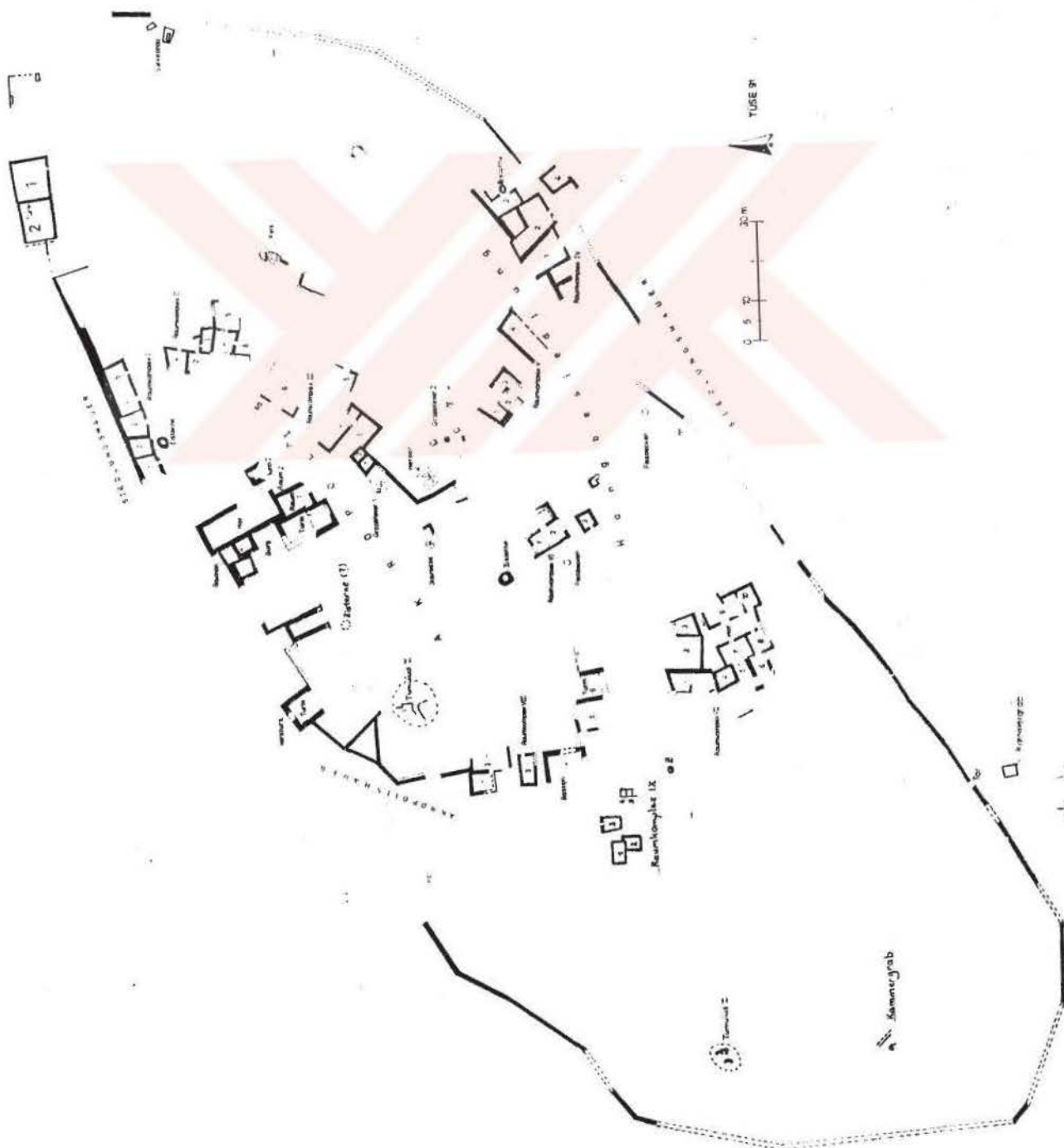
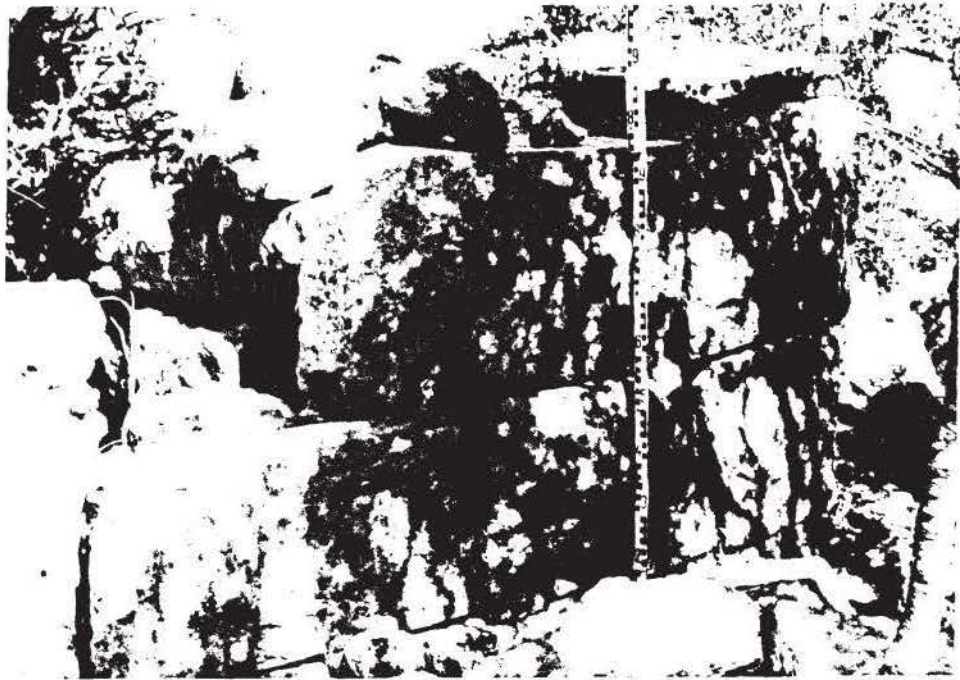

Abb. 2: DER HÖHENZUG VON TÜSE. PROFIL

Entwurf und Kartographie V. Höffeld

Res. 8

Res. 9

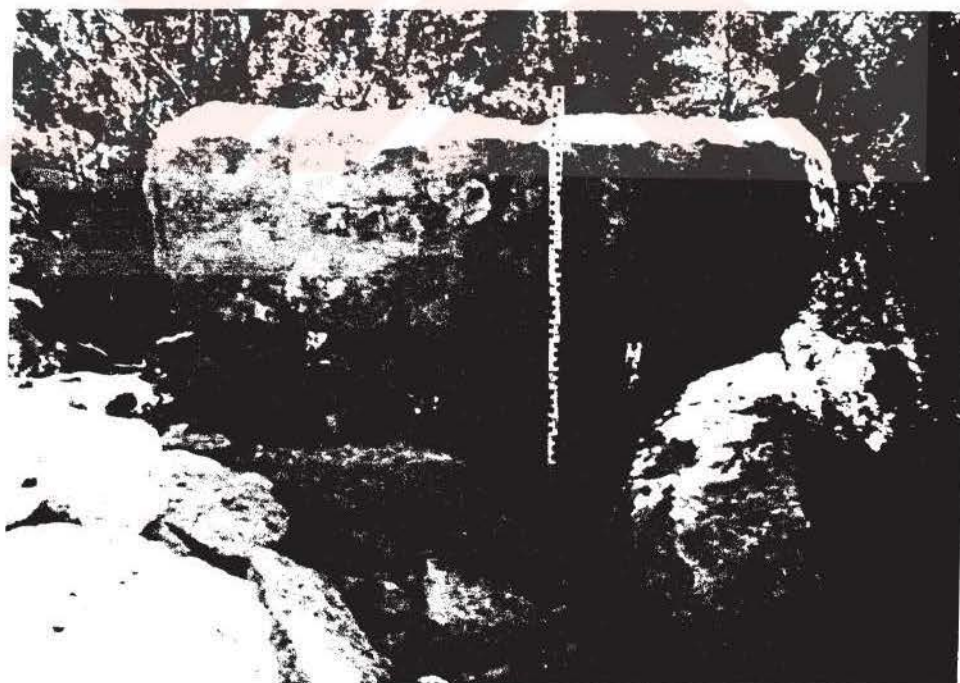
Res. 10

Res. 11

Res. 12

Res. 13

Res. 14

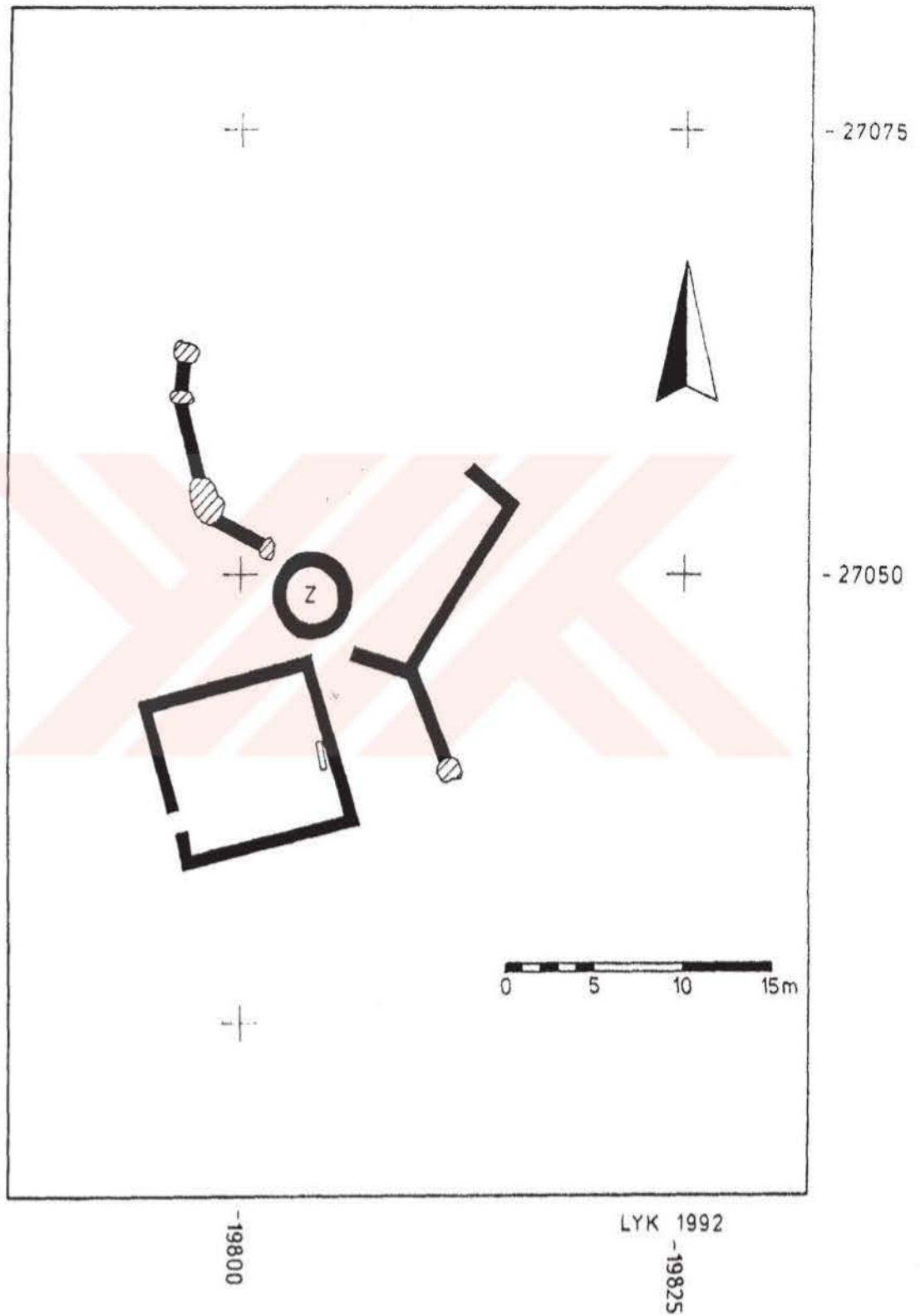

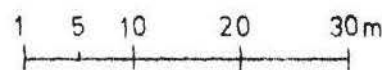
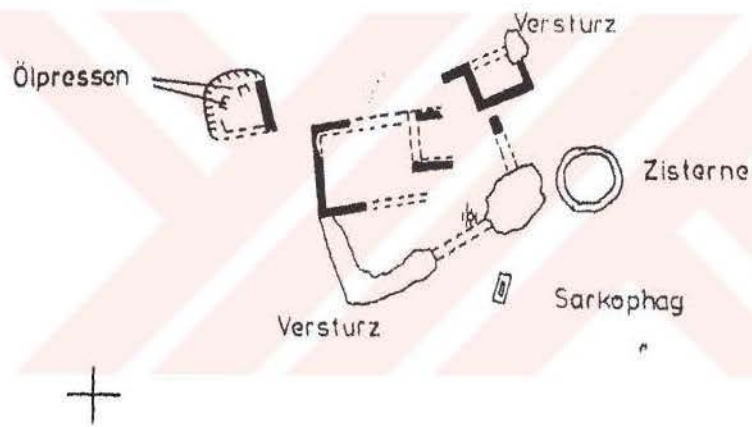
Res. 15

Res. 16

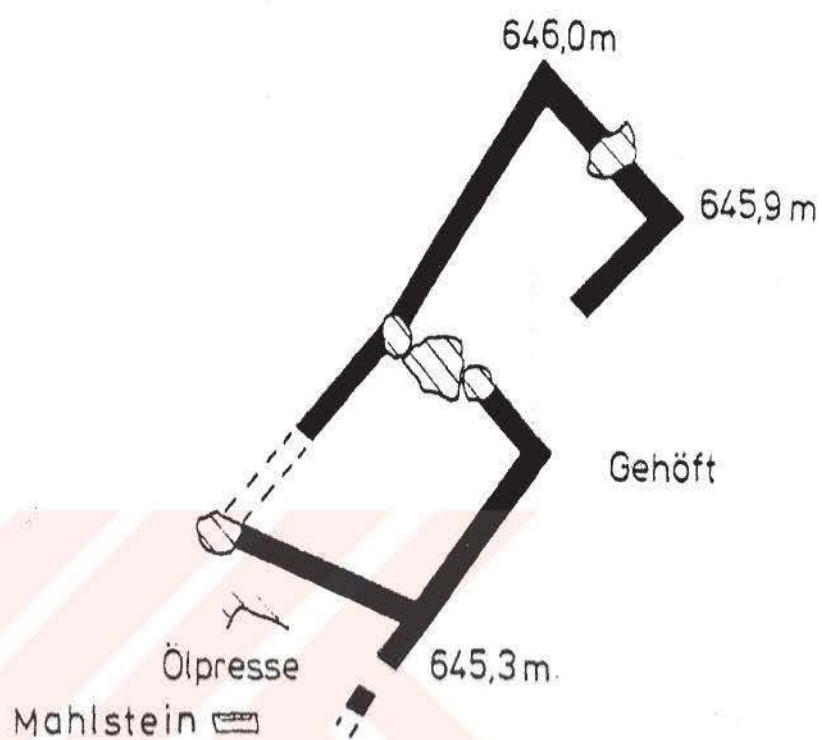
Bef. Nr. 1653

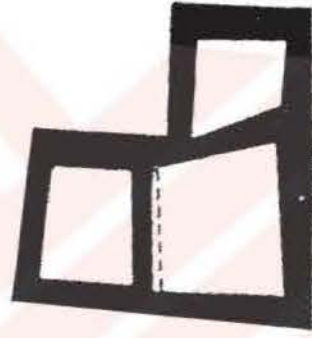

LYK 91
Tüse
Bef. 1343
Maßstab 1:500
Akyel
///// Fels

Sarkophagdeckel
647,0m Sarkophag
Sarkophagdeckel

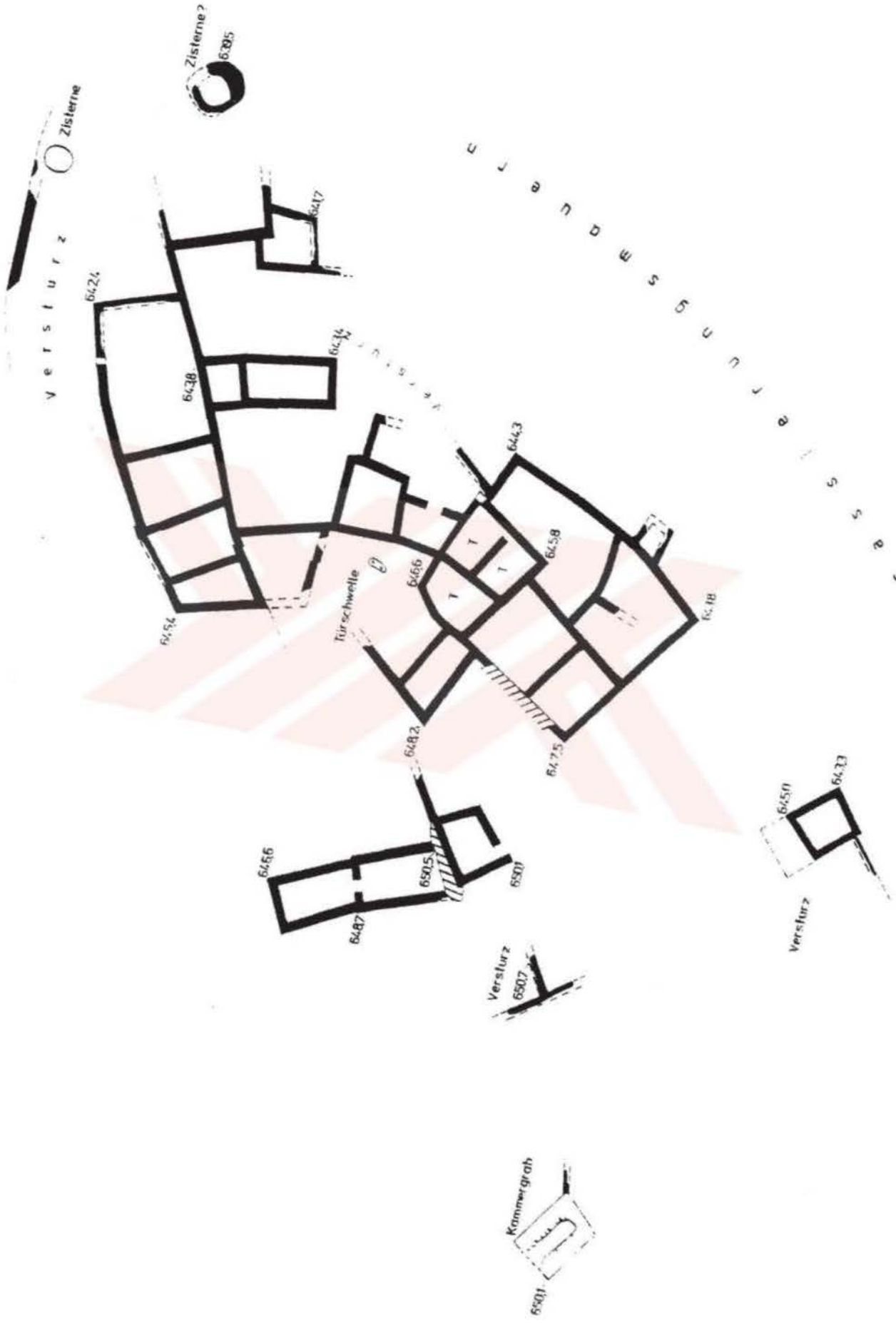

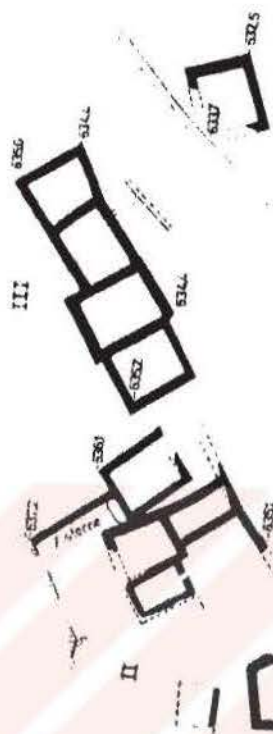
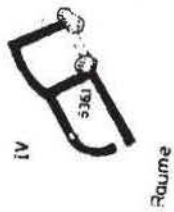
647,0m Sarkophag

Res. 20

LYK 1991
Tüse
Bef. 1707
Manstab 1:250
Akyel

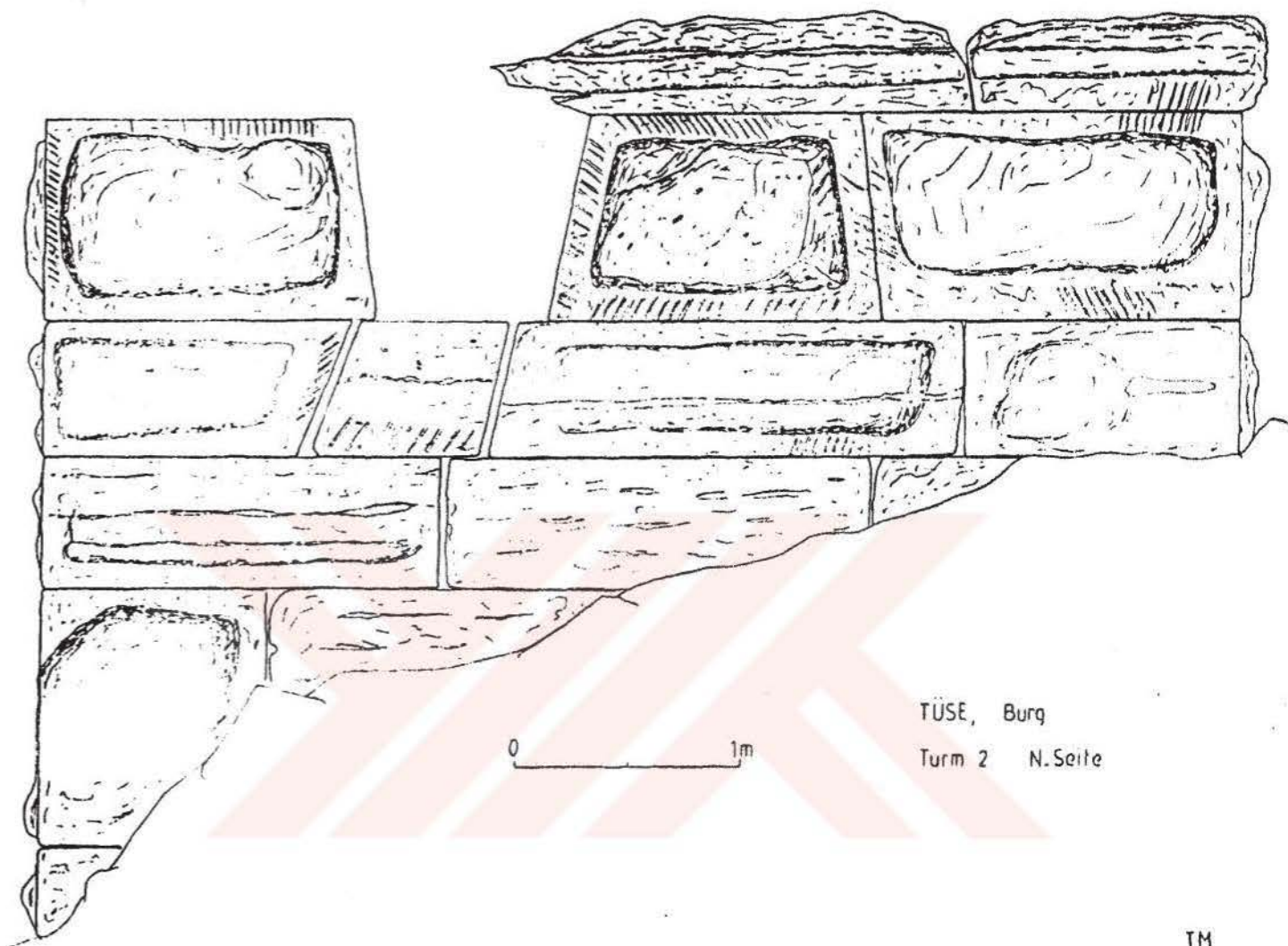
Sarkophogendeckel
5415

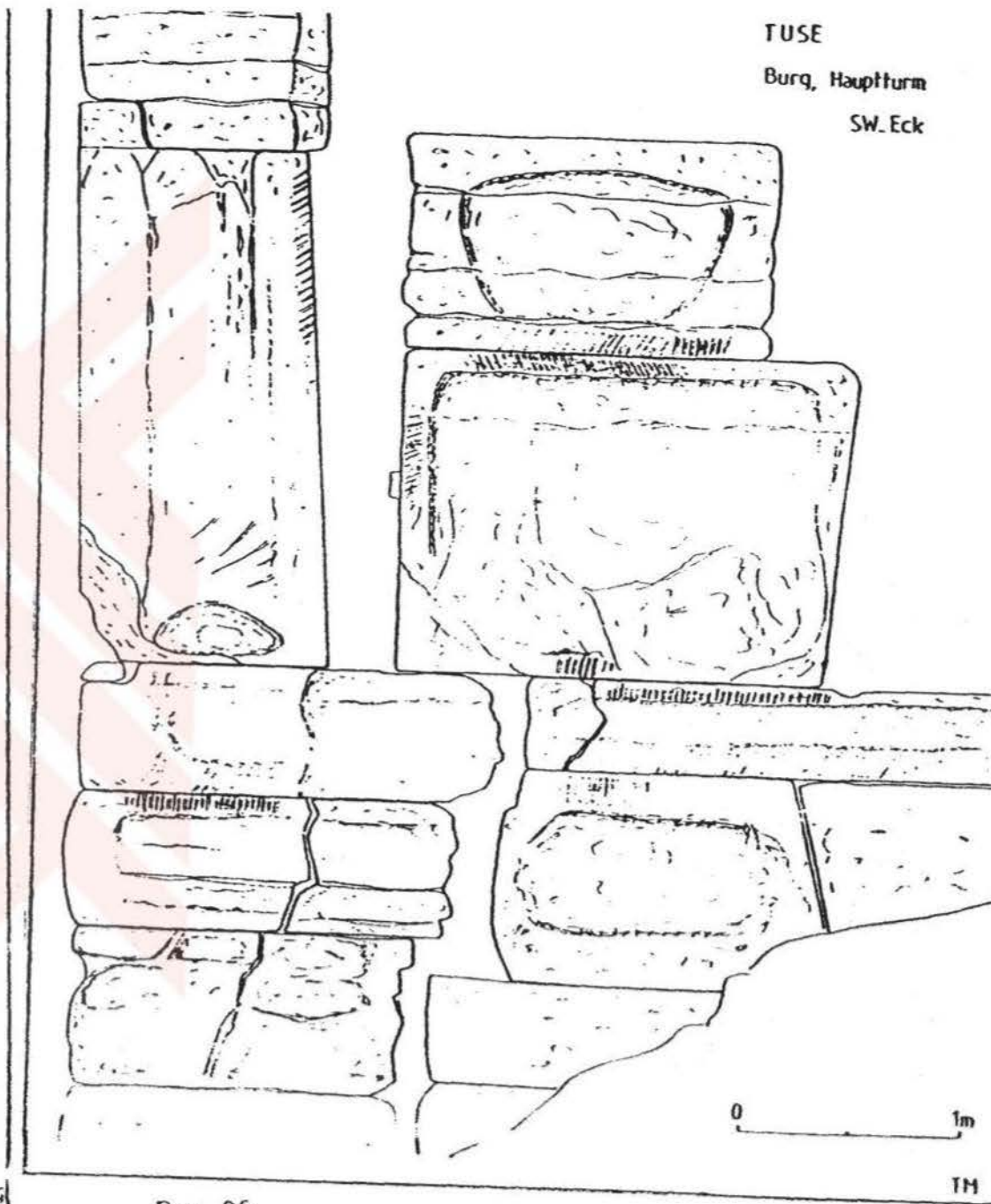
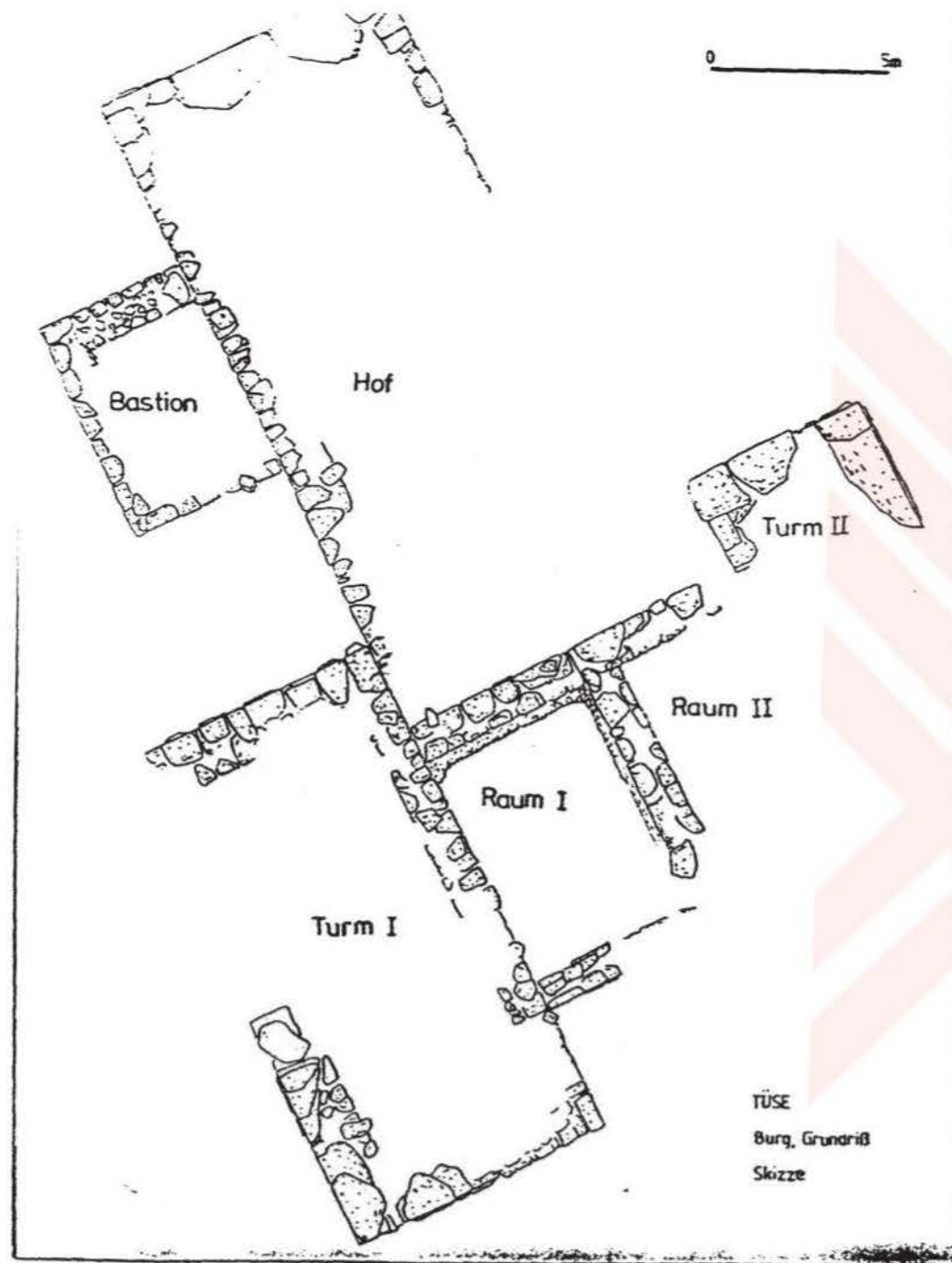

652 Sarkophagunterbau

Res. 23

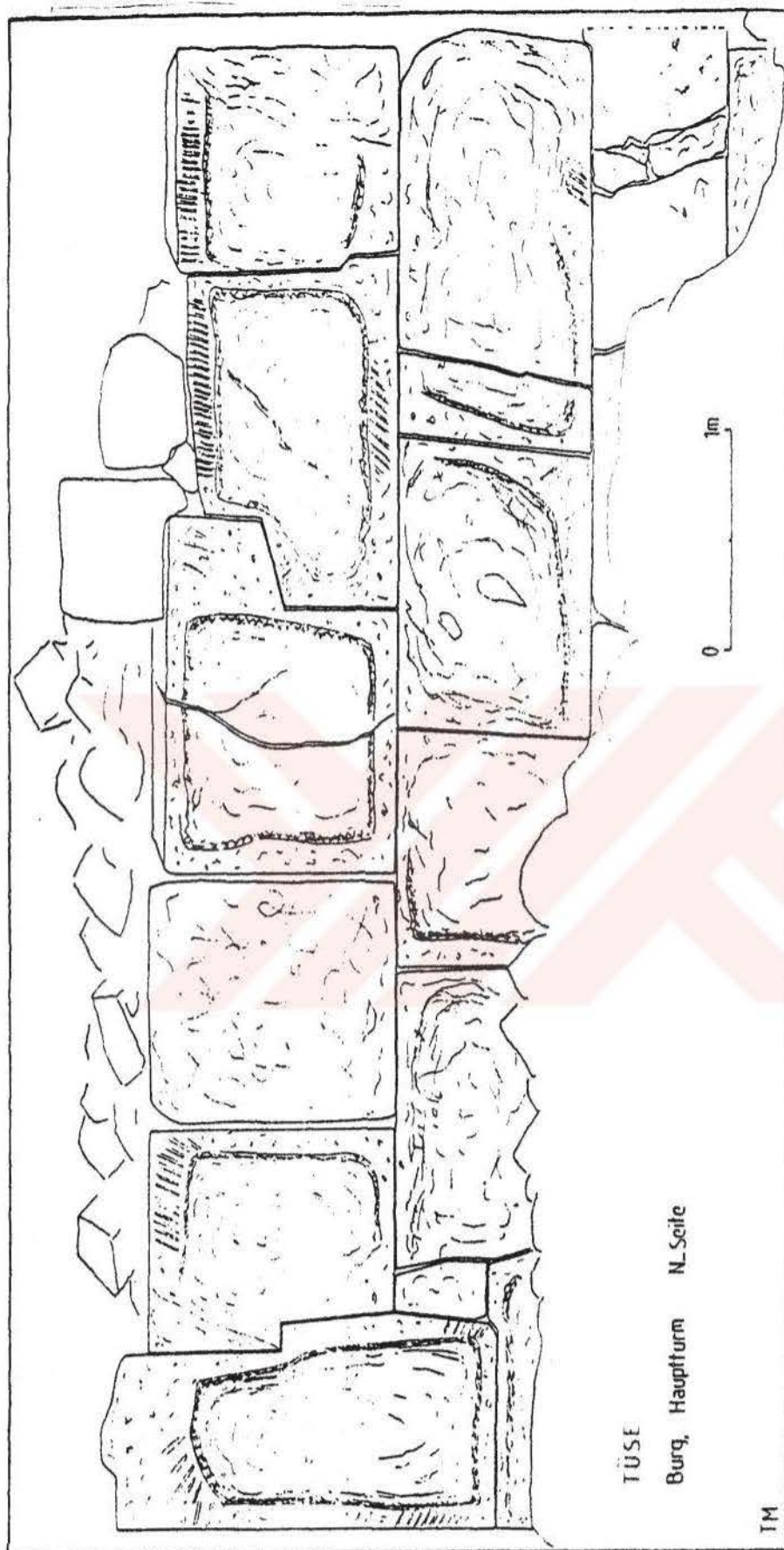

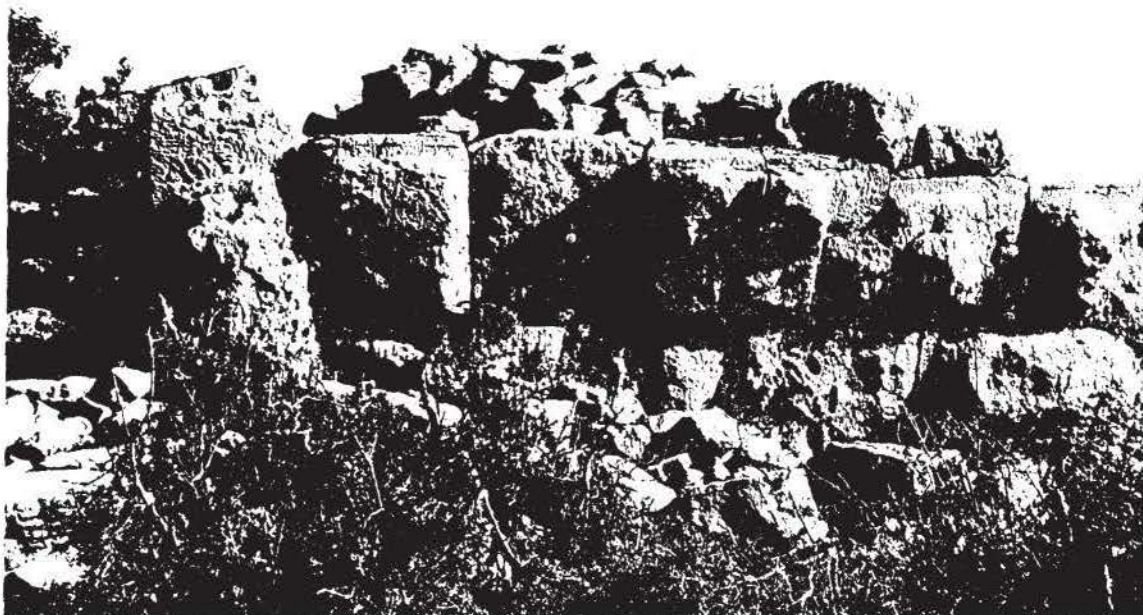

Res. 27

Res. 28

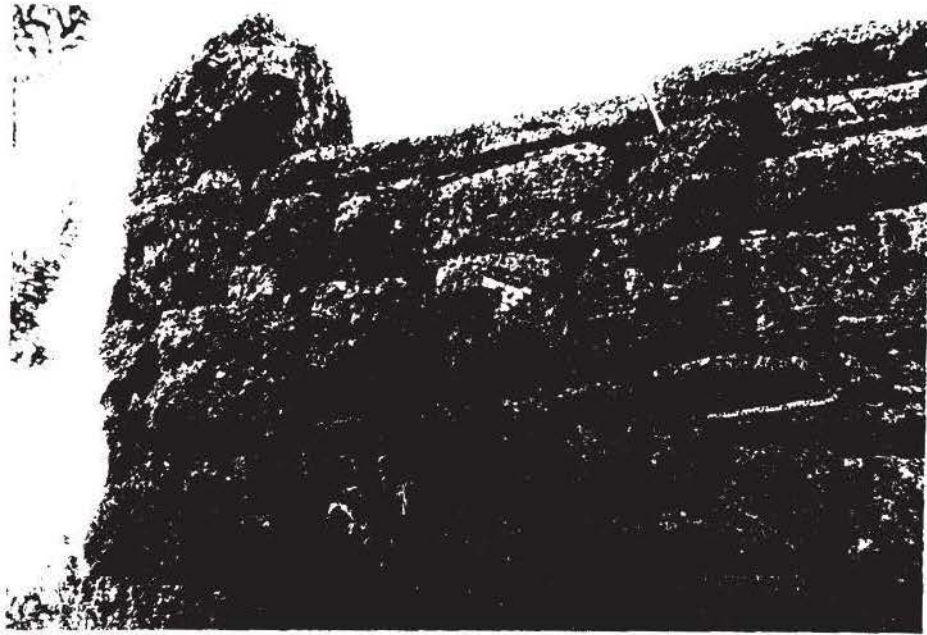

Res. 30

Res. 31

Res. 32

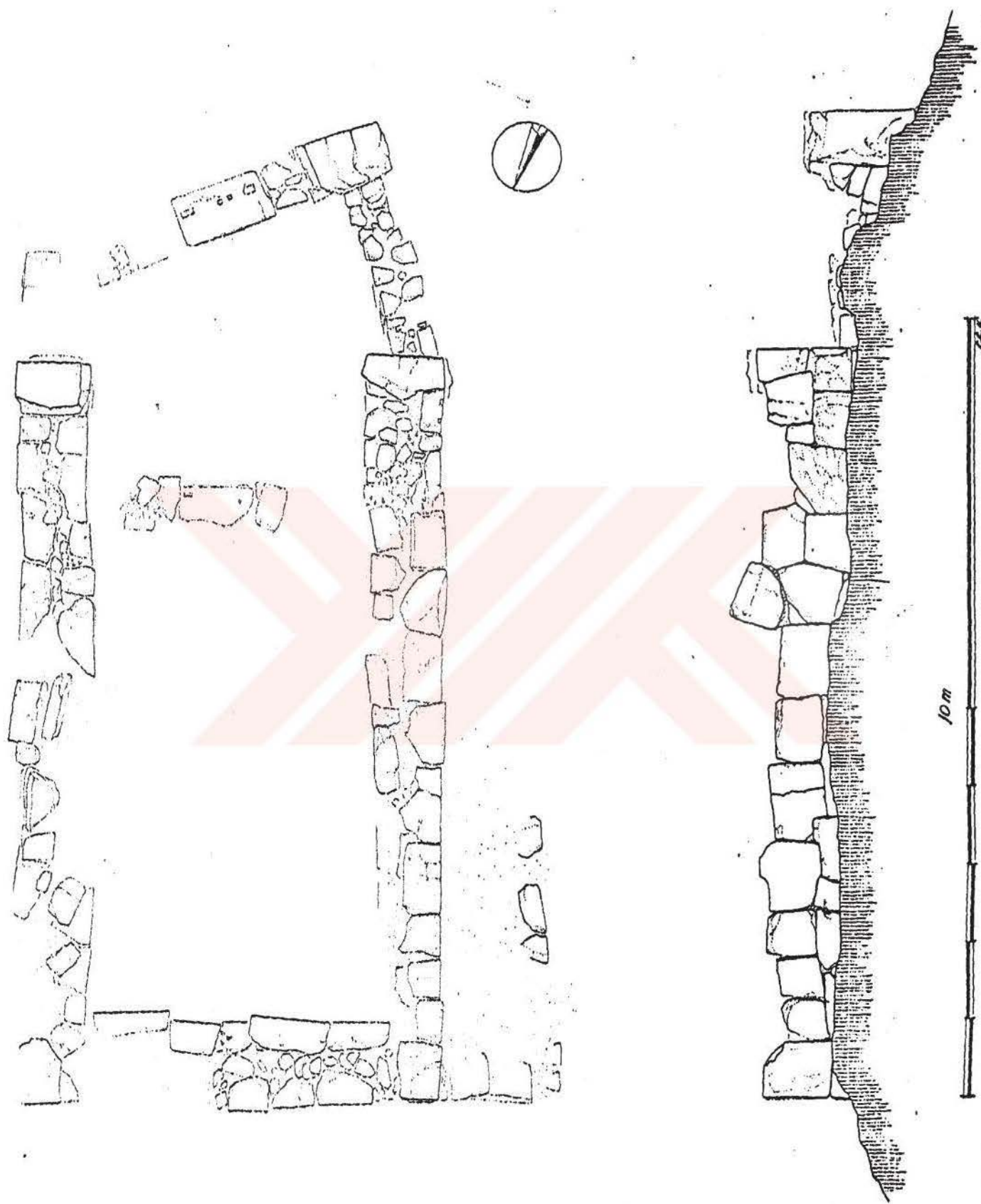
Res. 33

Res. 34

Res. 35

Res.37

Res. 38

Res. 39

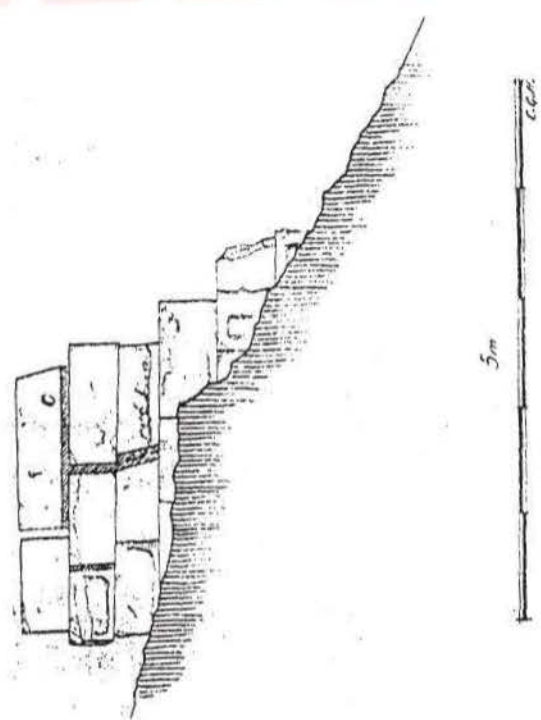
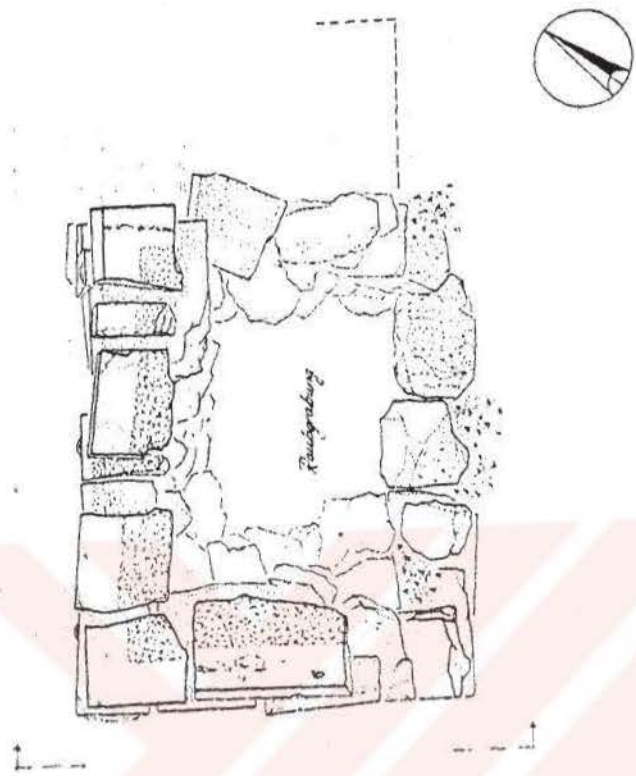
Res. 40

Res. 41

Res. 42

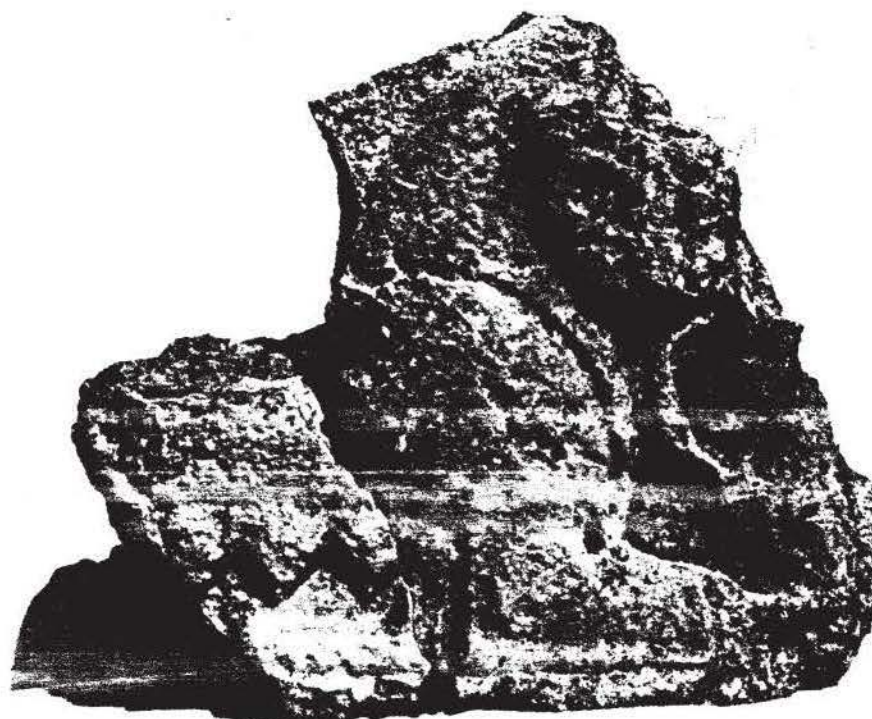

Res. 44

Res. 45

Res. 46

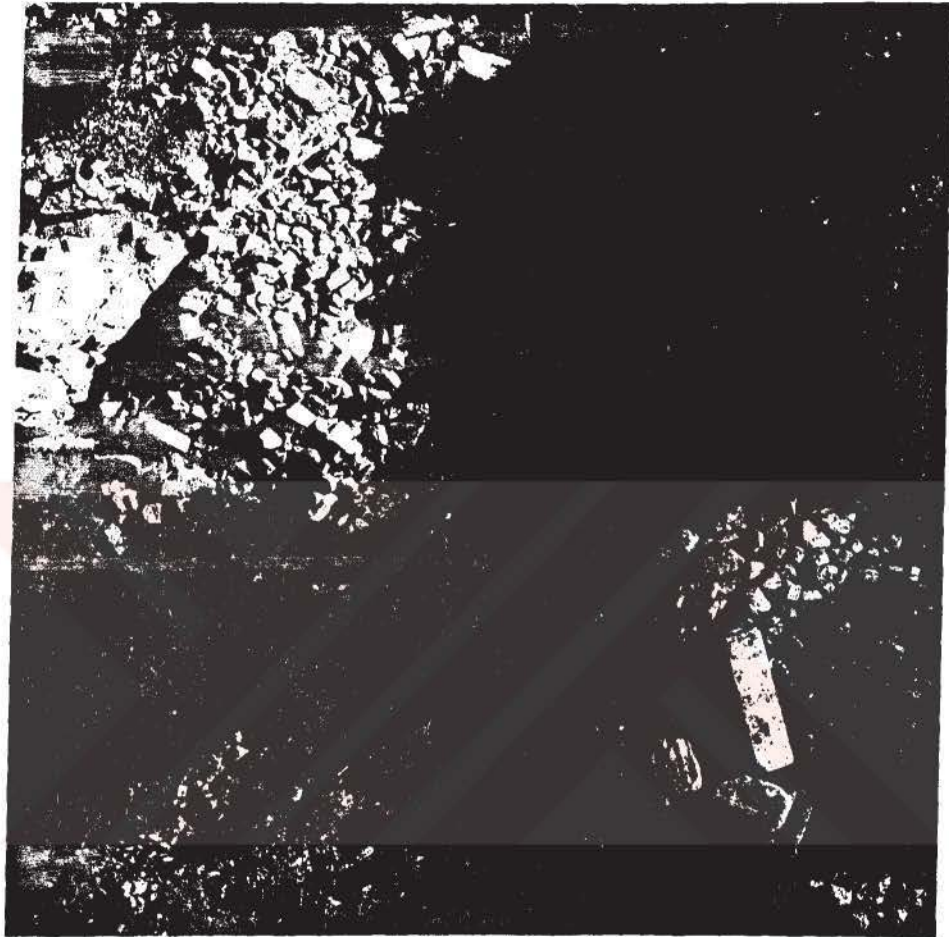
Res. 47

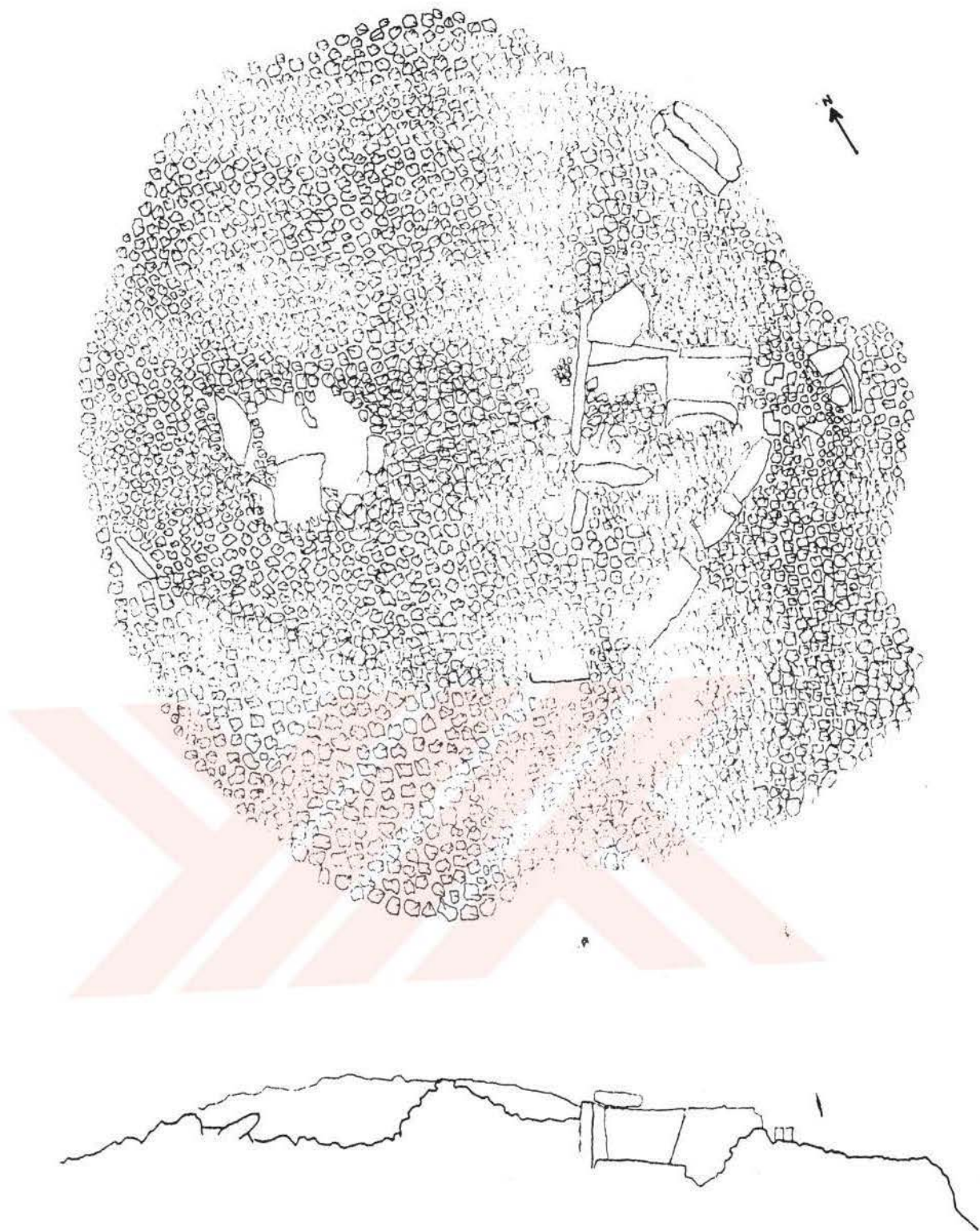
Res. 48

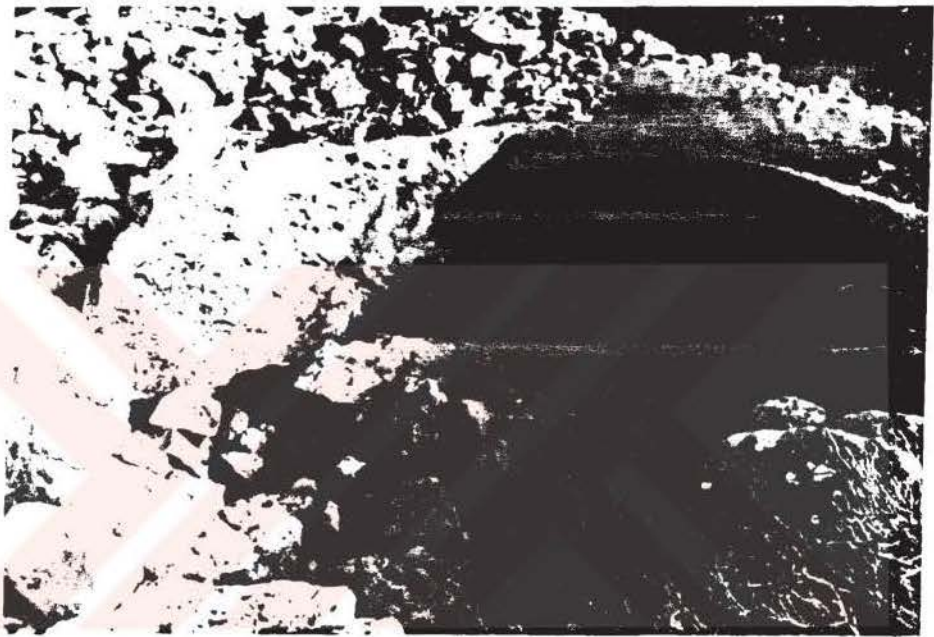
Res. 49

Res.50

Res.51

Res. 52

Schmied

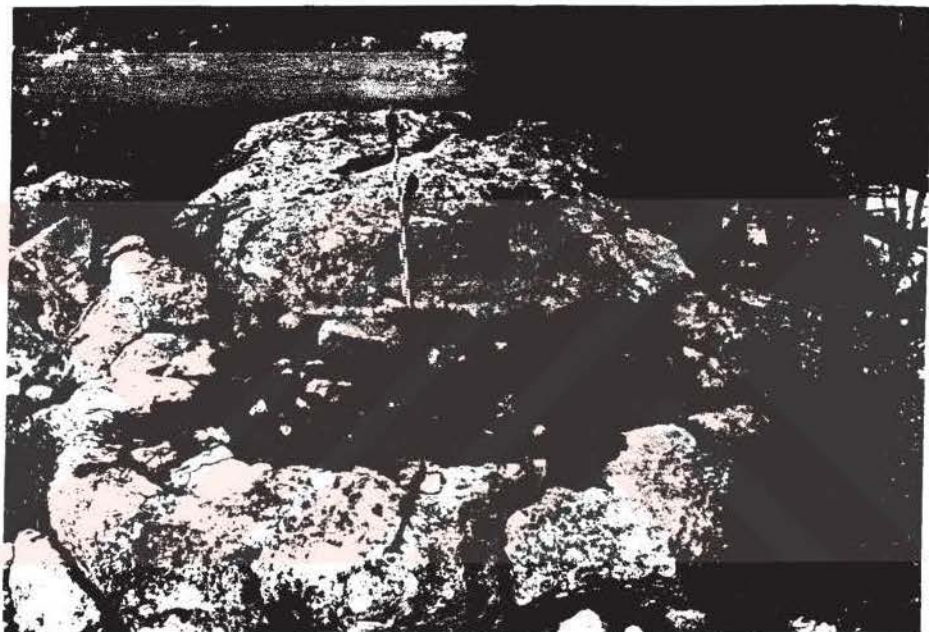
Schmied

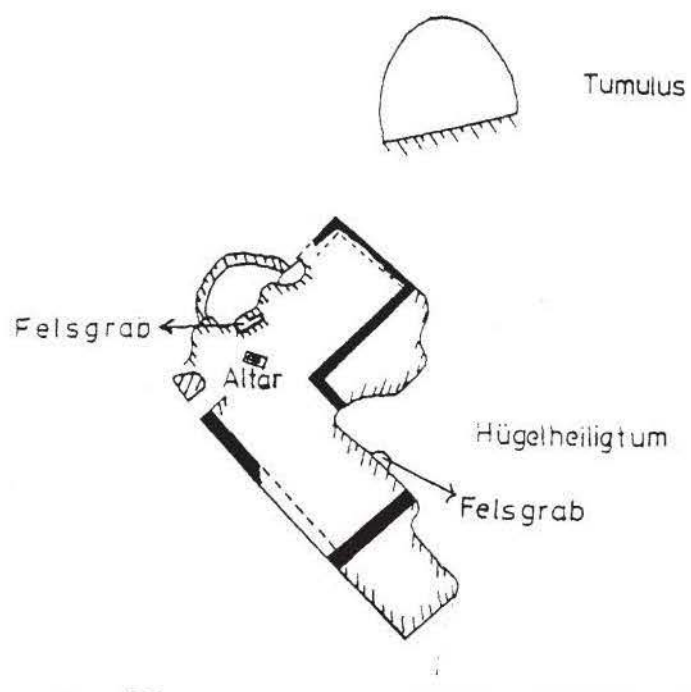
1 m

10 m

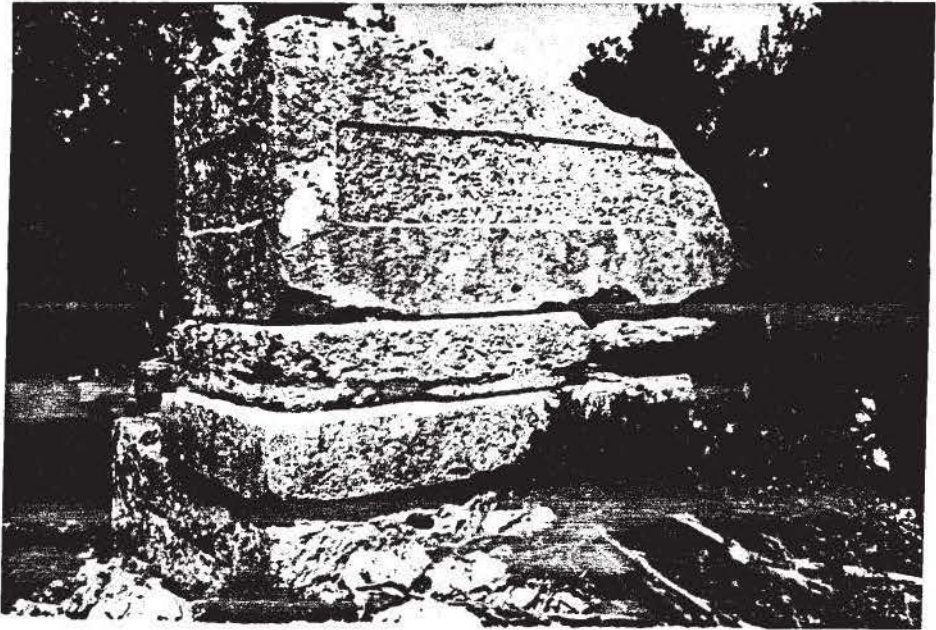
Res. 54

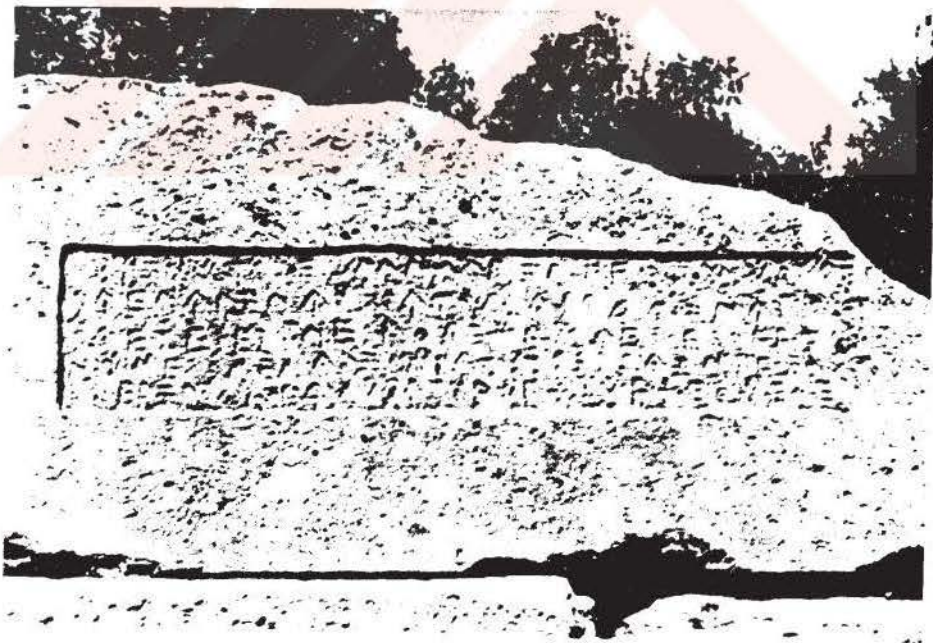
Res. 55

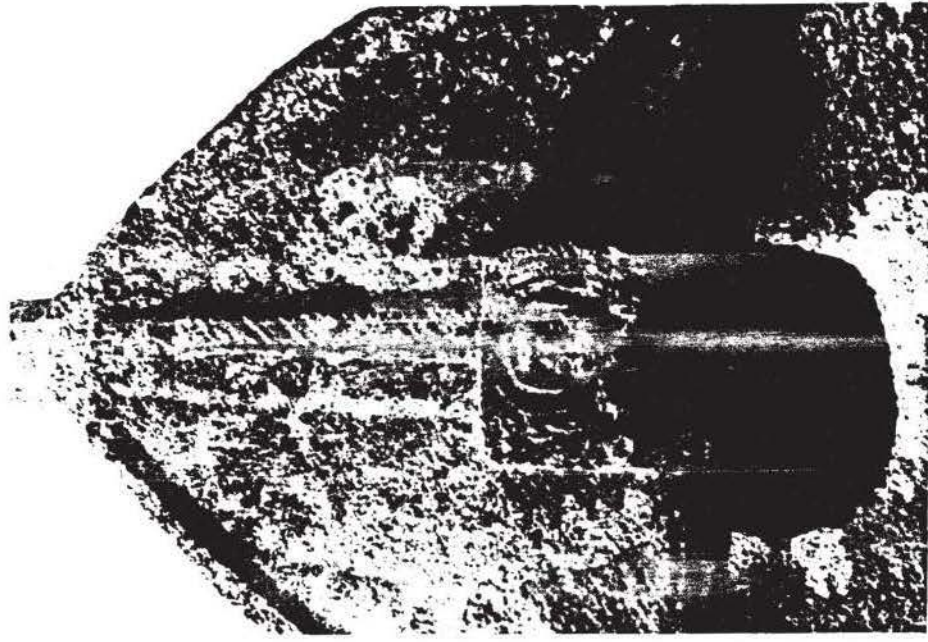
Res. 56

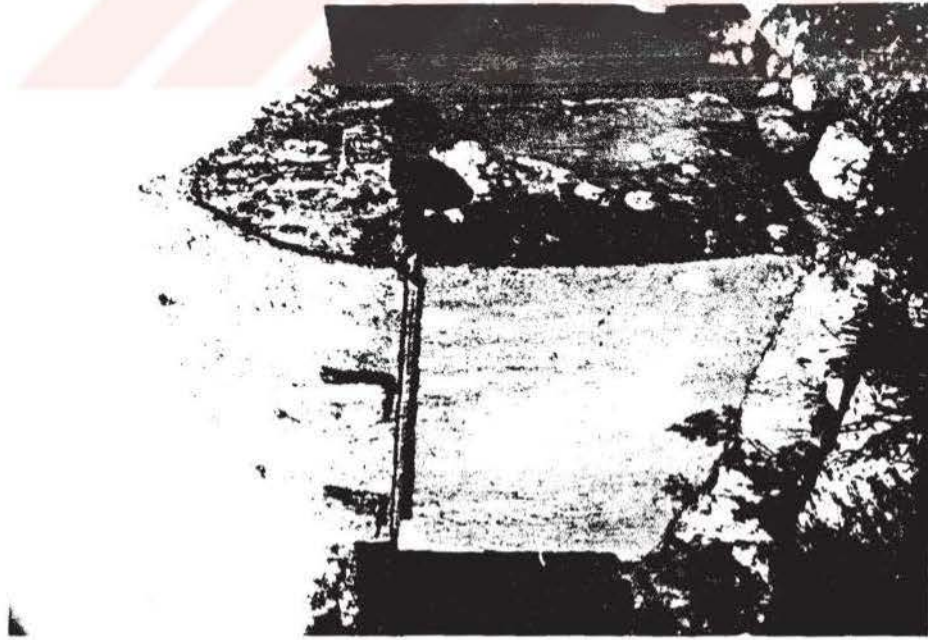
Res. 57

Res.58

Res. 60

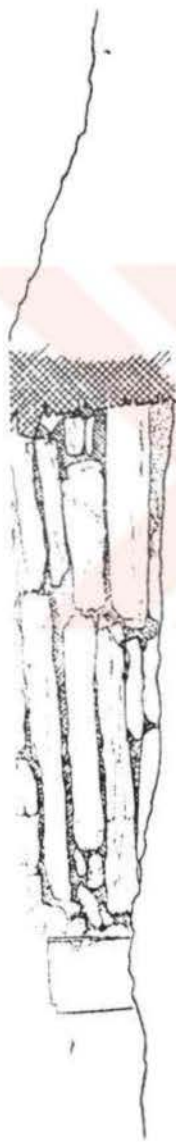
Res. 59

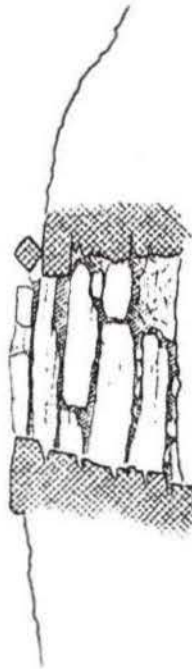
Res. 61

Res. 62

Schnitt 24

Schnitt 33

5 m

Res.64

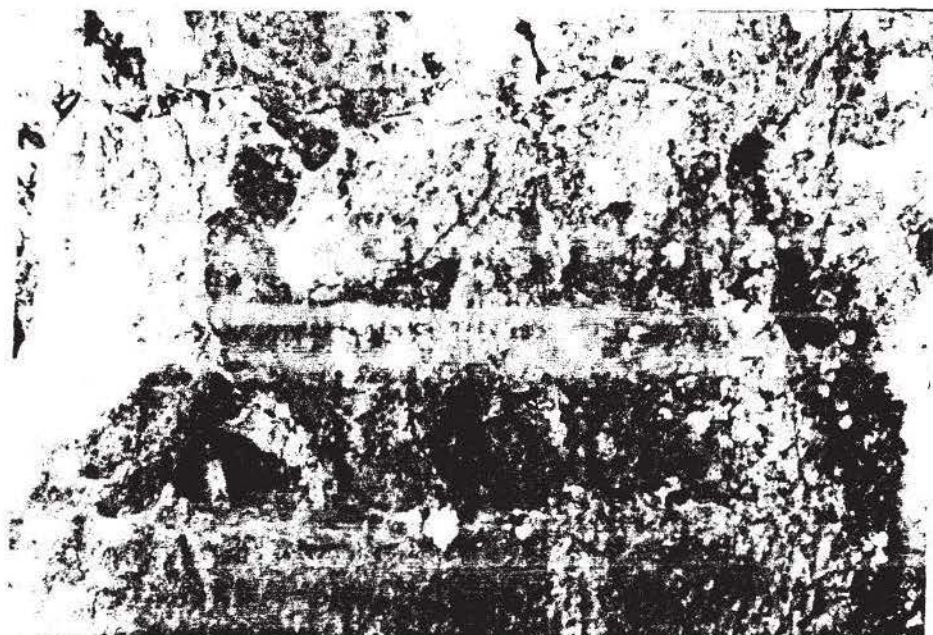
Res.65

Res.66

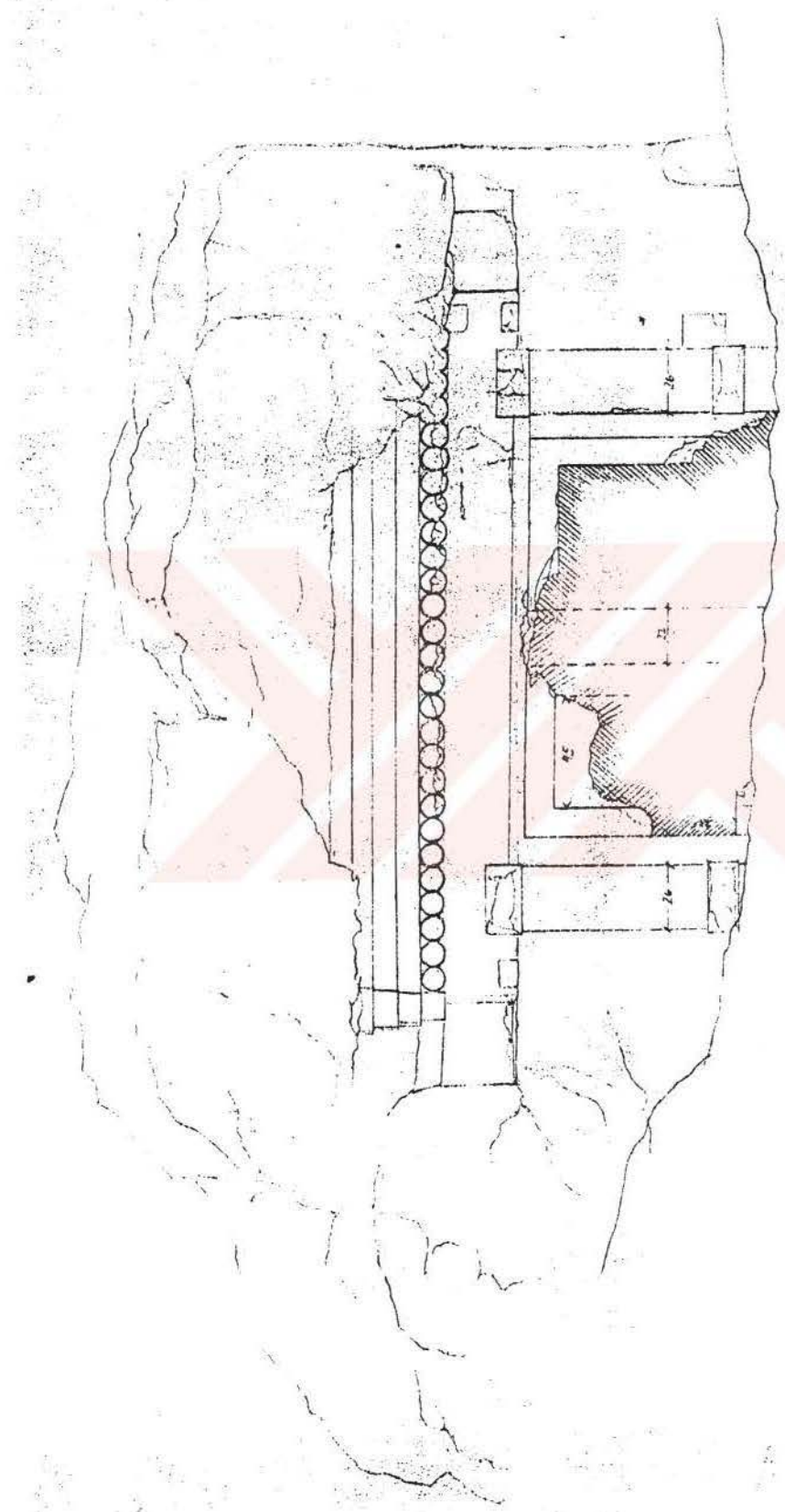
Res.67

Res. 68

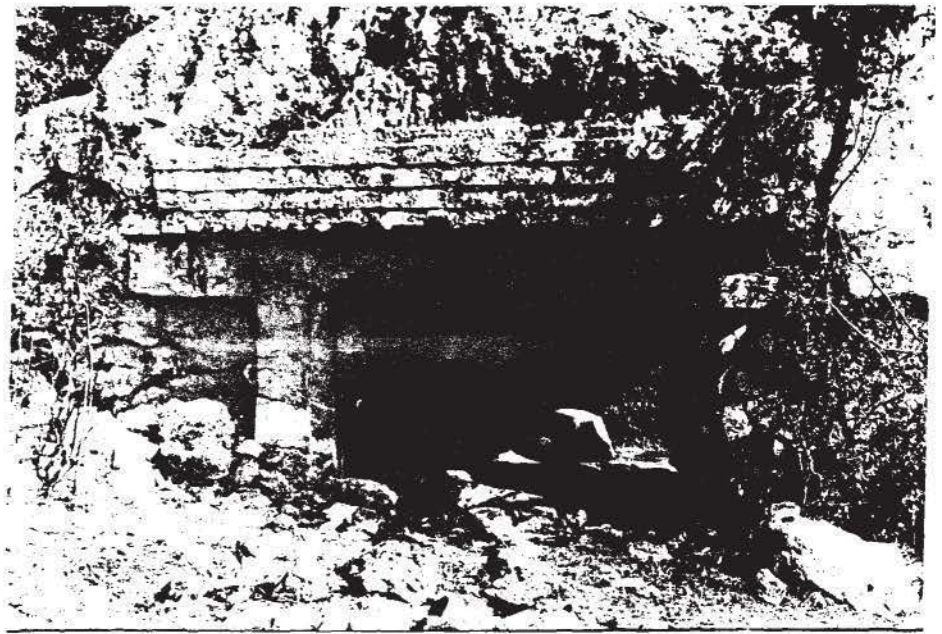

Res. 69

LYKIEN SURVEY 92
TUSE 1, GRABFACADE 1:20
28. VIII. 92 C.G.H

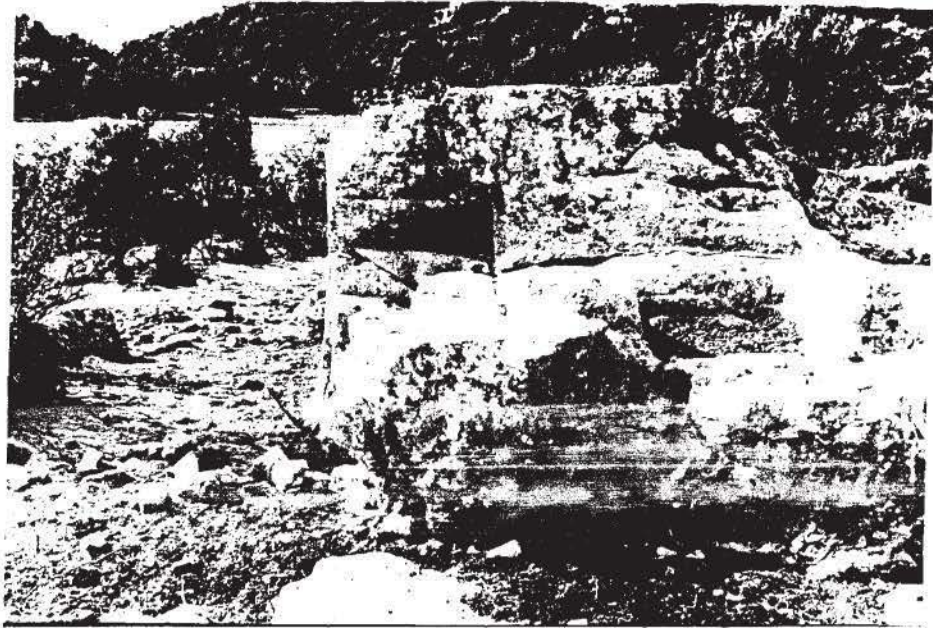
Res. 70

Res. 71

Res. 72

Res. 73

Res. 74

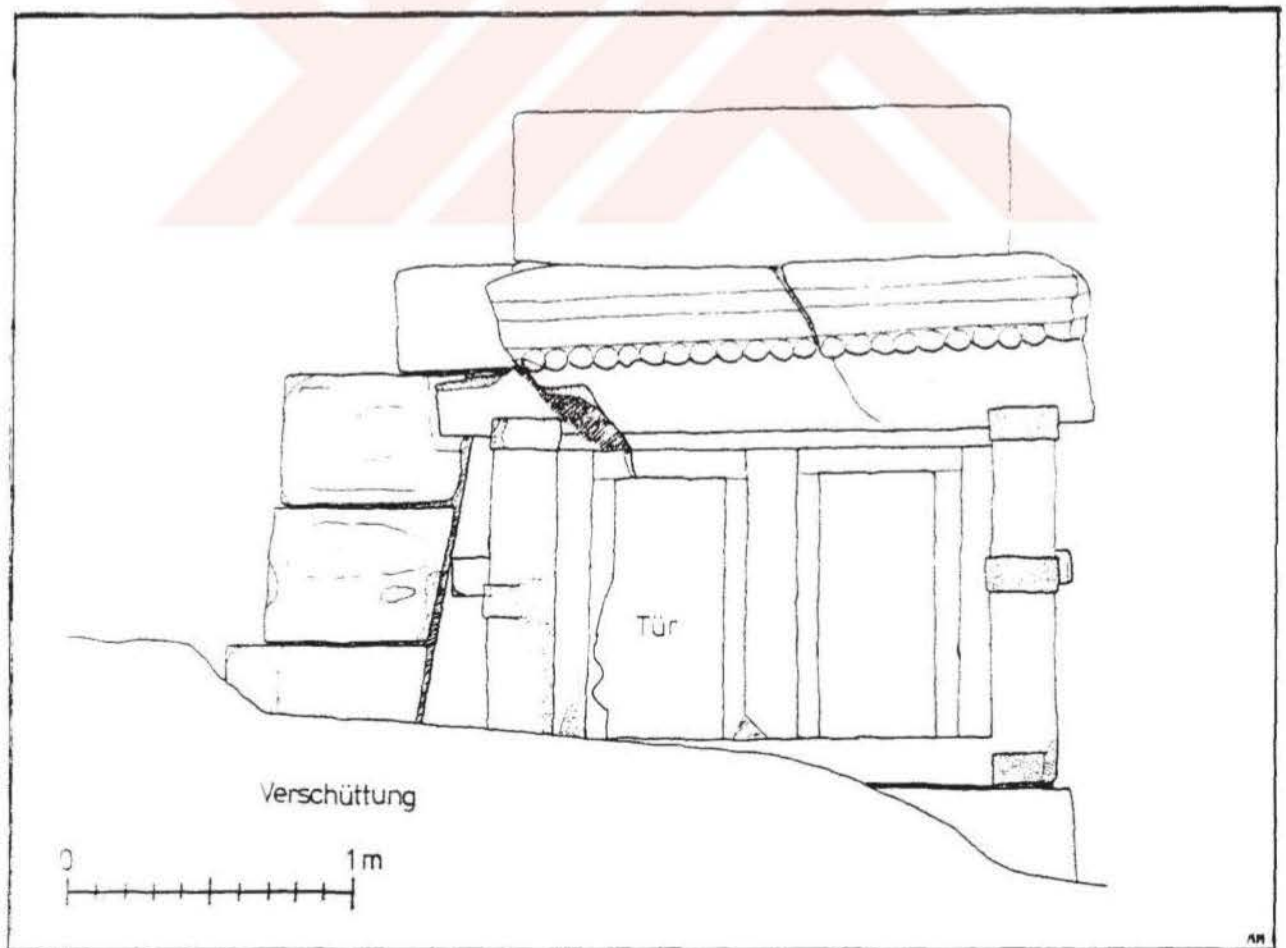
Res. 75

Res. 76

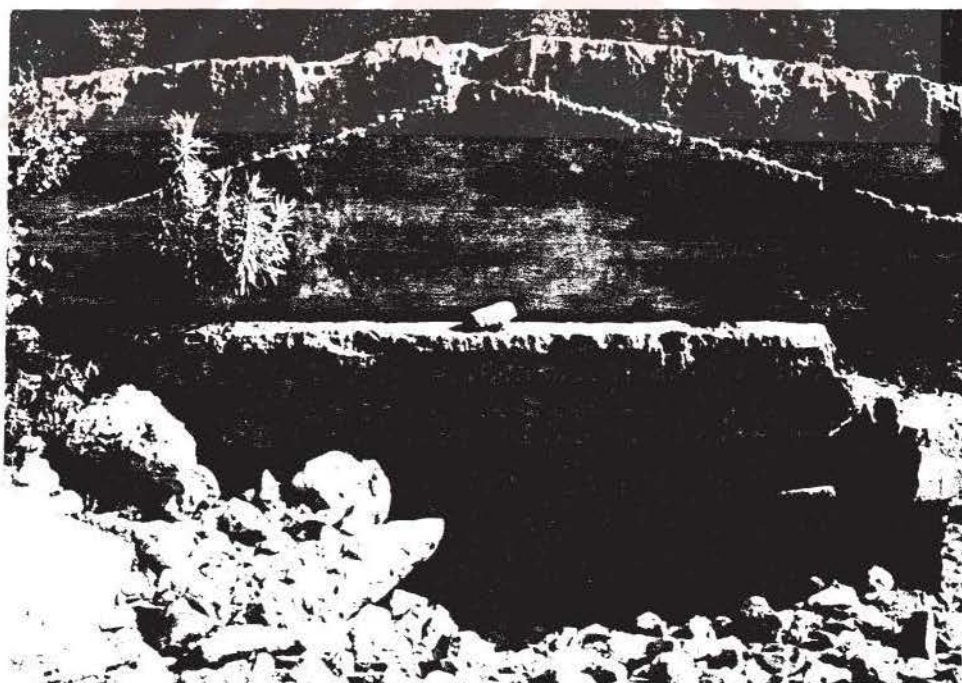
Res. 77

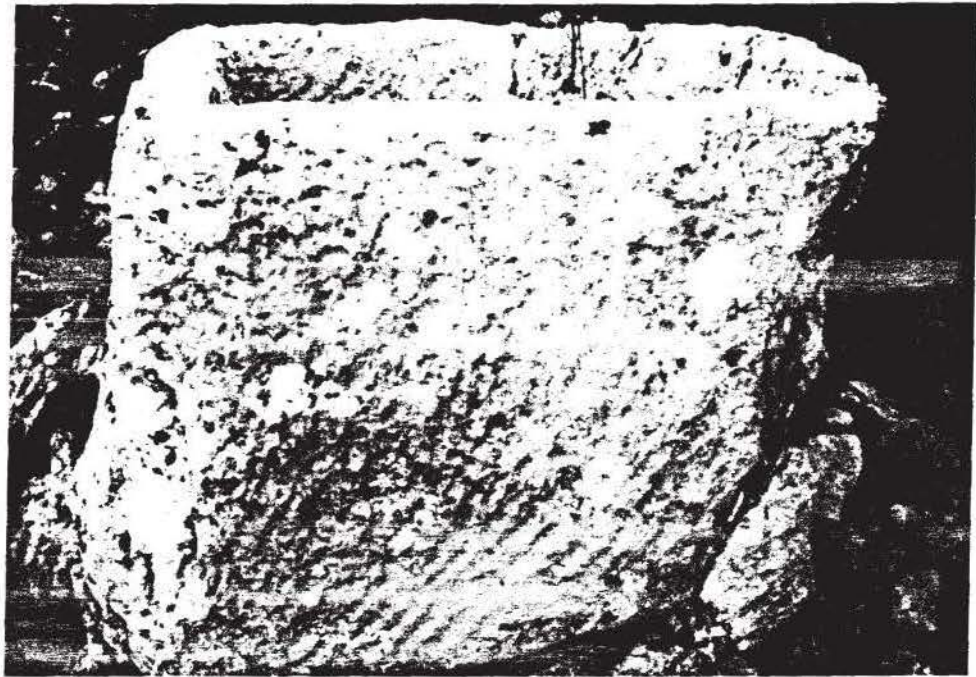
Res. 78

Res.79

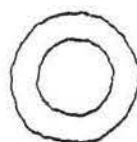
Res.80

Res.81

Res. 82

RunderGrabbau

NEKROPOL

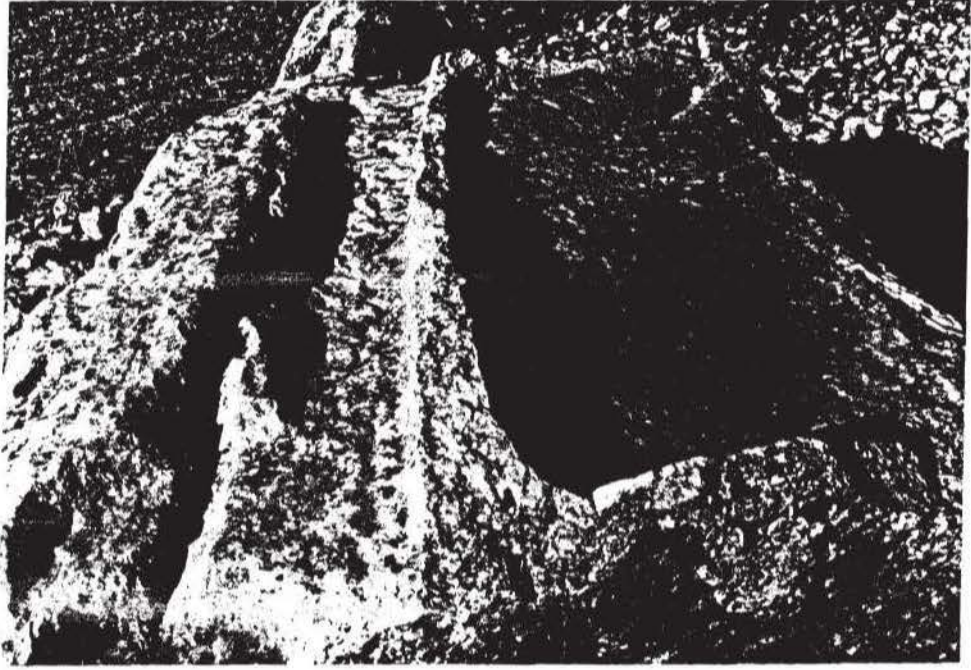
LYK 1991
Tüse
Bef. 1750
Maßstab 1: 250
Akyel
Fels

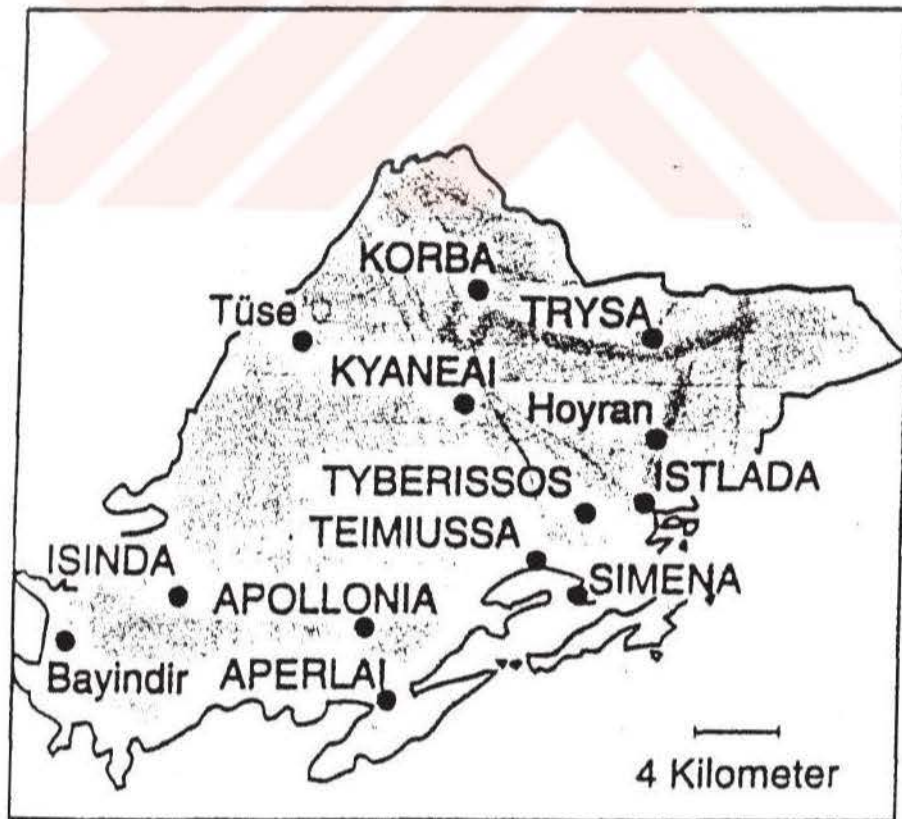
Res. 84

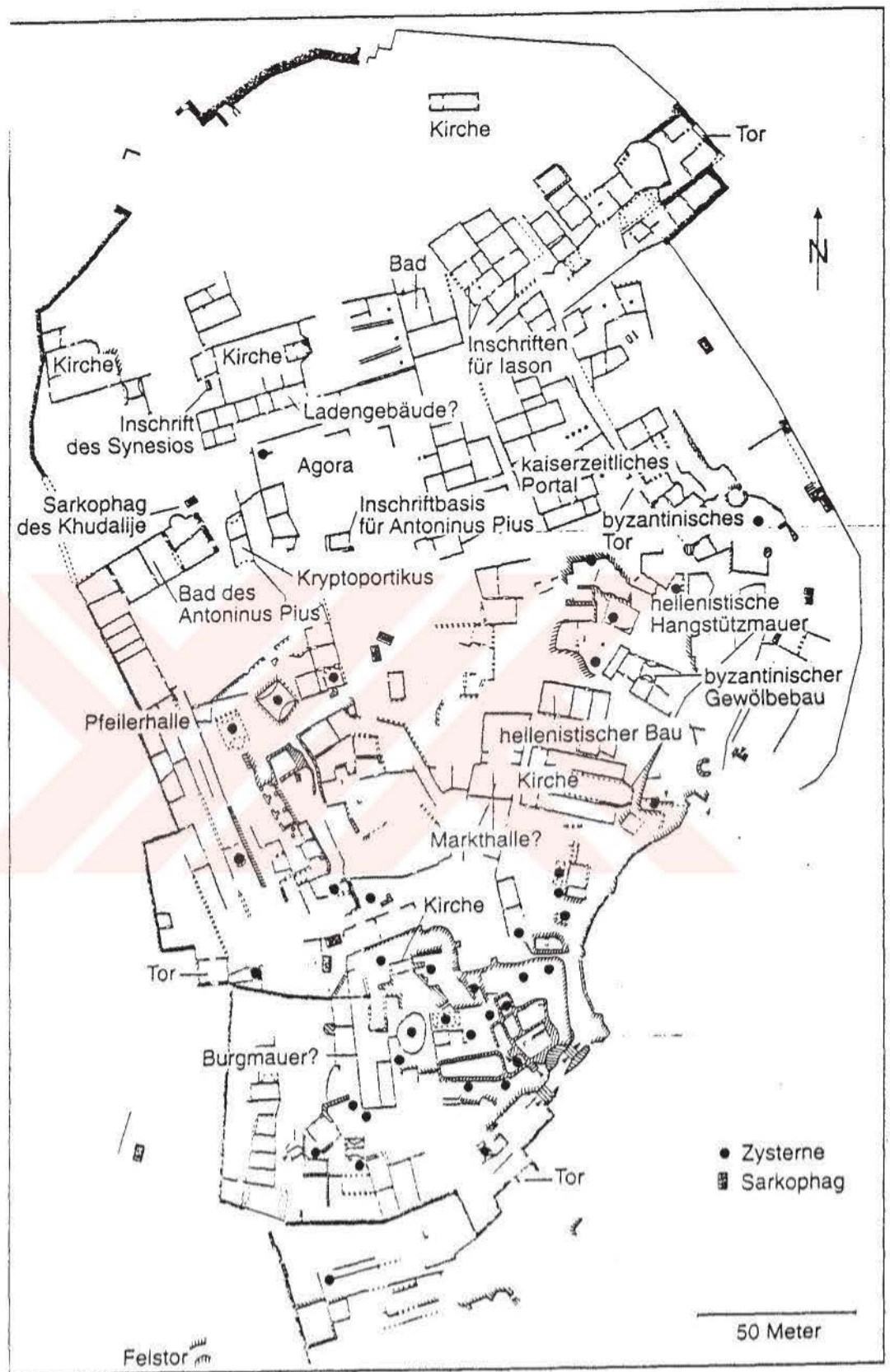
Res. 85

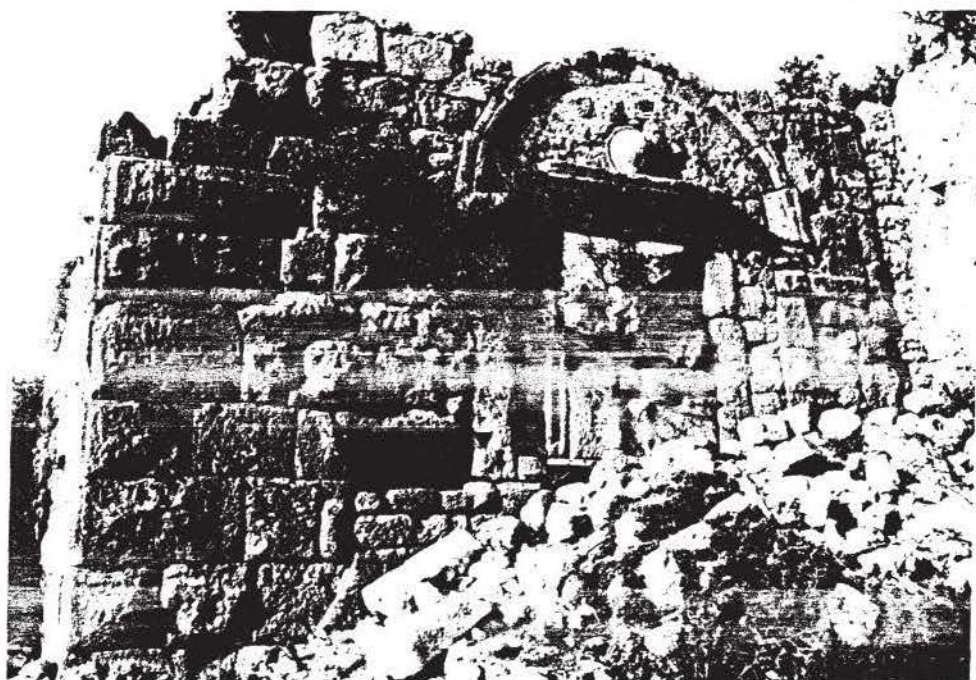

Res. 86

Res. 87

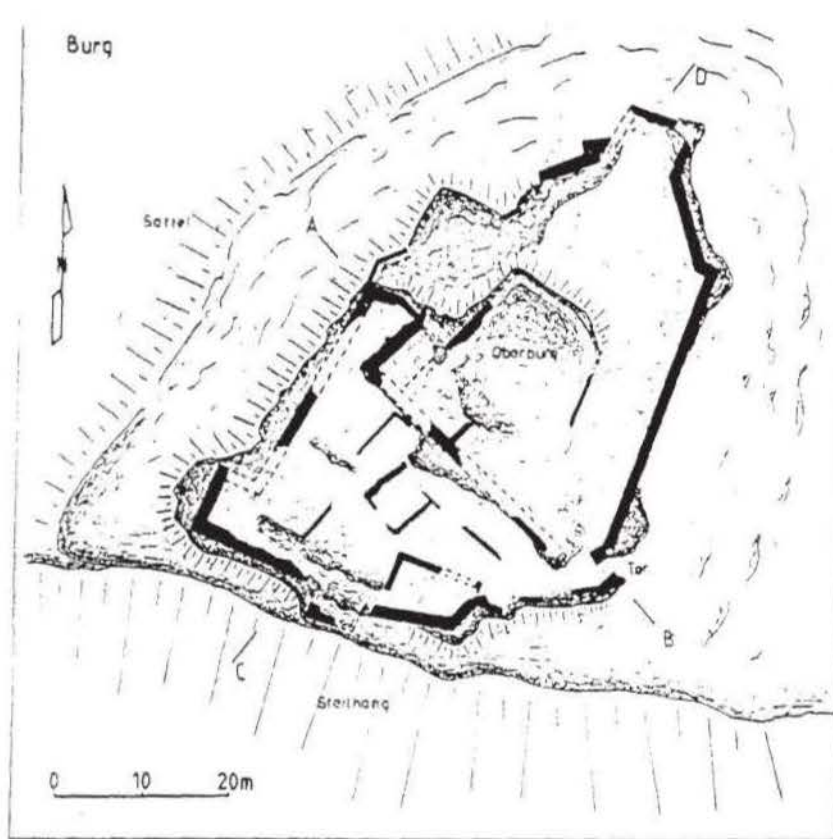

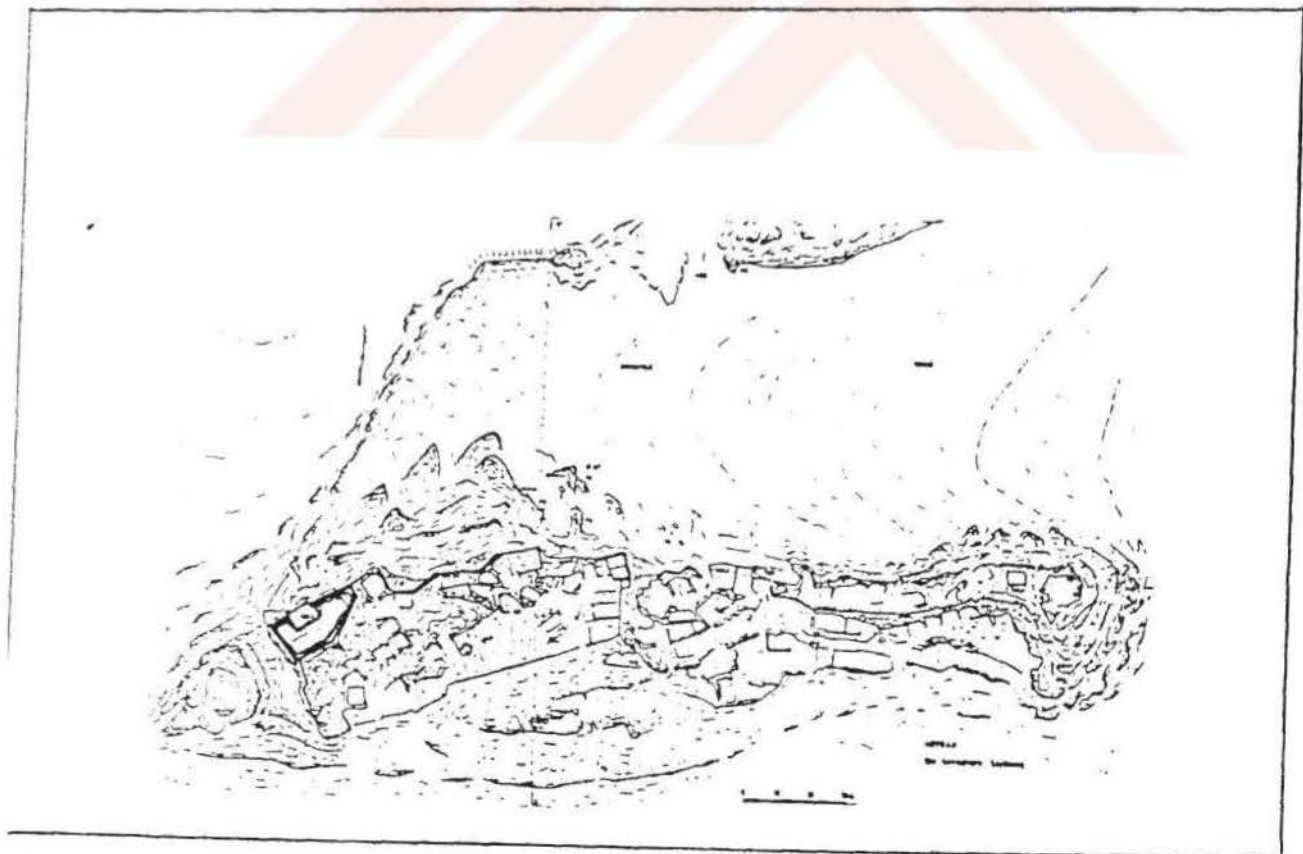
Res. 89

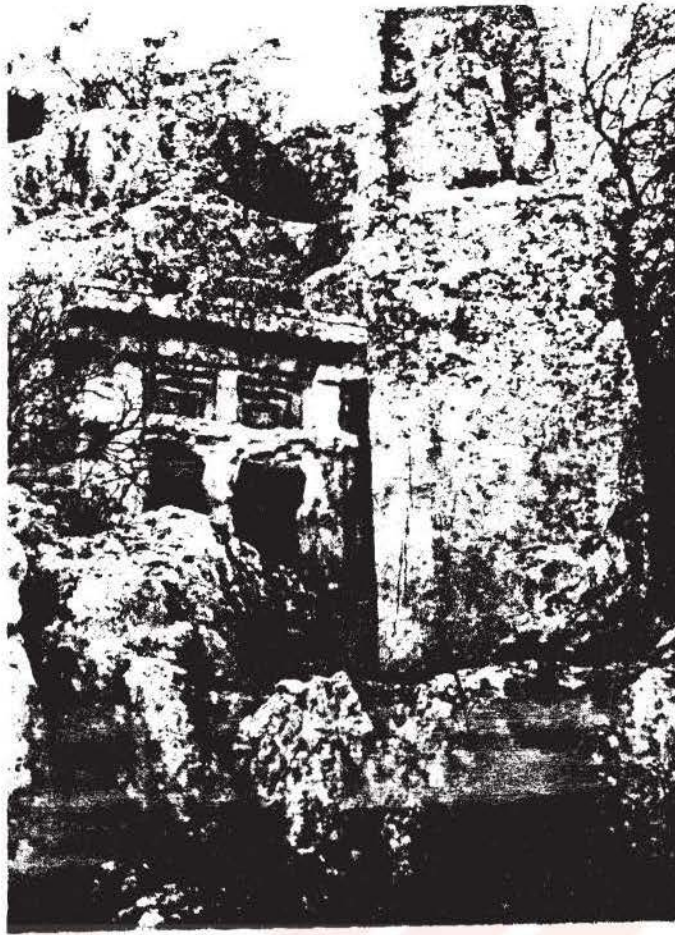
Res. 90

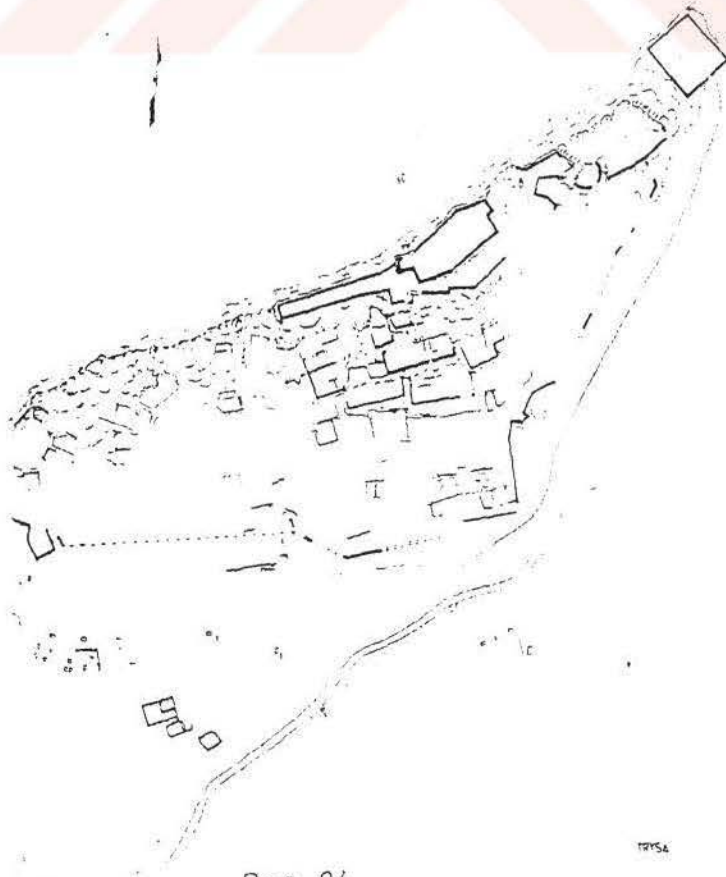
Res. 91

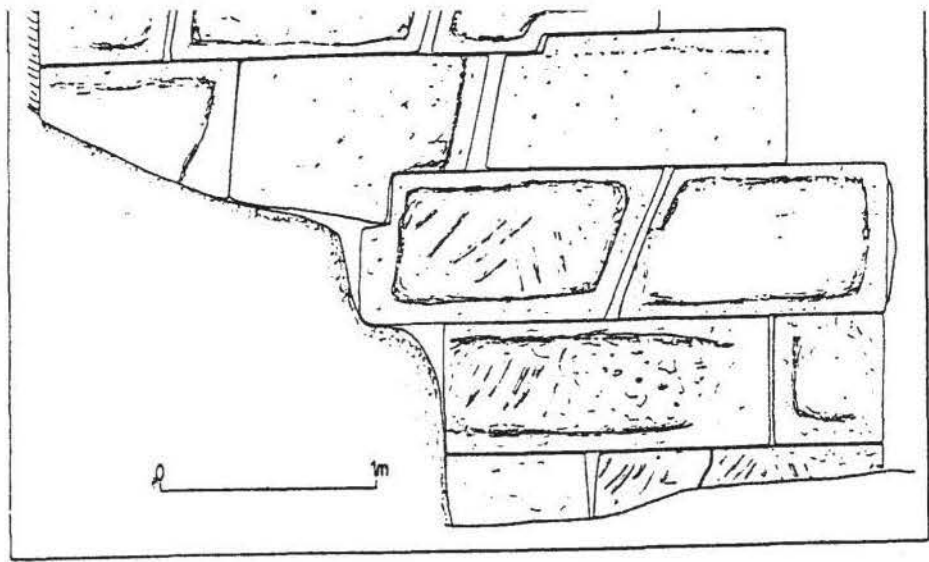
Res. 92

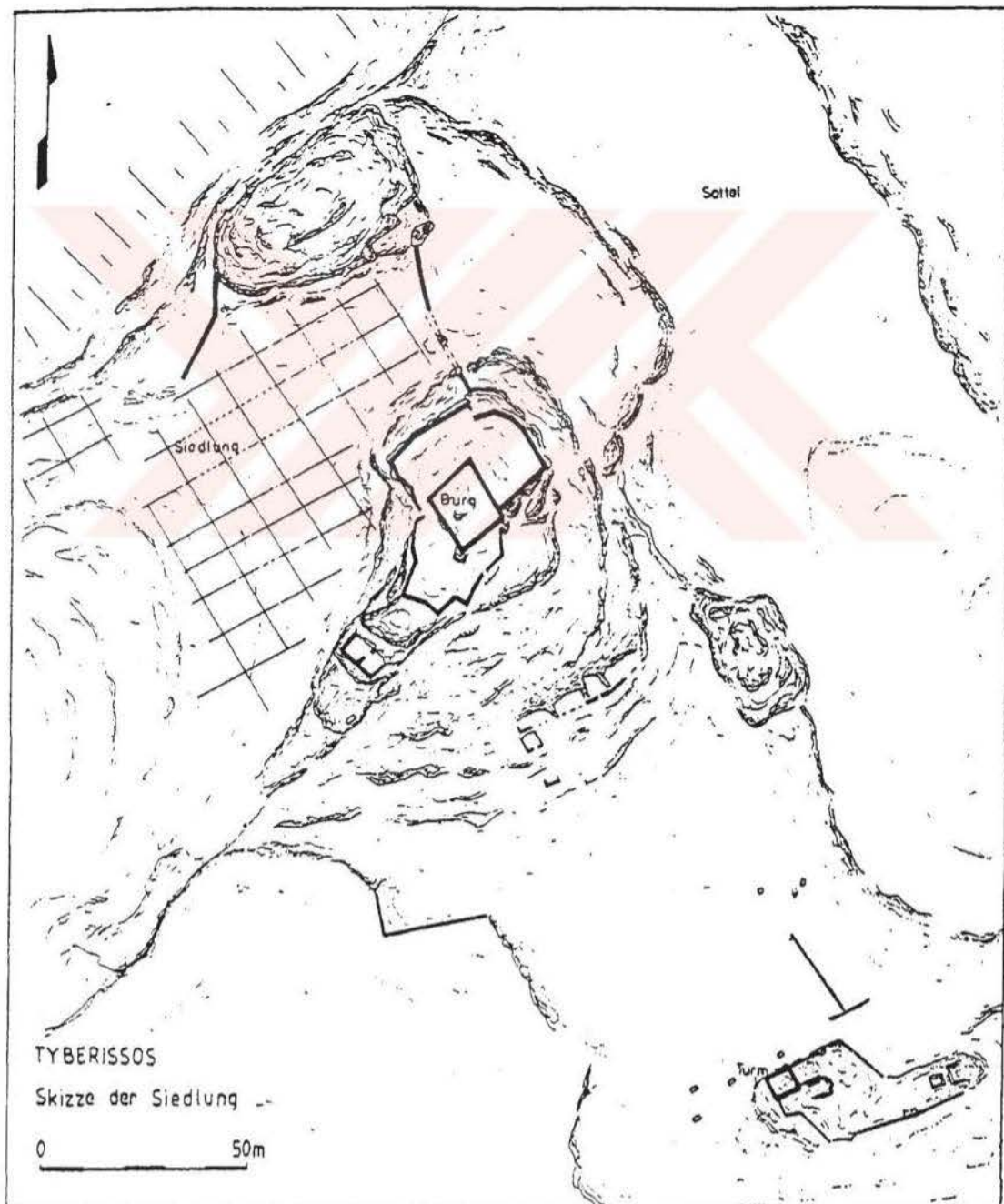
Res. 93

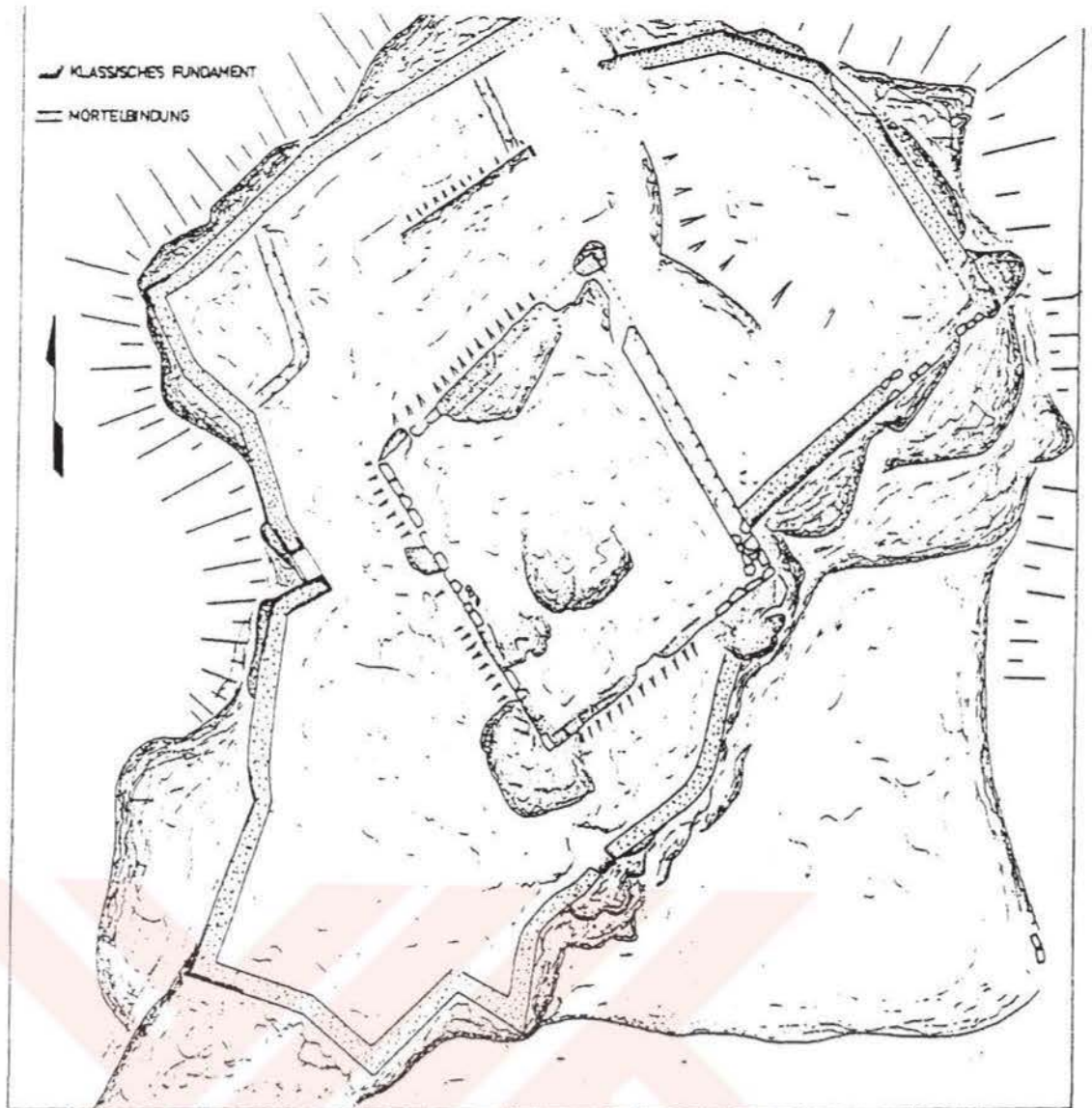
Res. 94

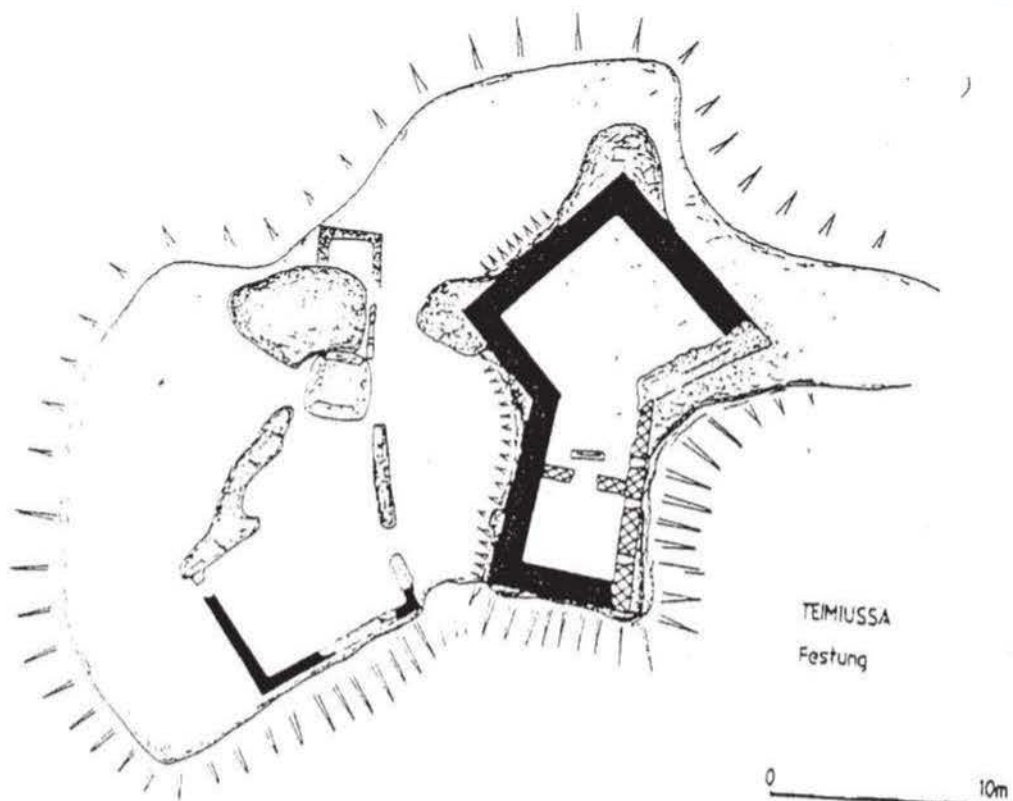
Res. 95

Res. 96

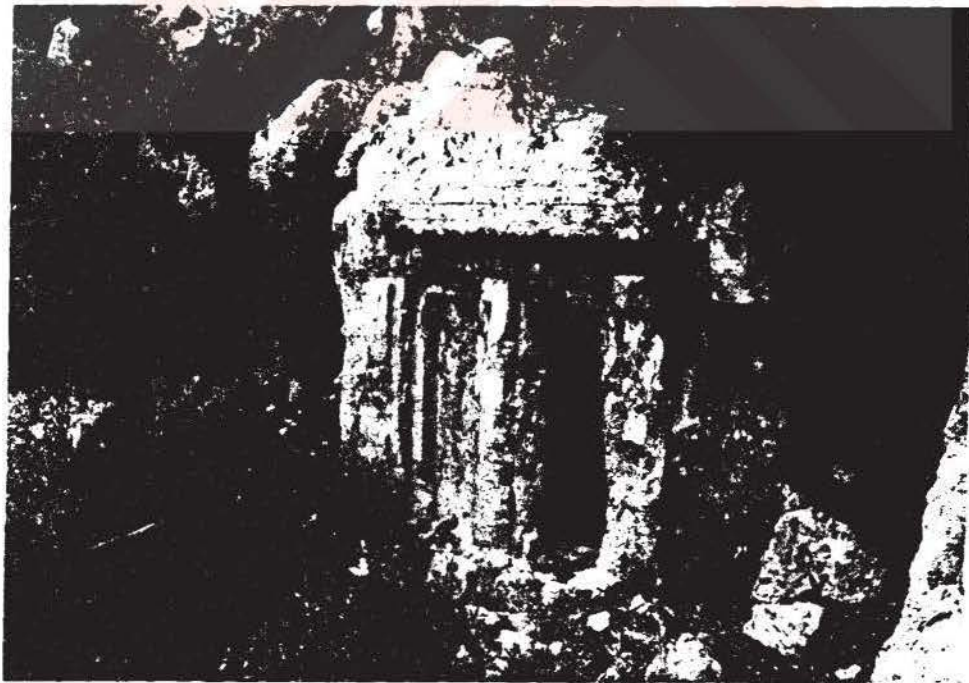
Res. 97

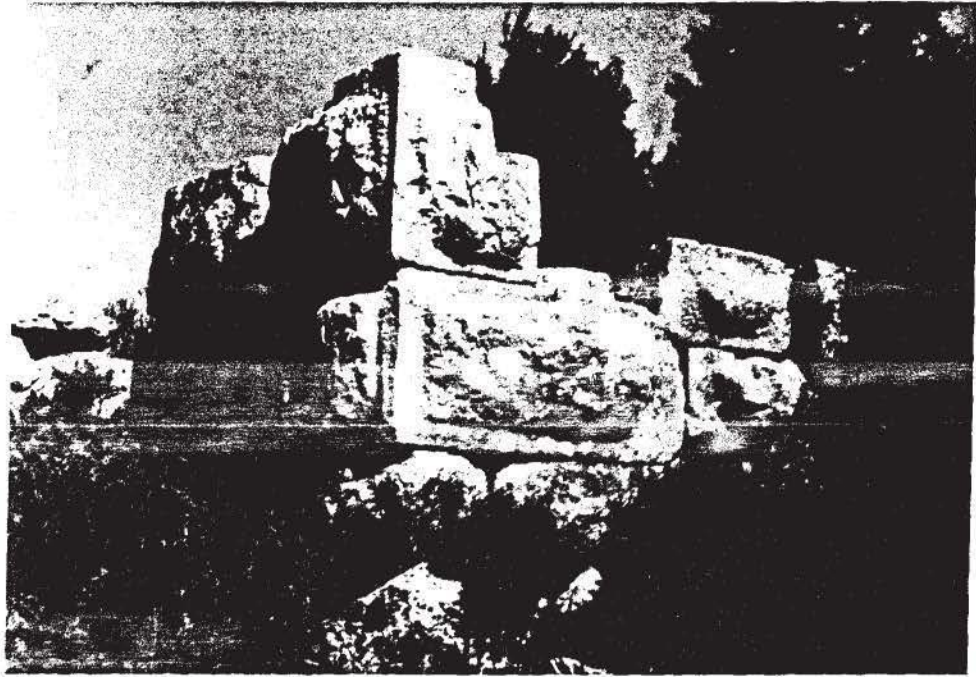
Res. 98

Res. 99

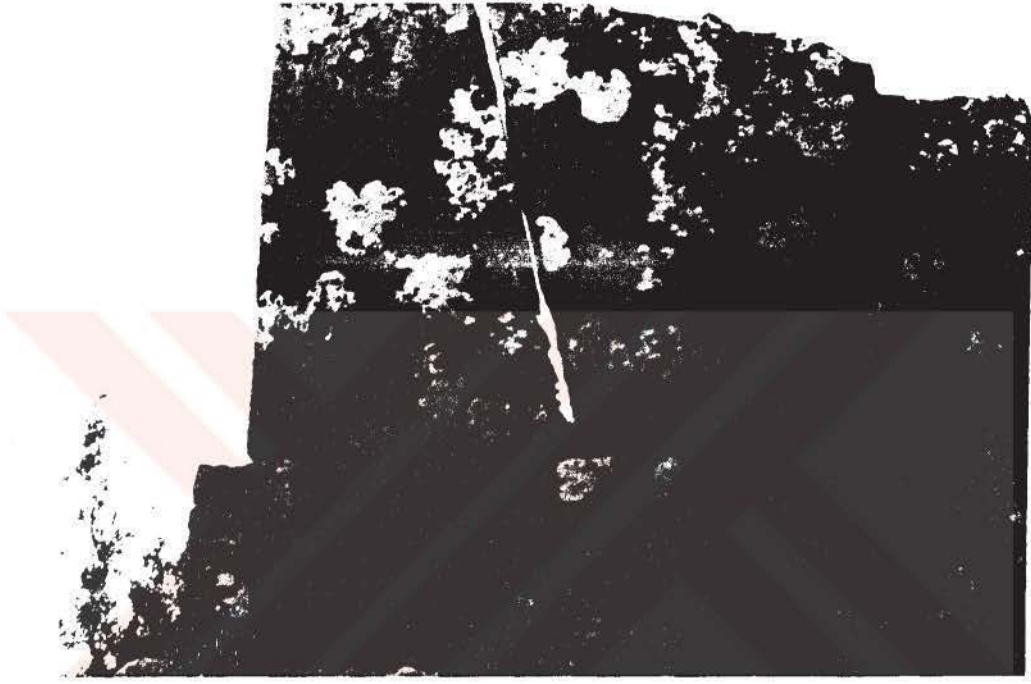
Res. 100

Res . 101

Res . 102

Res. 103

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ